

Universitäts- und Landesbibliothek Bonn

Hay lezowi owggagrakan daser

Ghazikian, Arsenio

Venetik, 1923

urn:nbn:de:hbz:5:1-163839

Goussen

ԲՍԷՆ Դ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

3297

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԱՍԵՐ

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱԳՐԱՏՈՒՆ

1923

Goussier 3297

Goussen 3297

Հ. ԱՐՍԵՆ Ղ. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԳԱՍԵՐ

ՎԵՆԵՏԻԿ

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱԳՐԱՏՈՒՆ.

1923

3297

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԲ

Փափագողներու խնդրանքին զոնացում տարու համար՝ հարկ տեսնուեցաւ « Բագմա վիպ » ի մէջ հրատարակուած մեր դատախաւ տնօրէններն սրտատպել: Ատոնց վրայ ոգեցիկն աւելցնել այբուքենի դասերը՝ զոր պատրաստած էինք տարիներ առաջ աշակերտութեան համար, ընդլայնելով եւ օրինակներով ձօխացնելով: Ծրագիրնիս բոլորովին պարզուած կամ ընդլայնուած չէ դեռ. այսպիսի գործեր մէկ անգամով չեն կատարելագործուիր:

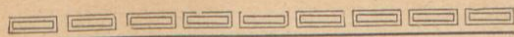
Դպրատանիս բանասիրտն ընել չէ, քեւ երբեմն շատ մօտեւ քերած եւ մտած իսկ ենք անոր չեմեն ենք: Ուղղագրութեան հարցը առաջ կարեւորութիւն ստացաւ մանաւանդ երեւանեան ձեռնարկէն վերջ, որ կը ձկտի ոչ քեւ ուղղագրութեան դժուարութիւններն հարկերու, այլ նոր ու նոր խոչընդոտներու եւ աղաւաղելու յեզուն իր հիմերէն, տասնեւհինգյարեան գրութեան մեր

ոմն ու ձեր ղերիւնք տապալելով եւ աշ-
խատակելով:

Սահակի եւ Մկրտչի հարագատ զտաշ-
ները՝ տաճելով հանդերձ առ երեսունեան
կառավարութիւնը՝ առնէ համակրանք ու սեր՝
պիտի զգոշանան անշուշտ այդ աղճատ հե-
րանոտքիւնէն, եւ գրեն այնպէս ինչպէս գրեր
են իրենց անմահ յիշատակաց արժանի ետի-
ւորք: Մենք մեր առնէ կարելի ջանքերով
պիտի աշխատինք դիշխանելու այն քանի մը
չնչին դժուարութիւնները՝ որոնք անգետները
կ'անաշխտեն:

Երբ այս մեր ձեռնարկը հանդիպի ներս-
դաժիտ քաջաբերտքեան, հեռագնտէ պիտի
հրատարակենք յաշորդ պրակներն ալ:

Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ

ՀԱՅ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ ԴԱՍԵՐ

Ա.

Նոր հրատարակուած բանաստեղծական
հատորիկի մը հակատին վրայ «մոունքներ»
բառը տեսայ. հարցուցի հեղինակին թէ
ինչո՞ւ ջէով գրեր է «մոունք» բառը: Պա-
տասխանեց թէ Մարկոսն ըսաւ. նուէն
վերջ չ գիրը կու գայ եղեր:

Նոյն կերպով մտածող Մարկոսներ ան-
շուշտ պակաս չեն. դարձեալ մեր լրա-
գրութիւնը կայ՝ ուր լայ եւ չէ շատ յաճախ
կը չարչարուին յանպէտս փոխանակուե-
լով: Թո՞ղ լրագրութիւնը՝ նոյն սխալները

կը վխտան նոյն իսկ գրական արժանիք ունեցող գիրքերու մէջ, եւ 1919ին հրատարակուած բանաստեղծական ուրիշ հատորի մը մէջ տեսայ մեջէլ բայը, զոր մեջէլ կը գրենք մենք. սովորական սխալներ են զեղլը՝ զեղջ գրել, քրքիչը՝ քրքիչ, շշուէր՝ շշունչ, հաչկը՝ (այս ինքն հատաչել՝ մարդոց) գրել հաչկ, որ շուներուն յատուկ է:

Այդ անտեղութեանց դարման մ'ընելու յուսով՝ սոյն դասերուն առաջինը պիտի յատկացնեմ չայ եւ չէ գրերուն, պարզ ուղղագրական՝ եւ ոչ թէ բանասիրական՝ տեսակէտով: Սաչափը միայն ըսեմ որ չայ գիրը՝ թաւ է, կրկնակ. «չաւառ, քշաւառ», համագօր երոսպական $ch = tch$ ին, որ է ըսել մեր $p = ին$. $ch = կհ = p = չ$. - չհար = կհար = քառորդ = չորս, եւն: իսկ չ միջակ գիր է. ասոնց նուրբն ալ է ձ. որուն ուղղագրութիւնը դիւրին է:

Հետեւեալ շարքերուն մէջ պիտի տեսնենք յստակ, որ նուէ վերջ ուր չայ կու գայ, ուր ջէ. պիտի դնեմ արմատները միայն, զանց ընելով ածանցումներն ու բարդութիւնները.

ՆԶ

Անտէրունէ. անտէր
 բնէիւն, բնէիւ. պոռալ կենդանեաց
 գանէիւ. կանչել
 գնէու
 դիւնէիւ, դիւնէիւ. խոխոջալ ջուրի
 դանէիւ, դանէիւ. թնդալ. — ցնել
 զբիւն, զանէիւ. իշու գոալ
 քանէ, քանէք. խիթ
 քանէիւ. արթնցած ատեն այլանդակ ձայներ
 հանել
 քառանէիւ. սաստիկ հառաչել
 ինչ.
 խանէիւն, խանէիւ. զոալ իշու
 խնէիւ. քիթ սրբել
 խանէիւն, խանէիւ. խոալ
 կանանէ
 կանէիւ
 կառանէ, — լիւ. պոչտալ
 կնէիւ կամ գնէիւ. ճուալ խոզի
 կնէիւն. կանանց մեղի՝ ծերծերուն ձայնը
 կռիւն. չնչին ձայն
 կանէիւ. մրմոռալ
 հռնէ, հնէիւն, հնէիւ
 հռնէիւն, խանէիւն. խոլտոց. կոկորդի ձայն
 ձռիւն, ձռնէիւն, ձռնէիւ
 մագկռիւն. հոգեվարք
 ման
 միւնդեռ
 մնէիւն, մնէիւ. մեղմ ձայն հանել
 մռուն, մռնէիւն, մռնէիւ

յօրանչեղ. եւս՝ յորանչեղ
 շունչ, շնչեղ
 շոխնչ, շունչան. չարխի ֆէլէք եւ ձայնը
 ունչք. քիթ
 ունչք, յրկնաց քերեղ. արհամարհել
 չիւնչ. ոչիւնչ.
 սկնչատ. քիթը կտրած
 սքանչ. — եղի, են
 տննչ. — չանք, — չալ
 փնչեղ. քթէն ձայն հանել
 փնչիւն, — չեղ. փռնգտալ, խռչոր հազալ, սպառ-
 նալ, են:

ՆՁ

ախանչ, ախանչեղ, շախանչեղ. աւանջ տնկել
 ապարանչան
 բանչար
 բարբանչ, բարբանչեղ
 երիւնչ
 երնչակ. վայրի կանկառ
 չանչ
 խիւնչիւն, խրիւնչիւն. խրխնջել ձիերու
 խոռնչ
 խնչոյք
 խոնչ
 խանչաղ
 կիւնչ, կիւնչ
 ղօղանչիւն, ղօղանչեղ. զանգակներու
 մշանչեան
 մոնչ, մնչիկ, մնչոնկ. լուռ մունջ, լուկ մնջիկ.
 մրմունչ, մրմնչեղ
 նիւնչ, ննչեղ

շրունք, շնկի
 շրշունք, շրշնկի
 ունք. յատակ, գետին
 պահանք, — եղ
 չիւնք, չունք, չնկի, չնկան, չնկոց
 վաղանկի. երկար աշխատիլ
 վաղնչոց. — ջական. հին
 վտարանկի. ապստամբիլ
 վրնչապապչեակ. այժու պէս պապաչելով խըր-
 խնջալ
 վրնչիւն, վրնչիւ. ձիու խրխնջալը
 տանք, — տնք, — եղ
 տորնէնային
 տրտունք, — ջանք, — չիւ. տրտնջալ:

Ահաւասիկ նչ, եւ նչ ունեցող մեր գրե-
 թէ բոլոր բառերը, որոնց համար ոեւէ
 կանոն մը սահմանել կարելի չէ: Բայց
 որովհետեւ չայի եւ ջէի սխալը հոս չէ
 միայն որ տեղի կ'ունենայ, պիտի ամփո-
 փեմ ստորեւ չայով եւ ջէով եղած բոլոր
 միւս բառերն ալ, անսովորները միայն
 թողլով դուրս:

2

աղաչանք. — չիւ
 ամաչիւ. ամչնալ
 աչառոշ. մարդահաճոյ
 աչք. հն

առաջ. ձայն
 բռնոյ. պզտիկ ձի, թայ
 դանդաղ. երերալ
 դղչիւն, — չեղ. ջրի ձայն
 գեղչ, գեղչեղ
 քաչեղ. բերնէ թափուք ըսել աղօթքը
 քառաչ. — չեղ. տ. թառանչ
 գլարիլ. նեղուիլ, զայրանալ
 քարքիլ. բոլոր չիլ վերջացող բայերը
 քաչիլ, փախչիլ, խրտչիլ. եւն
 խեչ. խախտողի չեչը
 խեչակ. մոյթ, նեցուկ
 խեչափառ. խեչեփար, չաղանոգ
 խոչ. արգելք
 խոչառուրիւն. կովերու, եզներու կաղ քալելը
 խոչըր. խոճկոր. խոզի ձագ
 խոռոչ
 խռչակ
 կակաչ. հարսնուկ ծաղիկը
 կակաչեղ. արաղաղին պոռալը
 կաչաղակ.
 կառաչեղ. կառաչ. պոռալ
 կարկաչ, — չեղ. ջուրի, լոյսի, ձայնի
 կոչ, կոչեղ
 հաչիւն, հաչեղ, հառաչեղ. և ոչ շան հաշելը
 հառաչիւն, հառաչ, — չեղ
 հաչակ, — եղ
 ձանաչեղ, անձանաչ
 ձիչ, ձիւն, ձիւր
 մարբոռչ. ճարտար
 յաչաղեղ. նախանձիլ
 շաչ, շաչիւն, շաչեղ
 շառաչ, շառաչիւն. — չեղ
 շեղ

ոչե
 ոչինչ
 ոչխար
 չակերտ
 չաման
 չամիչ
 չանարդի. անարգ
 չաւ, չաւեր. ֆիտան
 չար
 չափ
 չեւ. խաղողի ճգմածը, դիրտ
 չիղջ, չղիկ, չղիկան
 չիտ. ծիտ, ճնճուղ
 չիր. չորցուցած պտուղ
 չիր, չքանալ
 չմռչկ. հողաթափ
 չնաշխարհիկ
 չոր
 չորրեկ
 չորքոտանի
 չոշ, չոշել
 չոշան
 չոշառ
 չոշխաղ
 չոշմ. հոյն, զողալ. գզըճըք
 չոշրդի. ուր շատ չի գտնուիր
 չքաշոր
 չքմեղ
 չքնաղ
 պապաչեղ. կապիկի՝ այծու ձայն հանել
 պչրանք. պչրել, զարդարուիլ, են
 փայերուչ
 փաւ, փաւէ. սայլ, սայլի ծածկոյթ
 փարիչ, եւ բոլոր իւ վերջացող բայանունները,

փրկիչ, ազատիչ. են
տուշորի
փչել
բւբւել. քճքճել. բզքտել:

Չ

աղչամուշղչ. մթութիւն
աղչիկ
ամբողջ
անգեղչ. չզղջացող
անուշիչ
անջրպետ
աչարարչ
աչ
աչողորիւն
առաչ
արչ
արչառ
արչասպ. կէօզ թաշի
արչն. մութ սեւ
արչնարոյր, սեւ գոյնով
արչնիւղ. սեւու գնտիկ
բաչարանք, — յիկ. ցնդաբանել
բողբոջ
բչիչ
բչանք. բզզանք մեղուաց
գաղչ
գեղչուկ
գեչ, գիչական. թաց
դողդոջ
դրդիւն, դրդնիւն, դրդնումն. պառաներու
տոտոոց

եղջիւր
 եղջերոշ
 երջանիկ
 զեղջ, զիղջ, զղջալ
 զեջանիկ
 իջանեղ,
 խոխոջիւն, - ջանք, - չեղ
 կեղերջական. ցաւագին
 կրկնաձայն. կարկաջող ձայնով՝ կաքաւի պէս
 հաջիւն, հաջեղ. շան հաջելը
 մարմաջ, - չեղ. քերուրտիլ
 մեջ, միջիւն, եւն
 մրջիմն, մրջիւն
 յաջող
 յաջորդ
 յառաջ
 յորջորջեղ
 շեղջ. կոյտ, դէզ
 շիջանիկ. մարիլ
 շոշրջ, շրջեղ
 ողջոշենի
 ոջիկ
 ոջիւն. փայտի կապոց
 որջ
 չիղջ, չղջիկ, չղջիկան
 պաղպաջոշեն
 պղպջակ
 ջաիւեղ, ջաղիւեղ. ջախջախանք
 ջաձ
 ջաղաց
 ջաղը. տատիկ անձրեւ
 ջաւը. կեր, ուտելիք
 ջաւոշիկ. ջատուկ, կախարդ կին
 ջալլ, - լեկ. լալ, կոծել

ցանք, — նալ
 չատագով, — ել
 չատուկ
 չարդ, — ել
 չեռանիդ, ջեռնուլ
 չեր, — չերանիդ
 չերմ
 չիլ. ջիղ
 չիւն. ծեծելու գաւազան
 չիւդ, չիւիլ. ժիր, ժիր ըլլալ. ետեւէ ըլլալ
 չոլիր, չոլորել. ժողով անասնոց. ժողովել
 չոխ. գաւազան
 չոկ. ջոկատ
 չոջ. մեծ
 չով, չովանալ. ուռճանալ
 չորդան, չրորան. խողովակ տանիքի կամ հըն-
 ձանի
 չորեակ. մարախի տեսակ մը
 չորի
 չոշքակ
 չոշկակ. ոստայնանկ
 չոշխտակ
 չոշր
 չնար. քնար
 ստերջ. ամուլ
 վերջ
 քսջ
 քրքիջ, քրքչալ, եւն:

Ահա չայով եւ ջէով մեր բառերը, կամ
 անոնց մեծագոյն մասը, վասն զի շատ
 կարելի է որ աչքէս կամ մտքէս վրի-

պածնեք զտնուին. անդրադարձողը կրնայ
աւելցնել իր կարգին:

Իստնալով առանձնաբար ջէ եւ չայ
գրերուն, առաջինը լծորդ է դ-ի, ստերդ՝
ստերջ: — ր-ի. յոչր՝ յոչջ. — օ-ի.
կիւն՝ կիւնջ. — ձանձիւն՝ ձանձիւն. —
խառնադանձ՝ խառնադանջ. — զեձ՝ զեջ. —
սդիջ՝ սդիձ. — սդիկ՝ սդիձիկ. — քձիձ՝
քջիջ. — իւնձոյք՝ իւնջոյք, եւն. — տ-ի.
սդատմուդո՝ սդզամուդջ. — օ-ի. օոդ՝ չոդ՝
կամ չոի. — քոչրձ՝ քոչջ բառերու մէջ:
Դարձեալ գրաբարի բոլոր բայերուն ապ-
առնի եւ ստորագասական յոգն. երկրորդ
դէմքերուն մէջ լծորդ է ց-ի. կդիցիք, կ-
դանիցիք, լիցիք. լիւնիցիք. կդիցիք, կդանի-
ցիք, լիցիք, լիւնիցիք, այսպէս բոլոր բայե-
րուն մէջ: Դարձեալ հալովմանց եօթներորդ
խառնին մէջ եւս կը մտնէ, սեռականին
եւ մանաւանդ նախդրիւ վերջահոլով տրա-
կանին մէջ. ի տեղոջ, յայգոջ, յանցոյոջ,
եւն. զարտուղիներէն ալ՝ կեոջ, ներոջ, տա-
լոջ, զեղջ, տուրնէական ձեւերուն մէջ, եւ
զեռ ուրիշ հոլովներու, որոնց մասին տես
գրաբար ընդարձակ Քերականութիւն մը:
Արտաբերումը պէտք է ըլլայ աւելի մօտ
ձեի քան չայի: — Երբեմն իրմէ առաջ՝

իրը շէող զիր՝ աւելորդ ո՛ր զիրը կ'առնէ.
շրշունջ, որչիլ, եւն. իրը թուանշան՝ կ'ար-
ժէ 900:

2

Այս գիրը իրը ժխտական մասնիկ կը
զրուի թէ՛ գոյականներուն եւ թէ՛ բայերուն
սկիզբը. չտես, չժողովուրդ, չքանանայ,
չցիւտ, չէրն չէին վասն չէին յաշտ տակեր
(եզնիկ): Այս գիւրին է. դժուարինը՝ բա-
յերու ժխտականն է որ քիչ բացառու
թեամբ գրեթէ բոլոր մեր գրողներուն խոչ-
ընդոտն՝ խոչընդակն եւ քաղ զայթակղու-
թեան դարձած է, այնքան պարզ ըլլալով
հանդերձ, որու մասին Այտընեան 1866-էն
ի վեր կը տեսչէ, ~~եւս, Ե~~ եւս քանիցս առիթ
ունեցանք դռնչելու անոնց ականջին:

Ըսինք որ չ գիրը ժխտական մասնիկ
մըն է, եւ իրը այդ՝ հաստատական բայի
մը վրայ դրուելով՝ պիտի փոխէ զայն
ժխտականի: Արդ թողլով բայերուն ծրի-
տական ներկան եւ անկատարը, որոնց մա-
սին պիտի խօսինք քիչ վերջ, առնենք
միւս ժամանակները: Տեսայ, հաստատա-
կան. չտեսայ, ժխտական. (ինչպէս տես՝

չտեսա. կար՝ տկար). պիտի չտեսներ, պիտի չտեսնէի. երե չտեսնեմ, երե չտեսնէի. տեսնել՝ չտեսնել, տեսած՝ չտեսած, եւն: Առնենք ձայնաւորով սկսող բայ մըն ալ. չուզեցի, պիտի չուզեմ՝ չուզէի, երե չուզեմ՝ չուզէի. չուզել, չուզած, չուզող, եւն, եւն: Պարզ է, այնպէս չէ՞. եւ սակայն՝ բացէք ոեւէ թերթ մը, ոեւէ գիրք մը, եւ պիտի գտնէք չի տեսա, չ'ըրա, երբեմն նաեւ չի ըրա, պիտի չի բերեր, կամ չպիտի, չի պիտի բերեր, երե չի բերե, չի բերել, եւն, եւն: Ինչպիսի՜ անհեթեթութիւններ, մինչ խնդիրը շատ պարզ, շատ տարբար կանօրէն դիւրամբոնելի է. ունինք հաստատական մը, ժխտական պիտի ընենք. լաւ. մասնիկնիս է՝ չ. առնենք հաստատականը՝ դնենք սկիզբը ժխտական մաս.

1. Ոչ թէ չպիտի տեսնեմ, ինչպէս կը տեսնենք շատ յաճախ թերթերու եւ գիրքերու մէջ. պիտի գիմագուրկը ոյժ չունի չայ գիրը շաւղկելու. շաւղկեց, ուր պիտի շեշտենք. չան հոտ գնողը չ'պիտի կ'արտասանէ. բայց ո՞ր բաղաձայն գիրը շեշտուած է երբեք երկրագունտիս վրայ, Ռուսահայերէնը չպետք է կ'ըսէ. բայց չ'ըսեր չ'պետք է, այլ չպէտք է, չան չէ որ կը շեշտէ, այլ եւն, որ ընդունակ է շեշտիլ: Եթէ պիտիս հարկ է լալ առնէ, միւս ընկերները եւս երե, րոյ՝ պէտք է առնեն, եւ մենք փոխանակ ըսելու երե չբերե, րոյ չբերեք, ըսելու ենք չբերեք, չբող բերեք, այլանդակութիւն մըն ալ աւելցնելով... եղածներուն վրայ:

նիկը՝ եղաւ գնաց. բերի՝ չբերի. բրի՝
չբրի:

Մեր զրագէտները՝ որոնց մէջ ոտանա-
ւոր գրողներ ալ կը գտնուին, կը զրեն
չր բերի, չր տեսայ¹, ժխտական մասնիկ-
ներն հեռացնելով իրենց բայերէն. ճիշտ
իւրը թէ գրէին. չր տես, չր քահանայ, տը
կար, տը գետ. կը տեսնէք այլանդակու-
թիւնը. մենք ալ զրած կամ թարգմանած
ենք քանի մը տող ոտանաւոր, եւ մեզի
ալ հանդիպած են այդպիսի ժխտական
ձեւեր, բայց զրած ենք չտեսայ, չբերի,
չբրի, ինչպէս զրած ենք տըկար, տըգետ,
տըձեռ, եւն:

Հիմա անցնինք ժխտական ներկային
եւ անկատարին, բայց թողունք որ հեղի-
նակաւոր ձայն մը խօսի նախ.

« Չ գիրը զրարարի մէջ բացասական
շինող է ամէն բայի ժամանակի համար
անխտիր. չտեսնեմ, չտեսնեի, չտեսի,
չտեսանկ: Բուն հին ատեններէն կը տես-

1. Զարմանալին այն է որ ընթերցարան կազմողները
երբ արտաստումներ կ'ընեն՝ իրենց զիւրեք իրաւասու
կը կարծեն ուզածնին անխղճօրէն ընելու: Նոյն բանն
ըրած էին մեր մէկ զրքէն կտոր մը առնելով. չր ծաղրեց-
ցի՛ն, չր խմցուցի՛ն ուղիղ ձեւերը փոխելով չր ծաղրեցի՛ն,
չր խմցուցի՛ն հեթանոս ձեւերուն...

նուի որ աւելի ընտանեկան լեզուի էր չտեսնել, փոխանակ՝ ոչ տեսնել, եւ արդէն ընտանեկան լեզուաւ գրողներուն քով շատ աւելի յաճախ է չ քան թէ ոչ: Միջին դարերու աշխարհիկ լեզուին մէջ ոչ մակրայր գրեթէ ի սպառ վերցած է, մինչեւ որ ժԱ. ժԲ դարերու մէջ երեւան կ'ելլէ նոր ձեւ բացասական մը՝ էական բայով եւ ի նախդրով¹. Չէ ի հասնել, (չէ ի հասնիլ) չի հասնիր. չեար ի չեւ, չէինք լսել. չեմ ի գալ, չեմ ի գար: — Յետոյ ժԳ դարու մէջ կը գտնենք հիմակուան բացասականը առանց նախդրի՝ Չեմ վախւնար. չեւ նախանձիր:

Այդ ի նախդիրն հիմայ միայն միաւ վանկ բայերու վրայ ֆնացած է. Չեմ ի տար, չեւ ի գար:

Նոյն ի նախդիրն է դարձեալ սահմ. ներկ. եզ. Յդ դէմքին զարտուղութեան

1. Նոյն ձեւով և նոյն նախդրով կը ձեւանար երբեմն նաեւ հաստատական խօսքը. — Խափաթն զառանձին գործն ե ի տալ. (ժԲ դար), աշխնքն խափաթ՝ յառաւի զործն ըսել է: Յոյնք եւն ի գալ ի վերայ մեր. (Է դար) վրանիս կու գան: Դուք գտածարն այլ յայրեւ եք ի տալ. (Է դար) տածարն ալ այրեւ կու տաք. — որոնց բացասականն էր բնականապէս՝ Չէ ի տալ. չեւ ի գալ. չեք ի տալ. — Ասոր ալ հիմք հին գրաբարէն է. Դեռ ի ծաղկել է (Նոյն):

պատճառը, կ'ըսենք՝ կրճատմամբ՝ ինք չի
լսեր, չի մնար. իբր թէ ինք չէ ի լսեր,
չէ ի մնար. կամ իբր թէ չ'ի լսեր, չ'ի
մնար»։ (Այտնեան. Քննակ. Քերակ.)։

Ուրեմն մեր բուն հին նախնիք հաս-
տատական ձեւ մը ունէին որ կը կազմուէր
էական բայով եւ ի նախըրով. առնենք
բուն խկ նախնեաց օրինակը. ի ծաղկել է՝

եմ ի ծաղկիւ

եմք ի ծաղկիւ

ես ի »

էք ի »

է ի »

են ի »

եմ ի գալ

եմք ի գալ

ես ի »

էք ի »

է ի »

են ի »

1. Նախնիք՝ բուն հինիւրը՝ սաստիկ ատելութիւն մ'ու-
նեցած են միշտ իւր կրաւորակերպին դէմ. եւ ոչ միայն
նոյն ձեւ չէզոքները միշտ եւ ի կը փոխեն, լինիմ, լինեյ,
մեռանիմ, մեռանեյ, եւն, այլ նոյն խկ կրաւորականիւրը,
« պարտ է որդւոյ մարդոյ մասնեյ, չարչարեյ, մեռանեյ
եւ յերիւր աւուր յառնել »։ մասնեյ, չարչարեյ կրաւ. բայեր
են, եւ պէտք էին ըլլալ մասնիւ, չարչարիւ. եւ տեղ
մը՝ ուր ստիպուած էին անպատճառ իւր ձեւը զործածել,
որպէսզի չզործածեն այդ ատելի ձեւը՝ ոճով մը կ'ըսեն.
« որդի մարդոյ ոչ եկն պաշտօն առնույ, (պաշտիւ), այլ
պաշտել », եւն. se servir եւ servir բայերն են. Մենք
չոս ի ծաղկել է, բուն կրաւ. ձեւովը զրինք։

հմ	ի	ուտել	հմբ	ի	ուտել
հս	ի	»	էք	ի	»
է	ի	»	են	ի	»

Այս հին ձեւին վրայ ԺԱ.-ԺԳ. դարերու մէջ ժխտական նոր ձեւ մը երեւան կ'ելլէ.

չհմ	ի	ծաղկիլ	չհմբ	ի	ծաղկիլ
չհս	ի	»	չէք	ի	»
չէ	ի	»	չեն	ի	»

չհմ	ի	գալ	չհմբ	ի	գալ
չհս	ի	»	չէք	ի	»
չէ	ի	»	չեն	ի	»

չհմ	ի	ուտել	չհմբ	ի	ուտել
չհս	ի	»	չէք	ի	»
չէ	ի	»	չեն	ի	»

Մինչև ԺԳ. դար ի նախդիրը կ'իյնայ, եւ ը գիրը որ լծորդ է լ-ի, զայն կը փոխանակէ (Ռուսահայերէնը լ-ը կը պահէ. չեմ տեսել) եւ կ'ըլլայ չեմ ծաղկիր, չեմ ծաղկիր, չէ ի ձեւն ալ ամփոփուելով կ'ըլլայ չի: Այս չի-ին մէջ կայ էական է

բայը: Չայնաւորով սկսող բայերուն առջև բնականաբար չի պիտի փոխուի չ'—ի. չի ուտեր = չ'ուտեր, չի լներ, չ'լներ, չի լսեր, չ'լսեր, եւն: Շէոզ գիրերուն քով ալ նոյնպէս կը մնայ չի. չի զգար, չի սկսիր, չի շտապեր, եւն: Միավանկ գար, սալ, լալ բայերուն քով կը մնայ դեռ ի նախդիրը, եւ մեծ տգիտութիւն է զայն ռամկական աղաւաղութիւն կարծելը. չեմ ի գար, չեիմ ի տար, չեկք ի լար, շատ աւելի գեղեցիկ են քան չեմ գար, եւն, ձեւերը:

Ժխտական անկատարը դիւրին է, չեի գիտեր, չեիր գիտեր, չէր գիտեր, չեիկք գիտեր, չեիրք գիտեր, չեիմ գիտեր: Քար գայթակղութեանը ներկայի Յդ դէմքին մէջ է:

Ամփոփելով ըսածնիս, ուրեմն բայերու մէջ ունինք երեք ձեւ ժխտական. չ, չի, չ'. չ պիտի գործածենք առհասարակ բոլոր բայերուն հետ՝ բաց ի ժխտական տանմ. ներկայի Յդ դէմքէն:

չեմ բերեր, չես բերեր, Չի բերեր. չեմ ուտեր, չես ուտեր, Չի ուտեր = Չ'ուտեր: — Միւս բոլոր ժամանակներու մէջ պարզ չ. չեի բերեր, պիտի, եթէ չբերեմ

չրերեւ, եւն: — չի ուտեր, չկերայ, պիտի,
եթէ չուտեմ, չուտէի, չուտէր, եւն. եւն:

Ուշ գնելու է դարձեալ որ ժխտ. սահմ.
ներկան չշփոթուի ստոր. անկատ. ի հետ.
ուրիշ է չ'ըսեր, ուրիշ է չ'սե'ր. առաջինը
ժխտ. ներկայ, որուն առաջին գէմբը՝ է
չեմ՝ ըսեր, որ է ըսել էական բայ կայ.
երկրորդը ստոր. անկատ. որուն առաջին
գէմբն է չ'սե'ի. դարձեալ շեշտին եւս նա-
յելու է. ժխտականը սկիզբը կը շեշտէ,
ստորագ. ը վերջը: Յաճախակի գործուած
սխալ մըն է դարձեալ չէր տեսնուեր, չէր
ըներ, փոխանակ ըլլալու չէր տեսնուեր,
եւն: Այս մասին աւելի ընդարձակ պիտի
խօսուի ե-ի զասին մէջ. սաչափը միայն
ուշ գնելու են աշակերտները որ անորոշ
եւ անցեալ դերբայներով կազմուած ոեւէ
բաղադրեալ բայ, որ իրմէ առաջ կամ
վերջը էական բայ կ'ունենայ, միշտ ե ով
կը գրուի. չեմ տեսներ, չի տեսներ, տեսեր
եմ, տեսեր էի, չէր տեսեր, տեսեր էր:

Ժխտական սահմ. ներկայի այս պար-
զուկ կանոնին չգիտութենէն ինչ անհեղեղ
սխալներ կը գործուին ամէն օր լրագիր-
ներու մէջ՝ նոյն իսկ մեր լաւագոյն գրող-
ներէն. կը գրեն չիրևոր, չգիտեր, չըրոր,

չռզե՞ր, ըսեւ ուզելով չի՞ կրնար, չի՞ զի-
տեր, չ'ըլլար, չ'ոչզեր, չ'ըսեր, չ'ընէր, եւն-
կ' առաջարկեմ իրենց որ այդ ցուցանքաւոր
ձեւերը չգրած՝ անգամ մը արտասանեն,
եւ ապա զրեն. իրենց իսկ արտասանու-
թիւնը պիտի սորվեցնէ ուղիղ ձեւը. վասն
զի ոչ մէկ հայ բերան պիտի կարենար
երբեք արտասանել այդ ճիւղային ձեւով:

Բ.

Զարմնում. յարդածածկ. յառնած. յենած.

Շանրի 23դ թիւին մէջ (1919) գար-
նում եւ վերագարբնում ցուցանքներուն
մասին «նոր ոճիր մը եւս» խորագրով
յօդուած մը գրած էի, եւ այսպէս կը
սկսէի.

«Հայ լեզուին ջարդարարները՝ միշտ
անխոնջ ու գործունեայ՝ նոր ոճիր մը եւս
գործեցին այս օրերս, սպաննելով հայ
լեզուի կենսական օրէնքներէն մէկը...»:

Միայն ճակատամարտի մէջ էր որ անկէ
վերջ տեսայ ուղիղ ձեւը, այն ալ շնորհիւ
խմբագրապետին, որ ինքը անձամբ ուղ-
ղած էր: Միւս բոլոր թերթերը շարունա-

կեցին եւ կը շարունակեն միեւնոյն սխալը, եւ ո՞վ կրնայ ապահովել թէ պիտի չշարունակեն ասկէ վերջն ալ... Բայց մենք անգամ մըն ալ փորձենք, սիրտ հատցընենք, գրենք, կարելի է վերջ ի վերջոյ դարձի գան... եթէ ոչ ուրիշ բանի՝ գոնէ վասն մերոյ ժողովրդին:

Ուրեմն զարբերում եւ վերագործում՝ իբր գոյական՝ անհեթեթ սխալներ են. ասիկա պէտք է ըմբռնեն գրագէտներն ալ, աշակերտներն ալ: Վասն զի օրէնք է հայ լեզուին մէջ, որ յաւելուածական գիր ունեցող բայերէն երբ ուզենք ո՛ր և է գոյական մը շինել, ածանցումը պիտի ընենք այդ բայերուն կտր. ի արմատին վրայ, որ միշտ պարզ կ'ըլլայ: (Բայ մը երկու արմատ ունի, արմատ ներկայի, եւ արմատ կատարեալի: Արմատ մը պարզ կ'ըլլայ, երբ այս երկու արմատները նոյն կ'ըլլան. Օր. րոդ-ում. արմատ ներկայի, րոդ. արմատ կատարեալի նոյնպէս րոդ. որով պարզ է. — տես—(ան—եմ), արմատ ներկայի տես. արմ. կտր. ի՛ տես, պարզ, որով կ'ըսենք րոդուրիւն, տես—արան, տես—ոչրիւն, են: Արմատը ածանցեալ կ'ըլլայ՝ երբ այդ երկու արմատները նոյն չեն ըլլար. կարդ—ամ

արմ. ներկայի. կարդ. արմատ կտր.ի՝
կարդաց. գործ, գործուաց: կատարեալի ար-
մատը բայի մը կատարեալ եզակի երրորդ
դէմքն է):

Արդ զարր-ն-ում բայն ալ մէկն է
այդ յաւելուածական բայերէն, որուն և
գիրը կ'իյնայ պարզ կամ արմատական
(կատարեալի խումբին) ժամանակներուն
մէջ, եւ բուն արմատը կ'ելլէ երեւան որ
է զարր. կտր. զարրեալ. ապ. զարրեայց-
հըմ. զարրիր. անց. դերը. զարրուցեալ. (այս
չորսերն են պարզ ժամանակ ըսուածները):
Նոյն կանոնը կայ նաեւ աշխարհարարի մէջ.
փախ-չ-իմ կամ փախ-ն-ում բայերուն
է եւ և գիրերը յաւելուածական են եւ
կ'իյնան պարզ ժամանակներուն մէջ, որով
եւ կ'ըսենք. փախայ. փախիր, փախած,
փախեր: — Ընթեւեւում բայը նոյն խում-
բէն է. արմատ կատարեալի՝ ընթերց, որմէ
ընթերցարան, ընթերցում, ընթերցանորիւն,
եւ ոչ թէ՛ ընթեւեւարան, ընթեւեւում, ըն-
թեւեւանորիւն. րարչիմ կամ րարեւում բայը
նոյն խումբէն է, ուստի եւ իր բուն ար-
մատովը կ'ըսենք րարուստ, և ոչ րարչուստ
կամ րարեւուստ. — ձեւն արկանկ բայէն՝
ձեւնարկկ, ձեւնարկորիւն, ձեւնարկ. —

երկիր պագանեղ բայէն՝ երկրպագել, երկր-
պագու, երկրպագութիւն, եւ ոչ թէ երկր-
պագանութիւն — Դոյն է նաեւ զարտուղի
բայերուն մէջ, որոնց կատարեալի արմա-
տէն է որ կը շինուին բարդ բայերը կամ
գոյականները. տալ, կտր, ի արմատ՝ տու,
կամ տուր, որմէ կենսատու, յոսատու,
փառատրել, բացատրել, եւն. — զամ
բային արմատն է նկ. որմէ՝ եկամուտ, ե-
կակոյ, եկուոր՝ եկաւոր, եկաւորել, եւն. —
առնեմ բային արմատն է՝ արար, որմէ՝
արարիչ, արարած, խոնարար, չարդարար,
եւն. ղնեմ բային արմատն է՝ դիր, որմէ՝
դիրք, դրոշքիւն, փոխադրել, ցոցադրել,
յոշադրել, եւ ոչ թէ յոշադնել, եւն, եւն:

Դառնալով մեր զարք—ն—ում ին, ինչպէս
ըսինք, ինքը եւս յաւերտածական բայերէն
ըլլալով՝ իրմէ կազմուած ո եւ է գոյական
կամ բայ, իր կատարեալի արմատէն է
որ պիտի կազմուի, որ է զարք՝ ուստի
եւ անցողականը կ'ըլլայ՝ զարքացանել,
գոյականն ալ պէտք է ըլլայ՝ զարքում:
Քարեբախտաբար մեր այս բազմաշարճար
բայը չորս հարազատ եղբայր ունի, որոնք
իրենց հարազատին տանջանքներուն են
թակայ եղած չեն. այդ բայերն են՝

ստտնում,	որմէ	ստտում	գոյականը.
ցատնում	»	ցատում	»
կրկնում	»	կրկում	»
սռնում	»	սռում	»

հետեւաբար՝ զարրնում բային գոյականն
ալ, պէտք է ըլլայ զարրում:

Քանի որ ստտում, ցատում, կրկում, սռում կը գործածուին ուղիղ կերպով իբր գոյական, զարրումը ինչ յանցանք ունի, որ զարրնում այլանդակ ձեւով մեզի կը ներկայանայ իբր գոյական: Սխալ մը գործելը շատ ղիւրին է, բայց սխալն ուղղելը՝ ահագին դժուարութեանց կը բախի. տգէտ մը սխալ մըն է կը նետէ մէջտեղ, ուրիշ տգէտ մը եւս կը գործածէ, եւ ահա օրէնք կը դառնայ:

Անցնինք յարդածածկ, հոդածածկ, մոխրածածկ, ցնցոտիածածկ ցուցանքներուն:

Սոյն բառակերպ գազաններէն առաջինը «Շանթ»-ի մէջ տեսայ, միւս երկուքը «Ճակատամարտ»-ի մէջ, եւ իսկոյն բաց նամակ մը ղրկեցի «Շանթ»-ին, որ հրատարակուեցաւ (1019, թ. 11):

Անկէ ի վեր անցան տարիներ, և ղեռնոյն գազանները իրենց խեթկիչ եւ ոս-

տախտ կոտորները կը ցուցադրեն մեր
թերթերուն մէջ, թողունք զըչակները,
նոյն իսկ լաւագոյն գրիչներու ձեռքով:

Հայ լեզուի տարրական օրէնքներէն է
որ երբ բառ մը պիտի ածանցենք, եթէ
ածանցը նախադաս է՝ բառը ածանցէն
վերջ իր արմատական ձեւովը, այսինքն
առանց սղումի՝ կը գործածուի, օր. գրոյս,
անգրոյս. օգոտ՝ անօգոտ: Իսկ եթէ ած-
անցը յետադաս է՝ սղում տեղի կ'ունեն-
նայ. օր. գրոյս, գլխաւոր. օգոտ՝ օգտակար
սեր՝ սիրելի. սիրտ՝ ս(ը)րտագին. լոյս՝
լուսաւոր, եւն: Նոյն օրէնքը նաեւ բար-
դութեանց մէջ. գլխահարկ, գլխատել
գլխազիր, գլխարկ. զօրագլոյս, օգտաշատ,
ազգօգոտ. բազկատարած, երկայնաբազուկ,
որդեսեր, սիրակցորդ, եւն: Կրնանք ըսել
երկայնաբազկ, ազգօգտ, որդեսեր, զօրագլիս.
անշուշտ ոչ: Արդ ի՞նչպէս կարելի է յար-
դածածկ ըսել. ծածկ բառ գոյութիւն չունի,
ինչպէս չունի գլիս, օգտ, բազկ, այլ բուն
ձեւն է ծածուկ. որմէ ծածկել, ծածկամիտ,
ծածկոյր, ծածկոց. իսկ երբ ածանցը կամ
բառը նախադաս է՝ ըստ նոյն օրէնքին պէտք
է ըսենք յարդածածուկ, եւն, ինչպէս ըսեր
են նախնիք քողածածուկ, ամրածածուկ,

պարածածուկ, եւն: Հիւրմիւզ իր «Աքսո՞րականք ի Սիպերիա» գրքին թարգմանու՞թեան առաջին գլխուն մէջ գործածած է յարդածածուկ բառը, ինչպէս եւ Նորայր իր Քրանսահայ բառգրքին մէջ¹:

Իսկ Հ. Թոռնեան «Հատընտիր ընթերցուածք»ի մէջ (էջ 79, ծան. 26) յարկեմ բային դիմաց՝ «վերնայարկը, ծածկը գոցել. վրան ծածկ դնել», կը գրէ: Հրանտ և Զապէլ Ասատուրք իրենց Բարձրագոյն Թանգարանին մէջ կ'ըսեն ծածք, Առձեռն Բազիրքն ալ ծածկոց բառին դիմաց ունի՝ «ծածք տան»:

Ըսինք արդէն թէ ծածկ գոյութիւն չունի եւ չի կրնար ունենալ ոչ մէկ կերպով: Քալով ծածքին, այս ալ չի կրնար օրինի համարուիլ. վասն զի ծածքին քէն իբր յոգնակիի նշան՝ ածանցման կամ բարդութեան ատեն պէտք է իյնայ, եւ ելլէ դուրս արմատ մը ծած, որմէ՛ ծածկ, ծածոյր, ծածամխտ բառերը պէտք է դուրս գան. ինչպէս շէնք բառէն՝ շինել, շինոչքիւն, շի-

1. Միակ բացառութիւնը որ կայ անխախտ բառն է, փոխանակ անխախտութի. ան ալ քիւրաի մը ձևըով մը տած անշուշտ, Էջնիկ. «Անարատ եւ անխախտ ազնէ զլեալան», Ազաթանգեղոս. «Անխախտ մնացեալ լիութեամբն»:

նուած, եւն: Կը տեսնենք որ այս ծածր
ձեւն ալ գոյութեան իրաւունք չի կրնար
ունենալ ըստ քերականական օրէնքներու:

Բայց որովհետեւ այս ծածր ձեւը գրեթէ
ժողովրդականացած է եւ շատ աւելի է
ասոր պէտքը, արդեօք չենք կրնար օրի-
նաւոր ձեւ մը տալ փորձել. տեսնենք:

Հայ լեզուին մէջ օրէնք է որ յոգնա-
կանակերտ քէն ընդհանրապէս կ'իյնայ
ածանցման եւ բարդութեան առեն. մեղր,
մեղաւոր, կաշք, կաշապակ, եւն. բայց եւ-
րեմն ալ սէի կը փոխուի. մեղսալից (մեղք
բառէն). կեկատու (կեանք բառէն). եւ
երբեմն ալ կենի կը փոխուի. ալք բառէն
ունինք ալիւնք. ոտք բառէն՝ ոտկունք, գիրք
բառէն՝ գրկոյք¹, եւն (տես այս մասին
մանրամասն գ, կ, ք, տառերը). աշխարհա-
բարի մէջ եւս պակաս չեն նմոյշներ. ցայտք
բառէն՝ ունինք ցատկել, քէն կեն եղած.
բզբտել կամ բզկտել, եւն, եւն: Արդ կ'ըսեմ
ծածրը իբր գոյական գործածենք այս ձեւով,
եւ ածանցման առեն՝ վերի օրինակներուն
պէս՝ քէն կենի փոխելով՝ ըսենք ծածկել,

1. Յայտնութիւն ԳԼ. Ժ. « Երթ առ զգրկոյն ». հա-
մար 8. « Եւ առի զգրկոյն բացեալ ». տեղ. 10.

եւն: Բայց այս մեր փորձը կը զօրէ միայն ծածքին եւ ոչ թէ միւս յարկածով, մոխրածով այլանդակութեանց: Անոնց համար ալ ուրիշ ձեւ մը պիտի առաջարկեմ: Մեր լեզուին մէջ կայ խաղաղել բայը՝ որ ծածկել ալ ըսել է. եւ նախնեացմէ ունինք ձիւնախաղաղ (ձիւնով ծածկուած), եւ հետախաղաղ (հետքերը ծածկուած) բառերը. կարելի չէ՞ արդեօք փոխանակ յարդածով անօրէն ձեւին՝ գործածել յարդախաղաղ օրինաւոր ձեւը. առաջին անգամ գուցէ անախօրժ թուի ոմանց փափուկ լսելիքներուն. բայց երբ սկսին գործածուիլ՝ կ'անուշնան. չէ՞ որ մարդուս ամբողջ կեանքը վարժութեան՝ սովորութեան վրայ փոռուած է, և մեր լեզուին մէջ իրապէս չկան սարսափելի բառեր, զորս սովորութիւնը ընդելացուցած է, եւ մենք չենք խորշիւր զանոնց գործածելէ:

Մէկ խօսքով՝ յարդածով, մոխրածով այլանդակութիւնները պէտք չէ գոյութիւն ունենան, եթէ մեր առաջարկած ձեւը հաճելի իսկ չերեւայ: Ուրիշ կերպով պէտք է բացատրել, յարդով ծածկուած, եւն:

յառնած

Այս սանտարամետական բառը մեզի հրամցուց տարիներ առաջ տեղական լուրջ թերթ մը, «մոխիրներէն յառնած» ձեռով: Վերը երկարօրէն խօսեցայ արդէն՝ թէ յառնուածով եւ զարտուղի բայերուն մէջ կատարեալի արմատէն է որ կը շինուին գոյականները, ըլլան անոնք ածանցեալ թէ բարդ: Յառնել բայը զարտուղի բայ մըն է, որուն կատարեալի արմատն է յար, ուրկէ յարաբիւն, յարացիչ, յարացանել բառերը: Արդ, ինչպէս վերը բացատրեցինք, իր անցեալ դերբայը՝ կատարեալի արմատէն պէտք է կազմենք, եւ ըսենք յարուցեալ, ինչպէս ըսեր է հինգերորդ դարէն սկսեալ մինչեւ օրս՝ ամէն ոք: Անշուշտ ամէն ընթերցող սահմակեցաւ, շմորած մնաց տեսնելով այդ եօթնգլխի յառնած ճիւղը, եւ բան մըն ալ չհասկցաւ, մինչ եթէ «մոխիրներէն յարուցեալ» ըսուած ըլլար, ամէն ոք պիտի հասկնար. չէ՞ որ հայ եկեղեցին ամէն կիրակի, եւ Յինանց մէջ ամէն օր կը լծորդէ այդ յառնեմ բայը. «Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց»,

« յարուցեալ է տէրն ի գերեզմանէն »,
 եւն, եւն :

Կնիք բանիս՝ յաւնել բային անցեալ
 դերբայը չի կրնար յառնած գրուիլ. ինչպէս
 չենք կրնար դառնած, ոչտած, տեսնած,
 ընթեռնած, բանած, տունած ըսել. այլ անոնց
 կատարեալի արմատովը կ'ըսենք. դարձած,
 կերած, տեսած, ընթերցած, բացած, տառած :
 Նոյն սխալ կազմութեամբ է նաեւ յեկնած
 ձեւը, փոխանակ յեկածի. փոխանակ կա-
 տարեալի արմատէն՝ ներկայէն շինուած.
 իբրեւ թէ ըսէինք բանած, կեկած, զար-
 մանած, փոխանակ՝ բացած, կեցած, զար-
 մացած ուղիղ ձեւերուն. նոյն սխալով
 կերտուած են նաեւ յեկարան, յեկակետ
 բառերը՝ փոխանակ յեցակետ եւ յեցարանի,
 ինչպէս ունինք ուղիղ ձեւը նեցուկ բառին
 մէջ, որ բուն յեցուկ է եւ յի եւ նու գրե-
 լուն լծորդութենէն փոխուած նեցուկի :
 Բայց այդ երկուքը այլ եւս Ղալարբ մեշ-
 հոտրի կարգ անցած են, եւ ո՞վ գիտէ օր
 մը քանի՞ն պիտի հասնի անոնց թիւը
 շնորհիւ մեր իմաստուն գրողներուն :

Գ.

Կարդալով « Բարձրաւանք »-ը

Ա. Բ. գիրք

(էջք 1 - 72)

Շատ մեծ հաճոյքով եւ միանգամայն շատ մեծ զայրութիւն կարդացի « Բարձրաւանք »-ի երկու գիրքերը. հաճոյքով՝ որովհետեւ աղուոր բաներ կան մէջը, զայրութիւն՝ որովհետեւ ազեղ բաներ կան մէջը։ Աղուոր բաներուն վրայ խօսողներ եղան, բայց ազեղներուն վրայ՝ իմ տեսակէտովս՝ խօսուած բան մը չտեսայ։ Այդ ոչ հաճելի պաշտօնը ահա ես ինքս կը ստանձնեմ, յուսալով օգտակար ըլլալ, այդ է միակ նըպատակս, ոչ միայն նոյն ինքն Բարձրաւանքցիներուն, այլ գուցէ եւ ուրիշներու։ Այդ ազեղ բաները՝ որոնցմէ շատերը կ'եւրեւան նաեւ ուրիշ թերթերու մէջ, « Բարձրաւանք »-ին մէջ պէտք չէին ըլլալ, կամ գէթ ես այդպէս կը սիրէի յուսալ. այդ ահա զայրութիւն պատճառը. երբ Օշական մը կը քնանայ, կարելի չէ չսրտնիլ,

չարտմտիլ, չբրդիլ ի բարկութիւն: «Երեւոյն անհամեայի՝ իշ համեմեայի»:

Ինչպէս զրեթէ ամէն հայ զրող, բացառութիւնները յարգելի են, Բարձրավանքցիներն ալ անմիաբան են ո՛չ միայն ընկեր ընկերի, այլ եւ իրենց իրենց հետ: Ամենէն ցաւալի եւ տկար կողմն է այս մեր զրողներուն. ո՛չ մէկը կանոնաւոր, հաստատ, որոշ քերականութիւն մը ունի. կը գրէ առանց ուշ դնելու հրկու տող վերը գրածին. ուղիղը եւ չուղիղը նոյն էջին մէջ, նոյն տողին մէջ իրարու ըթին կը խնդան:

Պիտի չխօսիմ տպագրական սխալներու վրայ՝ որոնք կը վխտան. տողադարձի թերիներուն վրայ, ինչպէս նաեւ կէտադրութեան, մանաւանդ Պէրպէրեանի յօդուածներուն մէջ. Տէրը ինք փրկէ. արդէն նիւթն ալ ծանր...: Էջերը միայն պիտի նշանակեմ:

Պ. Զարեան. 37. « որոնցմով իրենք անացած են ». անշուշտ սկսած են ըսել կ' ուզէ. սկսելի բային արմատը՝ սուե՛ պարզ է. անց. դերբայը կ'ըլլայ սկսող, սկսած. ինչպէս ծնակի, ծնկող, ծնած, մեռակի, մեռած, սկսակի, սկսած, և ոչ թէ « ծնացած, մեռացած, սկսացած »: Սկացածը

սևանայ բային անց. դերբայն է. սին (պարապ, դատարկ) արմատէն, ինչպէս զարմանալ՝ զարմացած, եւն: — Պ. Պ. ի յօգուածին մէջ եւս, 71, կայ զանցանող քերթմեններէն ձեւը. «զանցանողները պիտի պատժուին», «զանցառուները» ճիշդ բառն էր: «Չանցանել» ի խումբին բայերուն մէջ կայ «տեսանել» ին ներկայ ընդ. տեսանող ձեւով՝ իբր մարգարէ. բո՛ւնը տեսող է: Բայց հոս զանցանող ալ, զանցող ալ միապէս այլանդակ են:

Պ. Թէքէեան. կ'ըլլամ 6. մտնելը 7. տեսնաւ, տեսնամ 7. 8. 11. տեսնալու, մտնայիր. 11.

Պ. Օշական. տեսնալ 35. իջնալնու 35. իջնալ 56. կը տեսնայ, (տող մը վար) կը տեսնե 56. գտնայիր 58.

Պ. Պէրպէրեան. կը տեսնանք 16. կը գտնանք 23. (երկու տող վար) կը տեսնենք.

Պ. Գալաֆեան. պիտի գտնե (տող մը վար) պիտի տեսնայ 72:

Գիտէ ամէն ոք թէ այրերը ո՛րքան ծանրադանդաղ ըրած են մեր լեզուն. այդ չարիքին մասամբ դարման ընելու նպատակով է որ նախնիք՝ ինչ ինչ՝ բառերու մէջ՝ փոխանակեր են զանոնք ուրիշ գրերու. ա-

բագ՝ երագ. երախայ՝ երեխայ. յիսնամեան՝ յիսնեմեան. մարգարիտ՝ մարգըրտայեռ. աղանջ՝ աղընջեղ. ատակիլ. ատիկիլ. առոգանել՝ ոռոգել. խահարար՝ խոհարար. մոլար՝ մոլոր, հւն, հւն: Աշխարհարար լեզուն ալ՝ իր կարգին՝ շատ բայերու եւ բառերու մէջէ այրերը քշեր վաներ է. այդ քա՛ր գայթակղութեան եղած «տեսանել, մտանել, ելանել, իջանել, գտանել», բայերը բեր է «տեսնել, մտնել, ելլել, իջնել, գտնել», հւն, հւն: Արդ, ի՞նչ հարկ, «տեսնել» ընտիր ձեւը «տեսնալ» այլանդակ ձեւին փոխելու եւ ըսելու «կը տեսնայի, կ'իջնայի, իջնալու» փոխանակ «կը տեսնեի, կ'իջնեի, իջնելու» ընտիր ձեւերուն: Արդէն անալ վերջացող տիեզերք մը բայ ունինք. «խմանալ, զարմանալ, զողնալ», հւն, հւն: Այս կէտը ամէն հայ գրողի ուշադրութեան կը յանձնեմ:

Պ. Զ. 45. «չ'արժեք արտայայտել» . այս ձեւը մեր լեզուէն փոխ առած է Պ. Զ. ուսանայք «չի արժի կամ չարժե» պիտի ըսէին. պէտք է ըլլայ չ'արժեք. ժխտ. ներկան աներեւոյթով կը շինուի. չեմ արժեք, չի (չ'արժեք): — էջ 66. «չ'ասեմ, չ'ոչնէք» . սպաթարցնելը աւելորդ են. հոս գրի կորուստ չկայ: —

Պ. Օշ. 27. չ'ուզեց. 28. չ'ուներ. 30,
 31. չ'ուներևարով. հոս ապաթարց պէտք
 չէ՝ կը դնէ. եւ ուր որ պէտք է չի դնէր.
 31. չարժեր գրադիլ. 35. չերեւար. հոս
 պէտք է ըլլար չարժեր, չերեւար. ժխտ.
 ներկայ է: Իսկ էջ 56. «չլլա՞ր», անհե-
 թեթ ձեւով: Մարգարեան կը խօսի. «Հիմա
 սիրտդ բան մը չլլա՞ր». եւ երկու տող
 վար. «կտոր կտոր չլլա՞ր սիրտդ»: Մար-
 ցարեան եթէ իրաւցնէ խօսէր՝ այդ ձեւով
 պիտի չխօսէր, ինչպէս եւ ոչ իսկ ինք
 գրողը. ափիսազերէնի՝ մէջ կարծեմ կայ
 այդպիսի շեշտ մը. մենք կ'ըսենք. չե՞մ
 ըլլար, չե՞ս ըլլար, չի՞ ըլլար, ամփոփելով՝
 չ'ըլլար. ինչպէս կ'արտասանէ ամէն հայ
 բերան. բաղաձայնի պարագային՝ չե՞մ
 բերեր, չի՞ բերեր, եւ ոչ թէ չբերե՞ր հո-
 թենթական ձեւով: Պարզ արտասանել մը
 գրելէ առաջ՝ ուղիղին պիտի առաջնորդէր,
 ինչպէս չեմ գիտեր քաներո՞րդ անգամն է
 կ'ըսենք եւ չենք կրնար հասկցնել: Երբ
 շեշտը սկիզբն է՝ չի կամ չ' կ'ուզէ. չի
 տեսներ. չ'ուզեր, չ'ըներ, չ'ուտեր. (կէօր-
 մէզ. *il ne voit pas*, եւն.) չեմ գիտեր
 ինչպէս բացատրել. ինչ միջոցի դիմել:
 Այդ պարագայէն զուրս՝ չի կամ չ' գոյու-

Թիւն չունի. (պիտի, եթէ, թող) չտեսներ,
չըներ, չուզեր, եւն, եւն. շեշտը ասոնց մէջ
վերջին վանկին վրայ է. առաջիններուն
մէջ էական բայ կայ, վերջիններուն մէջ՝
ոչ. հաստատականը՝ պէտք է ժխտական
ընել միայն, զնելով պարզ չ գիրը. ինչ-
պէս կը դնենք տ գիրը. ընել՝ չընել, բե-
րաւ՝ չբերաւ. գետ՝ տգետ, եւն: Որով ուղիղ
չի գրեր Պ. Զ. 66. չ գրի. պէտք է գրել
չգրի. ինչպէս կը գրենք չբերաւ, չտես,
տգետ, եւն. և ոչ թէ չը տես, տը գետ:

Մաննիկ Պէր. 59. չի վերցնեն. սխալ՝
չվերցնեն. Օշ. 26. չհանդարտած, չպահան-
ջեց, չհասնի, ուղիղ. չի կրցա՞ն՝ սխալ: —
Պէրպէր. 16. չի տեսնուած. սխալ. 17.
չերաւ. ուղիղ. 22. չի կայ. սխալ. 24.
չպիտի չեշտոյի. սխալ. պիտի չեշտոյի,
(ինչպէս ուղիղ կերպով կը գրեն թէքէեան,
Քաւաֆեան, Օշական): — 53. «Մտքէս
չկրկեր», սխալ. չ'եւլեր. նոյն սխալն ունի
նաեւ Պ. Թէքէեան. «Թորգոմ կ'ըսէ՝ ուրիշ
բան չսեր», պիտի ըլլայ չ'ըսեր:

Կու

Այս մասնիկը ամենո՞ւն ալ քով՝ ուղիղ
ձեւով ալ կայ, սխալ ձեւով ալ, անփոշ

թութիւն մը ծայրաստիճան: Ուղիղ ձեւն է կոչ մասնիկը հեռու գրել բայէն.

Թէք. 9. 10. կոչար. 41. 43. կոչում, կոչուայի. 33. կոչ տայ:

Օշ. 27. կոչ գան. 29. կոչուայ. 28. կոչայիկն 31. կոչ գայ. 31, 34. կոչուայ:

Պէք. 17. կոչ տայ, կոչուայ. 20. կոչ տան 37. կոչ գան. 52. կոչուայ, կոչ գան:

Կը

Պ. Թէք. իր ՆՇՄԱՐՆԵՐ (33) յօդուածին ներքեւ ծանօթագրութեամբ մը կ'իմացնէ մեզի որ ան 1914-ին՝ այսինքն պատեւրագմէն առաջ գրուած ըլլալու առաւելու թիւնը ունի միայն, ես կ'աւելցնեմ թէ աւելի՛ ուղիղ գրուած ըլլալու առաւելու թիւնն ալ ունի. հոն յիշաւի կը գրէ. «կը զգաս, կը ստանայ, կոչ տայ» ուղիղ ձեւերով. մինչ 7—8 տարի վերջ՝ սխալ կը գրէ. 42. կ'սպասեն, կ'սխալեն, կ'զգամ, կոչամ, եւն: Յաւալի է որ Պ. Թէքէեան երթալով յետադիմեր է հայերէնի մէջ:

Օշ. կը գրադիմ. ուղիղ. 34. կ'ստեղծեն. սխալ.

Պէք. 17. կը ստանայ. ուղիղ. 18.

կ'ստեղծէ. սխալ. 17. կ'զգանք. 19. կը
զգանք. կը ստանայ. կ'սկսին. կը ստեղծեն.
20, 21. կ'ստեղծուին. 22. կ'զգացուին.
կ'սկսի. 69. կ'շտապեն. 39. կ'սպառնայ:

Տառասխանք

Պ. Զ. 66. երբէք. 02. 27. երբեք. (ուղիղ)
32. երբէք (սխալ). Պէրպ. 21. չորս անգամ
երբէք: Երբեքը սխալ է գրել ե—ով.
«ուր, ուրեք, ուրեմն, ուստ, ուստեք,
ուստեմն, երբ, երբեք, երբեմն». ասոնք
երեքն ալ հարազատ են, եւ ե—ով կը գրուին:

Ման. Պէրպ. 59. երկիցս քոչնած. պէտք
է ըլլայ քոչնած. Պ. Պէր. 22. քրրական.
պէտք է քրրական, բուն ձեւը կորդուական:
22. փոխֆական, պէտք է ըլլայ փոխֆա-
կան, g=q. Grégoire, Egypte. Գրիգոր.
Էգիպտոս: 54. Թոփիւնով, պէտք է ըլլայ
դոփիւնով. 70. Սենսիւնրաց, սե—նախ—ըն-
րաց. Օշական եւս ունի այդ սխալը. 26.
Նախնորեկ, Նախ—ընտրեկ:

Տղոց շարադրութիւններուն մէջ կը հան-
դիպինք երբեմն այս սխալներուն եւ կը
բացատրենք իրենց որ ըն գրեթով սկսող
բառերուն ը գիրը բարդութեան ատեն չի
կորսուիր:

«Անընդունակ, խոչընդոտ, աննախընթաց,
նախընծայ, անընկճելի, նորընտիր», են.
են: Ոտանաւորի մէջ երբեմն ընդ-ին ը-ը
կը սղուի սկիզբը. «Զի'նդ փեսայիդ». եր-
բեմն նու գիրն ալ միասին.

Դոստուցեալ բոլր էրէոց վագին վարգեն ի վեր
ի վայր. Հայկ դիւցազն

փոխանակ «ընդոստուցեալ»ի: Բայց բառե-
րու մէջ երբեք: Մինչդեռ ըստ-ին ը-ը՝ ս-ին
շչոդ հանգամանքէն՝ ինկած է. «ըստգտա-
նել, ըստանձնել, ըստեղծանել» եւ նման
խումբին ը — երբ զանց կ'ընենք:

Պէր. 18. ծայրահեղութիւն, ծայրայեղ. 17.
յետագայ, հետագայ. 53. մեկ պահու մը մեջ.
Օշ. եւս. 29. մեկ ակնարկի մը մեջ. մեկ եւ
մը. ինչ հարկ. ուսմիկը կ'ըսէ, բայց նե-
րելի՞ է Բարձրավանքցիներու: Պէրպ. կ'ան-
ցնէ. պէտք է ըլլայ կ'անցրնէ. ինչպէս ուղիղ
կերպով կը զրէ թէք. 8. անցանկ եւ ան-
ցուցանկ, անցնիլ եւ անցընկ տարբեր բայեր
են: Պ. Օշ. 34. սրտակեղիք այս այլան-
դակ սխալը գրեթէ արմատացած է բոլոր
գրողներուն ըղեղին ալ, մտքին ալ մէջ.
եթէ արմատը կեղիք ըլլար, բայր կեղիքն

պէտք է ըլլար. եւ ոչ թէ կեղերել, ինչպէս
 որ է. գրեցէք ե—ով. կեղեքիւ, կեղեքում,
 կեղերել, սրտակեղեք: Բախտ բառը բաց ի
 Պէրպէրեանէ՝ որ 27. բախտի՝ ուղիղ ձեւով
 եւ 49. դժբաղդ սխալ ձեւով կը գործածէ,
 միւս ամէնքը ուղիղ ձեւի մէջ են: Օշ. 26.
 կառկառ. 31. կարկառուն. այս է ուղիղը:
 26. մէքոտ. 29, 31. մէքոտ, այս է ու-
 զիղը, վերջին վանկէն առաջ է գիր գոյու-
 թիւն չունի, բաց ի մասնաւոր պարագա-
 ներէ: 35. կ'աղուորցնէ. բաղաձայնէ վերջ
 ու կու գայ եւ ոչ չ, բաց ի մէկ պարա-
 գայէ, որ հոս գոյութիւն չունի, պէտք է
 ըլլայ կ'աղուորցնէ, արդէն արմատը աղու-
 է: 35. ամկնուն ամկնուն. 36. ամկնէ
 ուծովը ամկնէ շքեղովը. խայտարդէտ, ե-ի՛ն
 ալ ե-ի՛ն ալ խաթրը խօշ ըլլայ, քիթ քիթ:
 35. հեղեհ. պէտք է ըլլայ հեղեհ. վերջին
 վանկին մէջ նուէ առաջ միշտ է. բայց
 հեղեհական եւ ոչ հեղեհական՝ ինչպէս կը
 գրեն բոլոր թերթերը: Բաց ի բ, մ, կ,
 (բեն, մեն, կեն) գրերուն անուններէն,
 որոնք ե—ով կը գրուին, եւ աշխարհաբարի
 փերականութիւններուն եւ ուրիշներու գոր-
 ծածած Այրուրէնք բառը այլանգակ սխալ
 մըն է, պէտք է ըլլայ այրուրենք, ինչպէս

կ'ըսուի Այրբեկարան եւ ոչ թէ այրբեկարան (ե-ի պարագային այսպէս պիտի գրուէր), եւ ղեն բառէն, եւ իրեն, ցորեն, գեհեն, տտեն բառերէն, որոնց մէջ սակայն գրի կորուստ կայ, բուն ձեւերնին (իւրեան, ցորեան, գեհեան, տտեան), ուրիշ ամէն հայերէն գոյական, յատուկ թէ հասարակ, մակրայ, ածական, են, են. նուէ առաջ է ունի. ամեն. ապարեն, շեն, պարեն, հեղեն, Սուրեն, խորեն, քեն, ապառեն, են, են: Բայց կարելոր է գիտնալ որ այդ է գիրերը կը փոխուին ի-ի կամ ե-ի՝ երբ իրենցմէ վերջ ուրիշ վանկ մը գայ՝ գրական ածանցումով. պարենը՝ չի կրնար պարենաւորում, հեղենը՝ չի կրնար հեղենախան ըլլալ, այլ անհրաժեշտ է պարենաւորում, հեղենախան գրել. ինչպէս չենք կրնար պարտեզ բառէն պարտեզգտն, հունդէս բառէն՝ հանդեսաւոր ըսել, այլ պարտիզտն՝ հանդիսաւոր, ենն ենն:

Պ. Գալ. 61. ինքզինքին. ինչպէս եւ Պէրպ. 39. « ինքզինքին տուող », լաւագոյն ինք իրեն. ինքզինքին զան՝ ինչպէս եւ նմաններունը՝ հայցականի՝ մէջ միայն գոյութիւն ունի. ուղղական չունին այդ դերանունները: Գալ. 68. « տղարներու », լաւ

է տղոց, երկու անգամ յոգնակի տգեղ է: 40. սովորի: Այս բայը սովորի բայն է, գոր աւսանիի իմաստով կը գործածենք: Աշխարհաբարը նետեր է ո գիրը եւ եղեր է սովորի, բայց որովհետեւ մեր լեզուն վր չ'ընդունիր արմատ բառերու¹ մէջ, (սկիզբը կամ բարդութեանց մէջ այո՛), եւ արդէն արտասանելու առեն լեզու նիս կ'ընդվզի, կը զգայ թէ իրեն անսովոր, անընդել հնչում մըն է որ դժուարաւ կը փրթի շրթներէն, 80-ական թուականներուն սկսան « սորուիլ » գործածել. ըստ օրինի ուղղագրական կանոններու բայց այս ձեւը շատ չապրեցաւ, եւ սկսան սորվիլ գործածել, ինչպէս նաեւ ժողովել բայը՝ նոյնպէս նախ « ժողուել » ձեւով, եւ հիմա ժողվել ձեւով կը գործածենք: Իրաւ է թէ արմատական բառերու մէջ բաղաձայնէ վերջ վ գիր չի գար, այլ ու, ուստի եւ պէտք է սորուիլ, ժողուել մնար. բայց լեզուն երբեմն՝ հնչման դիւրութեան համար՝ կ'ընդունի գրերու տեղափոխութիւնը, նոյն

1. Բառգիրքը Բոնփրեյ բայ մը ունի, անշուշտ Զուլուներու լեզուէն փոխ առած. ժողովուրդը վ-ը նետեր հայացուցեր ու բռնել կը գործածէ:

խակ գրական լեզուի մէջ կայ այս երեւոյթը. մասիւր՝ մարիւ. ժողովուրդը մեղրը՝ մերդ կ'ըսէ, ծանրը՝ ծայր, քանճրը՝ քարդ, եւն. որով չի կարծեմ՝ թէ վը կրնայ իր տեղը փոխել, եւ չնեղել լեզունիս: Այս ոճով բայ մըն ալ է քօրուելը, զոր ոմանք քորվել կը գրեն: Թօրափել բայն է. քափրափել = թաւթափել = քօրափել. Առաջին քափը՝ եղած է քաւ = քօ, երկրորդ քափին այրը ինկած՝ եղած է քօրփել, եւ ինչպէս որ առաջին քափին՝ փըլ քի փոխուեցաւ եւ եղաւ քաւ, երկրորդ փըն ալ նոյնպէս քի է փոխուած. եւ զի բաղաձայնէ վերջ ք չի գար, այլ ու, ուստի պէտք է գրել քօրուել, եւ ոչ թէ քորվել (թոթովել բայը տարբեր բայ է). հոս վի-ի երեւոյթ անզամ չկայ, թող թէ կորուստ:

Շեշտերը

Պ. Գալ. ո՞րքան, ի՞նչքան (ուղիղ). 12.
13. ինչքան, որքան (սխալ) 60. 68. 72.
ո՞րկեց (սխալ). ա՞յնպէս (ուղիղ):

Պ. Պէր. ի՞նչպէս, ինչո՞ւ (ուղիղ) 15. 18.
ի՞նչու, այսպէ՛ս (սխալ) 20. 21: Ո՞րկէ
եւ Ո՞րկեց պոխարացի ձեւերը ընդհան-

բացած են ժամկոչներու քով: Ուրը եւ ինչը
շեշտ կը հագնին եւ կ'ըլլան ուր եւ ի՞նչ,
բայց երբ իրենցմէ վերջ ուրիշ մասնիկ
գայ, շեշտը՝ այդ վանկի ձայնաւորը պէտք
է հագնի. նոյնը նաեւ հին լեզուին մէջ.
նշտ ուտակը կկիր. (ուսկի՞ց կկար). բայց՝
ուտի՞ գաս, եւ ոչ թէ ուտի գաս վայրենի
ձեւով: Արդ երբ ի՞նչ ինչու կ'ըլլայ, պէտք
է շեշտը զնեւ ու—ին ո—ին վրայ, ինչու.
նոյնպէս ինչէ՞ն եւ ոչ ի՞նչէն. նոյն օրէնքով
պէտք է ըլլայ նաեւ ուրկի՞, ուրկի՞ց, եւ ոչ
թէ ուրկի, ուրկից ցաւագար հեթանոսու
թեամբ, ինչպէս կը գործածէ կեղբոնականի
անօրէնք:

Չէ՞ որ այդ միեւնոյն օրէնքն է որ
կը տիրէ ամբողջ լեզուին մէջ, ուր բաց
ի քանի մը յարաշեշտ եւ կախաշարաշեշտ
բառերէ՝ մնացածները բոլոր շեշտորր են,
այսինքն վերջին վանկին վրայ թեթեւ
բարձրացում մը ունին ձայնի, նման ֆրանս
սերէնի: Ասենք հաց բառը. հաց կերար.
տեսաք շեշտը. հացի՞ն գինը, շեշտը փոխեց
տեղը: Ո՞ր մարդը, որո՞նք, որո՞ւ տուիր,
եւ ոչ թէ ո՞րոնք, ո՞րու տուիր: Ասենք
այնպիսի անհեթեթ սխալներ են, զորս
յետին ժամկոչն անգամ պիտի վարանէր
ընելու:

Գալով ո՛րքան, ի՛նչքան, ի՛նչպիսի, ո՛ր-
պիսի, ա՛յսպիս, ա՛յնքան, եւն, մակբայներուն,
պէտք է գիտնալ որ ասոնք յարաչէտ
բառեր են, եւ շեշտը առաջին վանկին
վրայ ունին՝ եւ ոչ թէ վերջին: Իսկ այս-
պիսի, եւ նմանները որոնք շեշտուող են,
ասոնք ալ մեր իմաստուններուն գրչին
տակ՝ եղած են նախադարձեւտ. փոխա-
նակ գրելու այսպիսի՝, եւն, կը գրեն ա՛յս-
պիսի՝ քրդական շեշտաւորումով: Շեշտերու
մասին կ'արժէր երկար խօսիլ, բայց արդէն
յօդուածս երկարեցաւ, եւ դեռ ըսելիքներ
ունիմ: Ուրիշ առթիւ:

Պ. Թէքէեանի տաղաչափութեան մասին
գովեստ միայն ունիմ. իր տողերը՝ ընդ-
հանրապէս՝ արուեստի եւ ճաշակի մտահոգ
ներութեամբ են հիւսուած, վայելուչ շեշ-
տով եւ կշռութեամբ: Դիտողութիւն մը
միայն. «Ես այս գիշեր» (41) քերթուա-
ծին մէջ կ'ըսէ.

Եւ տուր ստուերը ինծի...

եւ յաջորդին.

Ամէն բանէ զգածուող...

ինք որ ը-երը խղճամիտ կերպով կը դնէ

բառերու մէջ, ինչո՞ւ բառերուն սկիզբը չի
դնել, չզայրացնելու համար կանոնն ու
ընթերցողը. գրելով

Եւ տո՛ւր յստուերդ ինծի...
Ամէն բանէ յզգածուող...

երկրորդ տողը տգեղ է. կրնար է, յ-ի
ցաւագարութիւնը դարձանել, բառ մը ա-
ւելցնելով. զոր օրինակ.

Ամէն բանէ զգածուող միշտ, ուրախացող
[ու լացող,

Փափաքելի էր զարդարուած տեսնել
« Բարձրաւանք »ը նաեւ Ահարոնի ներ-
դաշնակ ու սահուն ոտանաւորներով,
որոնք կը պճնեն « Հայրենիք »ի էջերը այն-
քան շքեղօրէն:

Յատուկ անուններ

Յատուկ անուններու լեզէոն մը կայ Պ.
Պէրպէրեանի յօդուածներուն մէջ, (ինչպէս
նաեւ ոեւէ լրագրի մէջ) գրուած՝ բոլորն
ալ՝ հակառակ հայ լեզուի ոգւոյն: Այս
անձոոցի երեւոյթը ռուսահայ լեզուէն մտաւ
մեր այնքան մաքուր լեզուին մէջ, եւ Հայ
կառավարութիւնը այդ եւ նման անդրա-

լեռնական պղծութիւնները մաքրելու նպատակաւ է անշուշտ որ լեզուի բարեկարգութեան հարց մը նետած է մէջտեղ, որով պիտի զբաղի մեր յաջորդ դասը...

Պ. Պէրպ. էջ 21. Օրէնսի. Տիւրքի. Կարամուրզաի. 17. Բօլ Տիւրքէն: Հայ լեզուի սրբագնասուրբ եւ տնայեղլի օրէնքներէն է, որ երբ այդ գրէն վերջ է, է, ի, ո ձայնաւորները գան, ԱՆՊԱՏՃԱՌ յ գիրը կ'ուզէ: Օրերայի, Տիւրքայի, Կարամուրզայի, Տիւրքայէն:

Էջ 21. Հուկօ. 24. Ռուսի. 21. Ռամօի. 23. Ռամօեան. 18. Զօքրան. 16. Կունօի. 53. Միլանօի:

Մեղք Հայ լեզու: Յաջորդ դասին մէջ երկարօրէն պիտի խօսիմ այդ գարշութեանց մասին, ուստի կը լռեմ հիմա. միայն ըսեմ որ այդ ճիւղները պէտք էին գրուած ըլլալ, Հուկոյ, Ռուսոյի, Ռամօյի, Ռամօյեան, Զոյքրան, Կունոյի, Միլանոյի: օ = ո. աւ = աւ = օ:

Բարձրավանքցիները՝ յուսամ՝ ներողաւ միտ կ'ըլլան յանդգնութեանս. միակ գանձ մը ունինք՝ եւ է լեզունիս. միակ կալուած մը՝ զոր՝ ո՛չ զմեզ անճիտել ժպրհող ամպարիշտ ձեռքը, եւ ոչ ո՛նէ՛ք բռնաւոր

կրցած էր սղաւաղել, ապականել: Արդ,
կը վայլէ՞ որ հայ արիւն, հայ սիրտ կրող
մարդիկ՝ ելլեն եւ իրենք իրենց ձեռքով
խաթարեն անշքացնեն այդ թանկագին
գանձը: Աստուծոյ սիրոյն, տնօրէններ եւ
բարձր ուսուցիչներ էք եւ միանգամայն
Բարձր վանքի բնակիչ. բարի օրինակ
տուէք ձեր աշակերտներուն եւ ամենուն.
մի՛ գուցէ չարաճճիներ քթերնուն տակէն
մըմնջեն. « Բժիշկ, բժշկեալ գանձն քո »,
կամ « Եթէ ադն անհամեսցի՝ ի՞նչ համե-
մեսցի »:

Դ.

Հայ լեզուն եւ Հայ կառավարութիւնը

Ասկէ շուրջ 1510 տարիներ առաջ հայ
եզակի թագաւոր մը՝ Վռամշապուհ՝ գոր-
ծակցութեամբ երկու ուրիշ եզակի հայերու՝
Սուրբ Սահակի եւ Սուրբ Մեսրոպի, հայ
գիրերը կը ստեղծագործէր եւ յանկարծ
յեզակարծումն տարակարծի հոյակապ լե-
զու մը կը հրաշակերտուէր... Անկէ 1510
տարիներ վերջ, այսինքն այսօր, հայ
կառավարութիւն մը՝ եզակի՞ թէ յօքնակի՞

ատի անհասկանալի կը մնայ առ այժմ,
կը ձեռնարկէ սրբագործել այդ հրաշա-
կերտ լեզուն՝ վերջերս ստացած իր ժան-
գերէն, կեղտերէն... Արդարեւ որքան
չքնաղ եւ որքան փափագելի գործ ամէն
ճշմարիտ հայու... զի աւերածին ապա-
կանութիւնը սկսեր էր տակաւ զիւլ անցնիլ
ամէն չափ ու սահման, եւ կը ջրդէր վա-
րակել հայ լեզուի հեռաւոր ճիւղաւորում-
ներն ալ, եւ դժբախտութիւնը այն էր մա-
նաւանդ, որ այդ խաթարման եւ վատ-
թարացման ժանտափուտ եւ եղծագործ
սերմը բուսած՝ ուռճացած՝ կանգաղած էր
բո՛ւն իսկ հո՛ն, ուր երբեմն այդ հրաշա-
փառ լեզուին սեռնեւներտ ոսկին էր ձու-
լուեր հրաշագործակ քուրաներու մէջ...

Հայ կառավարութիւնը քաջատեղեակ
թէ «ոչ հացիւ միայն կեցցէ մարդ, այլ
եւ ամենայն բանիւ որ ելանէ յԱրուեստից
եւ ի Գեղեցիկ Դպրութեանց», գովելի
ջանքերով հաստատեց եւ կը խնամարկէ
«Հայ Արուեստի տուն»ը, իր հովանին կը
սփռէ հեռաւոր ու մօտաւոր զրագէտներու
վրայ, յաւերժացնելու համար հայ Ոգին.
զի իշխանութիւն է, թագ է, ժողովուրդ
է կրնան տապալիլ, ջնջուիլ իսպառսպուռ,

բայց Ոգին չի մեռնիր, այլ կը տեւէ կը տոկայ եւ ազգերու դպրութեան մէջ կը զրաւէ իր տեղը... եւ զի ոեւէ զրականութիւն առանց ուղիղ եւ անսայթաք լեզուի չի կրնար գոյութիւն ունենալ, ուստի ահա կը ձեռնարկէ նախ եւ առաջին հայ լեզուին բարեկարգութեանը... ինչ ծափահարելի գործ...

Եւ սակայն որքան մեծ եղաւ զարմանքս երբ կարգացի «ՀԱՅՐԵՆԻՔ»-ի (Թ. 2975) մէկ խմբագրականը, «Լեզուական Բարեկարգորիւն» տիտղոսին տակ, որ կը սկըսէր սա տողերով. «Հայաստանի Լուսաւորութեան Կոմիսարութիւնը շատ յանդուգն քայլ մը կ'առնէ ձեռնարկելով հայ լեզուի ուղղագրական բարեկարգութեան», եւ կը վերջացնէ. «Հայաստանի Լուսաւորութեան Կոմիսարութիւնը ուրեմն լաւագոյն ծառայութիւնը մատուցած պիտի ըլլայ հայ լեզուին, եթէ ներկայ պայմաններու տակ ոչ մէկ ծառայութիւն չմատուցանէ անոր»։ Եւ դարձեալ Օտեանի «Հայ այրուրէնի (ուղղէ՛ այրուրենի) դատը», («Ճակատամարտ» Թ. 956), և, «Պոլշեվիքեան (ուղղէ՛ Պոլշեվիկեան) հայերէն» («Վերջին լուր», Թ. 2441) տոմսակները։

«ՀԱՅՐԵՆԻՔ» եւ Օտեան կը կարծեն որ Հայ կառավարութիւնը իբր թէ մեր Այրուբենքին հոյակապ շարքը պիտի ապականէ, աղճատէ, յորձէ՛ ջարդելով բրգելով այս կամ այն գիրը, ամբողջ հայ լեզուն պիտի պոլշեիկացնէ՝ վերեւ յիշուած երեք երիցս անգուգական անճնաւորութեանց դարուց ի դարս սրբազանուած պաշտելի՛ փարելի՛ զգուելի ջանքերն ու յիշատակն առաթուր կոխոտելով, համօրէն ազգի մը տասնըհինգ անգամ դարաւոր դպրութեան ճակատագիրը պիտի խաղալիկ ընէ պոլշեիկեան ճապուններու, լեզուին իսկական եւ էական տարրերը հիմն ի վեր բրելով եւ կործանելով ամէն ինչ... եւ հանէ դուրս նոր Բաբելոն մը այլանդակութեանց եւ պղծութեանց...

Ես կը կարծեմ թէ մեծ մոլորութեան մէջ են «ՀԱՅՐԵՆԻՔ» եւ Օտեան, մանաւանդ թէ բանդագուշանքներու մէջ թալթալ կը խաղան. զի մեր ստացած ստուգագոյն տեղեկութիւնները բոլորովին կը հակառակին այդ ցնորական տեսութեանց. օ՛ն եւ օ՛ն, ի՞նչպէս Լուսաւորութեան կոմիսար մը պիտի կրնար երբեք այդպիսի խաւարային գործ մը մտաբերել անգամ,

թող թէ կատարել... օ՛ն անդը, փարգաստ,
քաւ լիցի...

Ահա մեր ստացած տեղեկութիւնները.

Ա. — Հայ կառավարութիւնը՝ Լուսաւորութեան կոմիսարին պնդումներուն վրայ՝ արտօնութիւն տուած է իրեն շինել ահագին աւել մը, եւ բոլոր գառնագգեստ շնագայլերը որ իրենց վոհմականերով կ'աւերեն հայ գրական անդաստանը, բշխ թափել Ախուրեանի մէջ, որով բիչ աւտենէն « եփօրացիա, ագիտացիա, դեզիւֆիկցիա, ձիւադացիա, սերօսյաւ, շիբէրալիզմ, լոգունգ, խօզունգ, ղիւտ, աշլանդակօն, սատիրիկօն » եւ նման բոլոր խառնագազանները իրենց չորնալիք անհատնում ճետերով ու սերունդներով դիակնացած պիտի բշուին դէպ ի ծով, եւ հայ գրական աշխարհն ազատեն իրենց զարշիլի կաղկանծիւններէն: Հայ Լուսաւորութեան կոմիսարը՝ բարի օրինակ տալու համար ամենուն՝ աւելածութիւնը ինք իրմէ սկսած է՝ իր կոտեմ անունը փոխելով « Լուսաւորութեան նախարար »ի, կամ « գործավար »ի:

(Կ'ըսուի թէ Լուսաւորութեան նախարարը տեսիլք մը տեսած է հո՛ն՝ ուր երբեմն

Սահակներն ու Մեսրոպներն յափշտա-
կուեր էին. եւ երեւցեր է հոն իր աչքին
ամբողջ հայ գրականութիւնը հինգերորդ
դարէն մինչեւ օրս, իր հրաշալի կազմա-
ւորութեամբը. տեսեր է հայ Պանթէոնի
աստուածային կոթողներուն Սահակի եւ
Մեսրոպի պայծառափայլ բայց քիչ մը
խոժոռ դէմքերը, անոնց հրաշակերտած
Այրուերներին զարմանազան շարքն ու
հեզը, երեւցեր են իրեն ոսկի թարգմանիչ-
ները, ու փոքր են իր առջեւ հայ գրական
գանձարանին ակնախտիդ աղամանդները.
Աստուածաշունչը, Աղանդամարտը, Ոսկե-
բերանի հրաշափառ հատորները, Եւսեբիոս
սը, Սերերիանոսը, Էփրեմը, Փաւստոսը,
եւն, եւն, եւ պարզեր են իրեն այդ ոսկեցոյն-
ցուղ լեզուին պերճանքը, ճոխութիւնը,
քաղցր վսեմութիւնը, ճաշակը, դաշնակա-
ւոր նրբութիւնը, եւ գրերուն բնական ու
պանծալի շաղկապումն ու կցումն իրարու
հետ, եւ բերեր հասուցեր են զինք մինչեւ
Բագրատունի եւ Հիւրմիւզ, նոր վարպետ-
ներն աղամանդիկ հայերէնի... Եւ յետոյ
բացեր են իր առջեւ իրենց իսկ շնչած
ու կոխած հողին վրայ խօսուած ու գրուած
լեզուն, բոլորովին աղճատ ու խաթար,

անշնորհք բառերով եւ ուղղագրութեամբ,
լի ամէն պղծութեամբ եւ զարշութեամբ...

Հայ Լուսաւորութեան նախարարը ընդ-
ոստ արթնցեր է շշմած, շլմորած, սահ-
մրոված, եւ այս զարթումէն վերջն է որ
ունեցեր է բարի գաղափարը՝ լեզուն մա-
քելու սրբելու իր կեղտերէն...):

Բ. — Հայ Լուսաւորութեան նախա-
րարը հրովարտակ մը հանելու վրայ է,
որ յետ տեղալու իր անէծքներն այն
չօրհնած ու չորնալիք ձեռքին վրայ որ
զառաջինն հայերէն բառերուն մէջէն ո
գիրը քանցել նետելու անօրէնութիւնը գոր-
ծած է սեղանագերծ ամպարշտութեամբ,
կը գծէ հետեւեալ պարզ կանոնը.

Բաղաձայնէ վերջ երբ վ գրի հնչումը ը-
լայ՝ գրել միշտ առ, իսկ ձայնաւորէ վերջ՝ շ.
օրինակ. հարուած, տուառ, նուագ, շերտիլ,
շանուոր, գիւնուոր, չրուոր, աղուոր, պա-
տուաւոր, հովուռնի, ազնուորիւն, թանա-
կաւուորիւն, անձրեռ, թիւ, թագաւոր, արեռ,
շարեռ, Ժրեռ, (եւ ոչ թէ Ժրեկ, ինչպէս
կը գրեն Պօլսոյ քիշրտերը), եւն, եւն:

Ո՛վ որ այս կանոնին դէմ մեղանշէ՝
մէկ միլիոն բուրլի տուգանքի պիտի են-
թարկուի: Եւ որպէս զի օրինակը ազգու-

ըլլայ, Լոյսի նախարարը ինք անձամբ փորագրեր է այդ կանոնը իր յարկաբաժնին վրայ 150 բունդոյ խոշոր տառերով. անկէ մէյմէկ օրինակ զրկելով ամէն պետական թէ մասնաւոր վարժարաններու տնօրէններուն, որպէս զի իւրաքանչիւր դասարաններու ճակատը փակցնեն...

(Կանոնին մէջ նախարարին դրած միշտը շատ իրաւացի է ուսահայ լեզուին համար, զի ի վերջացող բառերուն սեռականը միշտ ու—ի կը փոխէ. հոգի, հոգոս, եկեղեցի, եկեղեցոս, մինչ բուն հայերէնի մէջ ու—ի կը փոխուի. հոգոյ, եկեղեցոյ: Եւ ասի՝ ահագին զիւրութիւն մըն է. այնպէս որ ամենէն տգէտն իսկ՝ պիտի չսխալի, այլ բաղաձայնէ վերջ անխտիր ու պիտի ղնէ...):

Գալով վ գրին, պիտի գործածուի, առաջին՝ արմատ բառերու մէջ՝ միշտ ո գրէն վերջ. ծով, հով, ժողով, եւն. երկրորդ՝ բառերուն սկիզբը. վանկ, վտանգ, վախ, եւն. երրորդ՝ բարդութեանց մէջ երբ վերջին բառը վ—ով սկսի. զօրավար, հրավառ, կարեւիւր, եւն եւն: Ասոնցմէ զուրս վ գիր գոյութիւն չունի. այլ բաղաձայնէ վերջ ու, ձայնաւորէ վերջ ո:

Գ. — Հայ Լոյսի նախարարը խափու
կը պատուիրէ որ բառավերջի յ զիրը
չվերցուի բոլոր այն բառերէն, բայերէն
եւ ածականներէն, որոնք 1500 տարիէ
ի վեր ունէին զայն իրենց շաւակը: Ա-
ռանց յ-ի ա գրով վերջացող քանի մը
բառ ունինք միայն. սա, դա, նա, անա,
սպա, հապա, հիմա, սսիկա, եւ յատուկ
անուններ. Ասիա, Մարմարա, Լյպա, Սի-
նա, Սենա, եւն, եւ առաջին լծորդութեան
եզակի հրամայականը խաղա՛, կարդա՛, եւն:

Ահա կանոն մը զոր կաթնիկեր տղեկ
մ'անգամ մէկ կարդալով պիտի ըմբռնէր
եւ երբեք չսխալէր, ինչպէս յիշաւի չեն
սխալեր Արեւմտեան տղաքը. եւ ես երե-
սուն տարուան ուսուցչական կեանքիս
մէջ երբեք չեմ յիշեր որ ամենէն տկար
աշակերտն իսկ յ-ի սխալ ըրած ըլլայ բա-
ռերուն վերջը: Եւ սակայն մեր ոռուսհայ
եղբայրները որ այդ հրաշալի լեզուն ստեղ-
ծողներուն երկրին օդը կը շնչեն, այսքան
տարրական եւ դիւրին կանոն մ'ըմբռնելու
անատակ կը ցուցնեն իրենք զիրենք. կա-
րելի՞ է ենթադրել այդքան թանձրամտու-
թիւն հայ զարմին մէջ. մի՛ գուցէ Մա-
լայեցիներէն սերած ըլլան:

Մեր Լոյսի նախարարին խստութիւնը այս մասին շատ հասկնալի եւ գնահատելի է, մանաւանդ թէ կը լսենք որ գրեւէ վեհափառ Կաթողիկոսին եւ խնդրեր՝ որ շնորհունակ Լւմ. Քաջ. Նազարեանցի շաւակէն շոպէ փիլոնը՝ երկու ամսի չափ զրկելով զինքը դաս ելլելու եւ ժամերգութիւն կատարելու քաղցր պարտականութենէն, վասն զի յանդգներ է իր մէկ թարգմանութեան մէջ գրել. « Բառերի վերջը, որտեղ «յ», իբրեւ անձայն կամ համը տառ, չէ հնչվում, բոլորովին աւելորդ է, չպէ՛տք է գրվի »: Որով Տէր Հայրը կը գրէ « յետո », « առարկա », « չամուսնանա », եւն, եւն, եւ կը պատուիրէ որ ուրիշներն ալ իրեն հետեւին: Եւ Տէր Հայրը չի՞ յիշեր արդեօք Աստուածաշունչի «Որ քակէ զցանկ հարց՝ հարցէ զնա օձ» ոսկի խօսքը... ու չար օրինակ տուողին համար ըսուածը. «Երկան իշոյ ընդ պարանոց նորա եւ ընկրդ մեցի ի խորս ծովու»: Պոչատ կատու մը կամ շուն մը տեսնելը այնքան զգուանք չ'ազդեր, որքան այդ պոչակաւոր բառերուն գարշելի եւ մախիգ երեւոյթը, եւ մենք մինչեւ երբ պիտի հանդուրժենք այս

կամ այն տիրացուին խելապատակին ան-
զրոյթնեբուն։ Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ
մեր շնորհունակին չափ ալ գիտուն չէին
հասկնալու համար գրի մը համը կամ ոչ
ըլլալը. Տէր Հայրը ինչո՞ւ չի փութար իր
փրկաւէտ խորհուրդները տալու նաեւ
Ֆրանսական կաճառին եւ Անգլիացւոց, որ
իրենց ամէն բառի մէջ եղած ամէն տե-
սակի համը գրեբը վտարեն իրենց լեզուէն...
եւ ելեր կը պատգամէ որ մեր մէկ հատիկ
անձայն գիրը մորթուի...

Պ. Լուիֆի Մինասէն երկու բանա-
ստեղծական հատորիկներ ստացայ շնորհա-
կալութեամբ. բացի եւ ահա. «Համբոյր
մը կա բերնիդ մէջ». «Եօթն աղջիկա...»,
«Ուռենին կ'ուլա»!, «Կ'իյնա», եւն. եւն.
ամբողջ երկու գիրքն ալ այս սանդարա-
մետական պոչակտրութեամբ։ Ար տեսնէ՞ք,
տէր հայր, ձեր քրէիքուր օրինակը երկիրը
ծակեր անցեր է մինչեւ տակը, եւ Ամե-
րիկա՝ Պոստոն է հասեր... եւ այդ գիր-
քերը՝ ամէն մեղքիս վրայ՝ մեր՝ արեւ-
մտեան լեզուով են...

Դ. — Լոյսի Նախարարը սաստիկ զայ-
րացած եւրոպական Օ գիրը հայերէն օ-
գրով պատկերացնողներուն, խստիւ եւ

դառնացած սրտով կը պատուիրէ որ օ
գրին համապատասխան միշտ ո գիրը ղնեն.
իսկ հայ օ գիրը եւրոպական օս գրերուն
պատշաճեցնեն: Օրինակ Démonstène.
Դեմոսթենէս. Diogène. Դիոգինէս: Dio-
score Դիոսկորոս, հւն: — Auguste
Աւգոստոս, Օգոստոս, Paul Պաւլոս, Պո-
ղոս, հւն:

Կայ կամ կրնայ ասկէ աւելի ղիւրին
կանոն ըլլալ, եւ սակայն մեր իմաստուն-
ները՝ որ ուրիշներու օրէնք կը ղնեն, չեն
ուզեր ճկել իրենց կամշոտ միտքը եւ
անսանձ կը վարգեն տրմուղ կրմուղ մտրուկ-
ներու նման՝ կոխտետելով ամէն չափ ու համ,
կանոն կամ օրէնք: Եւ յիրաւի ինչպէս
կարելի է Կօրօլեկօ, Կօրգանօվ, Կօնօ, Վօ-
րօվօգօվ, Սօրօխօղօվ ու նման ցուցանք-
ները տեսնել եւ չզայրանալ. եւ հայ ազգը
մինչեւ ե՞րբ պիտի հանգուրժէ այս խուժ-
դուժ բարբարոսութեանց... Եւ այն զգուշի
ժանտախտը մտեր ճարակեր է նաեւ մեր
զմայլելի լեզուին ալ մէջ, Պոլիս թէ
այլուր, տգէտ գրչակներու անհոգ գրչին
տակ... եւ միայն Պոլիս բառն է որ ճիշտ
կը գրեն 20-30 տարիէ ի վեր... միւս
բոլոր օ գրերը փոխանակ ո գրով տա-

ռազարձեւու՝ կը փոխանակեն օ գրով...
կը գրեն Հիւօ, Հիւօի, թոխարերէն տա-
ռազարձութեամբ. մինչ պէտք էր ըլլար
Հիւօյ Հիւօյի, (բուն ձեւը Հոգոն, ինչ-
պէս ըրած է Բագրատունի «Փերեզմանաց
Տաղ»ին հեղինակին անունը Ugo Fo-
scolo. Հոգոն Փոսկոյոյ), — եւ նման բիւ-
րաւոր այլանդակութիւններ, որոնց մէկ
քանիին դժոխերես դժոխակնեայ դէմքերը
տեսանք նախընթաց դասին մէջ:

Լոյսի նախարարին փափագին գոհացում
տալու համար՝ տառազարձութեան առան-
ձին դաս մը պիտի յատկացնենք...

Ահա մեր ստացած ստուգագոյն եւ յու-
սագրիչ տեղեկութիւնները, որոնք կարծեմ
բաւական կը տարբերին ՀԱՅՐԵՆԻՔԻ եւ Օ-
տեանի վհատեցուցիչ բացատրութիւններէն:

Այս չորս գլխաւոր կէտերուն սրբա-
գործութենէն վերջն է որ Լոյսի նախա-
րարը հրովարտակով մը հրաւէր պիտի կար-
դայ Արեւելքի եւ Արեւմուտքի հայերեւնա-
գէտներուն, որ հայկական կաճառ մը կազ-
մուի, որուն ջանքը պիտի ըլլայ երկու
լեզուներուն ցորեանն ու որոմը զատել
իրարմէ, օտարամուտ խորթութիւններէն
ոմանք արմատաքի տակակոտոր կարճովին

բրեւ նետել, ուրիշներ յղկել՝ կամ խզարել, բիժ՝ բիժ՝ ալտ՝ խաղտ սրբել, պարզել, մաքրել եւ լեզուն իր գեղեցկութեան մէջ փայլատակեցուցանել, եւ ապա աշխատիլ երկուքին ի մի ձուլման՝ առանց ստնանելու իւրաքանչիւրին ինքնուրոյն պերճութեանց. զի Լուսաւորութեան Նախարարը իրազգած խելամուտ է որ այդ գործը նախարարի գործ չէ՝ թէեւ Լոյսի մակղիրն ունենայ իր շալակը...

Յուսանք առ այժմ որ Նախարարին վերեւ գծած լուսեղէն կանոնները իրենց զիրաթափանց ճառագայթներով խափուցանեն մտքերու խաւարը եւ ամէն ոք սկսի հետեւիլ անոնց, հաստատ համոզուելով որ հայրենասիրական մեծ գործ մը կատարած պիտի ըլլայ:

Ե.

Հայ Կառավարութիւնը եւ Հայ լեզուն. —
Թէքէեան. — Հայր Վարդան

Մեր ուղղագրական Դ. դասը որ «Բարձրականք»ի երկու գրքերուն վրէպներով

կը զբաղէր, առիթ է տուեր նոյն վանքի միաբաններէն բանաստեղծ թէքէհանի ժող. Զայնրին մէջ (թ. 1099) « Հայ պոլշեփի-կերէն (ուղղէ պոլշեփիկերէն) եւ Հ. Արսէն Ղազիկեանի մեղմ մենամոլութիւնը» խորագրով յօդուած մը գրելու:

Յիրաւի եթէ ուզենք որակել Հայ կառավարութեան վերաբերմունքը մեր լեզուին հանդէպ՝ կարծեմ երկրագունտիս վրայ ոչ մէկ ազգ պիտի կրնայ յարմար բառ մը տալ մեզի... ասանկ զարհուրելի բան պիտի չկրնար երեւակայել ոչ մէկ մարդկային միտք՝ որպէս զի եւ ըստ այնմ բառ ստեղծէր... վոր, հոշո, հետո, ֆինճոդիւմ, պարժոդիւմ, կենտրսերմիւմ, կենտկում, կափկում, կում-կումերու զազնր կաբաւան, որուն տեսքն իսկ սոսկում ու սարսափ կ'ազդէ աչքերնուս... Նախընթաց դասին մէջ բաւական խօսեցանք այս նիւթի մասին, այս դասով եւս պիտի չկրնանք վերջնական եւ որոշ բան մ'ըսել, մինչեւ չունենանք առջեւնիս այդ բարելոնեան ուղղագրութեան հրամանագիրը: Առ այժմ պիտի առաջարկէի ես թէ արդեօք լաւագոյն պիտի չըլլա՞ր որ այդ կառավարութիւնը հայ տառերուն տեղ ուրիշ

ազգի մը տառերն առնէր զործածէր, եւ
չպղծէր աչքերնիս ալ մտքերնիս ալ...
որովհետեւ մեր տառերը ատակ չեն թուիր
այդ անորակելի լեզուն կատարելապէս
արտայայտելու, եւ ոչ մեր մտքերը՝ զա-
նոնք մարսելու...

Բազմաչարչար լեզու. Աստուածա-
շունչդ՝ թագունի թարգմանութեանց հուշա-
կուած բոլոր աշխարհէն. այսուհետեւ թա-
գունի պղծութեանց պիտի կոչուի... եւ
սակայն առաջին անգամը չէ որ այդպիսի
ճգնաժամերու մէջ կը տուայտիս ու կը
տոշկուիս. այնուհանդերձ ես պիտի չսիրէի
որ Պ. Թէքէեան նորէն իր սիրած փայտէ
ձին ասպարէզ հանէր ու արշաւէր ու-
սահայերուն վրայ՝ անոնց ու թրքահայե-
րուն միջեւ խտիրներ դնելով. զրելով՝
օրինակի համար՝ «Արարատէն անդին ա-
պրող մեր եղբայրները... տարօրինակ եղ-
բայրներ են», իսկ մենք թրքահայերս՝ հե-
տեւապէս՝ օրինակելի: Ես ոեւէ տարակոյս
չունիմ որ Հայ Կառավարութիւնը՝ իբր
Պոլշեւիկ՝ հետեւեր է ուսական օրինա-
կին, եւ ո՛ր գիտէ, զուցէ նոյն իսկ պար-
տադրուեր է իրեն ընել ինչ որ ինք Պոլ-
շեւիկ Ռուսաստանն է ըրեր, առանց հա-

մոզուած իսկ ըլլալու իր յաջողութեան.
 վասն զի պէտք է գիտնայ ոեւէ կառա-
 վարութիւն՝ պոլշեւիկ թէ մենշեւիկ՝ որ
 հայ ազգը իր կրօնքն ու լեզուն չի փո-
 խեր, կեանքն իսկ հարկ ըլլայ վտանգել.
 եւ ամբողջ հայ ազգը գիտէ՝ մէկ մար-
 դու պէս, իբրեւ զմի այր, ծառանալ այդ-
 պիտի անանուն բարբարոսութեանց դէմ,
 ինչպէս փորձով քանիցս ցոյց տուած է
 անցեալին մէջ: Բայց ինչ անուն պալու
 ենք օրինակելի թրքահայերու, երբ ասկէ
 50-60 տարի առաջ ունեցեր ենք մեր
 Ռուսինեաները, Չերագները, ուրեմն մենք
 ենք եղեր Ռուսահայերու տարօրինակու-
 թեան առաջին օրինակները: Սէւ ճակա-
 տագիր ազգի ու լեզուի. ասոնցմէ շատ
 առաջ ունեցեր ենք Դաւիթ Անյաղթի ան-
 հեթեթ փորձերը լեզունիս հոռմըցնելու,
 եւ Ունիթոռներուն մարմաջը՝ զայն լա-
 տինացնելու. բայց ասոնք ամէնքը անցեր
 գացեր են ու լեզուն անացեր է, ինչպէս
 պիտի անցնի այս վերջին փորձն ալ: Եւ
 սակայն Պ. Թէքէեանի ինքնավստահ հրո-
 վարտակելը թէ «Թո՛ղ խորհրդային Հայաս-
 տանը շարունակէ իր կրցածն ընել հայ
 ժողովուրդը պահպանելու, լեզուն պահելն

ալ մենէ...» քիչ մը չափազանց կը գտնեմ: Խորհրդային Հայաստանի վարիչներուն գործերէն այն տպաւորութիւնը ունինք թէ ան ընդունակ է պահպանելու հայ ժողովուրդը, բայց թէ «Բարձրախել»-ի միաբանները հաւատք ներշնչեն մեզի թէ ատակ են հայ լեզուն անվթար պահելու, ատոր քիչ մը կը տարակուսիմ: Ահա նոյն վանքի միաբաններուն հայ լեզուն անվթար պահելու ճիգերէն նմոյշներ.

Խտէալ, ութմ, թէքնիք, գլիշէ, քօնֆէրանս, թրաժիգ լեզու, ֆրազ, խտէալիսթ, բօմանթիգ, իր force de caractère, force d'inertie մը կը սկսի. բէքլամ, կօմիտէ, պիէսա, ֆարս, տրամաթիքական, unanime գործողութիւն, մօթիւ, ֆանտաստիք, բուրժուա, տիալոկ, ժեսթ, պուրժուա, պուրժուազի, énergie, իւթօփի, սանտիմանթալիզմ, féerie, բիէս, փիէս, intuition, tonalitéով, արքոնտ, ամպիւլանս, տօպագէօն (հայը 1500 տարիէ ի վեր տպագրուեց կ'ըսէ), չոքել, չոքում, ասֆալթ, եւն, եւն:

Բաւուր թերթը բառարան մը շալակն առած հետը կը պտըտցնէ, բառարան մըն ալ Բարձրախելի շալակն հանելու է...

**Անցնինք Պ. Թէքէեանի յօդուածին մեզի
վերաբերող մասին. կը գրէ.**

«Հ. Արսէն կը խօսի... ապաթարցներու գործածութեան մասին եւ լեզուական այնպիսի վիճելի կանոններու մասին, որոնք (ուզէ՛ գորոնք կամ գորս) ԻՆԲ ԻՐ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԵԱՄԵՐ վճած է, եւ կը զարմանայ որ ամէն մարդ անխտիր ընդունած չէ դեռ զանոնք: Եթէ դիտելու մըն ալ ինքը հանէ՝ թերեւս իրաւունք ունենայ այնուհետեւ մեզ չախելու եւ պատժելու... Հայր Արսէն կը փափաքէր որ չ'արժէր գրեմ' երբ այդ ապաթարցը, ԶՈՐ ԻՆԲ ՄԻԱՅՆ ԿԸ ԳՈՐԾԱՅԷ, ես անօգուտ կը նկատեմ»:

Ընդգծումները մերն են: Ո՛րքան նախադասութիւն՝ այնքան մոլորութիւն:

Նախ եւ առաջ գիտնալու էք, Պ. Թէքէեան, որ ես երկաթէ կանոններ եմ տուեր, որոնք թէ՛ «հայերէն չգիտցող ուսահայերուն» եւ թէ՛ «հայերէն գիտցող թրքահայերուդ» համար $2 \times 2 = 4$ - ի անխորտակելի ուժը ունին. եւ ի՞նչ հարկ՝ ճշմարտութենէ խուսափիլ եւ ծեցածուռ պատ

ի պատ ոստուններով թաւալգլոր յափախ-
թերս խաղալ ու խոպալ...

Այդ ապաթարցը իմ հեղինակութիւնս չէ,
այլ ողջմտութեան... Այտնեան 1866-ին՝
ուրկէ տարիներ վերջ ծնած եմ ես, իր
Վերականութեան մէջ՝ « աշխարհաբարի
պատմութեան եւ օրէնքներուն հոյակապ
յիշատակարան » (Հր. Ասատ. Դիմաստ.)
մանրամասն բացատրած է անոր ծագումը,
որ մինչեւ Լ. դար կ'ելլէ, եւ ժ.Գ. դա-
րուն մեր այս օրուան գործածած ձեւին
կը յանգի (տես յէջան 85-87), ուր Այտը-
նեան՝ ի միջի այլոց՝ կ'ըսէ.

« Զայնաւորով սկսած բայերէն յառաջ՝ սահմ.
ներկ. եզ. երրորդ դէմքին չի մասնկան ի գիրը
կը կրճատուի եւ կը գրուի ապաթարց նշանով՝
չ'իմանար, չ'ուզեր, չ'ըսեր (եւ ոչ չի իմանար,
չի առնուր) :

Եւ ծանօթութեան մէջ կը յարէ.

« Շատերն անմտադրութեամբ այս սահմ. ներ-
կայ բացասականը ստոր. անկատարին հետ կը
շփոթեն, եւ կը գրեն հաւասարապէս՝ չ'ըսեր,
չ'ուզեր կամ չ'ըսեր, չ'ուզեր. բայց զատ է սհմ.
ներկ. չ'ըսեր (տճ. տէմէզ) եւ զատ է՝ ստոր.
անկտր. չ'ըսեր (տճ. տէմէյէ իտի) :

Այս աղբիւրէն առած են.

Զարպէ Տօնէկեան. «Գիտելի է որ բացասական բայերուն սահմ. ներկայի երրորդ դէմքին մէջ միշտ չի պէտք է գրել եւ ոչ չ. այսինքն չի սիրեր, չի խօսիր, եւ ոչ չսիրեր, չխօսիր, եւն: Չի-ին ի գիրը կը ջնջուի սահմ. ներկայ Գ. դէմքին առջեւ, երբ բայը ձայնաւորով սկսի. ինչպէս չեմ' երբար, չեւ երբար, չ'երբար (փոխանակ չի երբար ըսելու): (Գործն. Քերականոյի աշխարհարարի յէջն 165):

Յովն. Գազանձեան. «Սահմ. ներկայի (ժխտ. ձեւ) եզ. երրորդ դէմքին մէջ՝ օժանդակ չե-ի տեղ կ'ըլլայ չի, որուն ին գեղջուելով՝ տեղը ապաթարց կը դրուի՝ եթէ բայը ձայնաւորով սկսած ըլլայ. օրինակ՝ չի մոներ, չ'երբար, եւն: (Կոր. Քերակ. արդի հայ. լեզուի, միջին յէջն 88):

Տես նաեւ իմ դասերու Բ.ը որ տպուած է Բագմալեայի մէջ, ուր մանրամասն խօսած եմ: Կարծեմ թէ յայտնի տեսնուեցաւ որ իմ հեղինակութիւնս չէ:

Տեսնենք թէ միայն ե՞ս եմ գործածողը՝ ինչպէս կ'ըսէ Պ. Թէքէեան.

Այսուհետ 1866-էն ի վեր, կը ղնէ ապաթարց.

«Որուն փնտսն աննորոգելի չ'ըլլար» (անդ 318.)

«Էւ չ'ըստէիր լուսինս կը դառնայ», (Քեր. 205),
Էւն, Էւն:

Բոլոր վեհնական Միւթ. Հայրերը կը
գործածեն, տես Հակո. Անսորեայի հատոր-
ները:

Չօգտեալ. «Թէ ան այլ էւս չ'արտայրեր...»
Անանիոս 1900, էջ 133. - «Չ'ատեր զիտ», 72. -
«Բայց չ'ուշանար նշմարելու», 248 - չ'արգիլեր
Միւթարը», 255, Էւն, Էւն.

Հրանտ Ասատուր. «Նաւապետը չ'ուզեր սպա-
սել». Դիմաստ. 26. - «Իր գրականութիւնը
պերճանքէ չ'ախորժիր, 179. - «պիղծ նիւթերէն
չ'ախորժիր» 187, Էւն, Էւն:

Գազանձեալ. «Այս գետէն չ'անցնուիր. Քեր.
190, Էւն:

Չապէլ Տօնէլ. «... բեռ մըն է զոր չ'ուզեր
կրել. Քեր. 164. - «Չ'ըստէիր մ'երթար», 167
Էւն:

Գեղաւ Յեկերձեալ. «Ամենուն հասողութեան
տակ չ'իյնար». Բարձրաւանք Գ. գիրք, էջ 87:
Տես դարձեալ նոյնին «Եղիմ Տէմիւրհիպաշեան»
էջ 166. «Արեւելքին կէտ սիւնակը բաւական
չ'ըրրար», - 185. «մտքերնէս չ'անցնիր», Էւն

Հայ Կիւն. Խմբագրական, 1 Յունիս, Թ. 15.
«... ան չ'անցնար նոյն իսկ», Էւն:

Օշական. «Ինչո՞ւ չ'երթար». Բարձրաւանք
Գ, 107:

Եթէ ժամանակ ունենայի՝ գեռ կրնայի
 երկարել ասոնց շարքը. բայց այսչափն
 ալ կը բաւէ կարծեմ հերքելու «գոր ինը
 միայն կը գործածէ» բացատրութեան մո-
 լորութիւնը: «Բայց ես անօգուտ կը նկա-
 տեմ» կ'ըսէ Պ. Թէքէեան: Ինչո՞ւ. ո՞վ
 գիտէ: Կը հարցնեմ իրեն. Ձեր «Կէս գի-
 շերէն», եւն, զրքին մէջ կը գրէք «պիտ'
 ելլես», «պիտ' ուզէի», ինչո՞ւ հոս աւելորդ
 չէք նկատած. ինչո՞ւ «շոգենաւ մ'ի ծո-
 վուն», «պահ մ'հոգիս», եւ ուրիշ բազ-
 մաթիւ ապաթարցումներ... յի—ն ուղիղ
 կերպով կը գործածէք յի բերեր, յի տես-
 ներ, եւն. այս յին երբ ձայնաւորի կը
 հանդիպի՝ ինչո՞ւ ուղիղ կերպով չէք ա-
 պաթարցեր՝ ինչպէս կ'ընէք պիտին. յի
 արժեր, յի ըսեր՝ ըստ ամենատարրական
 ողջմտութեան՝ պէտք չէ՞ զրէք չ'արժեր,
 չ'ըսեր, ինչպէս կը գրէք «պիտ' ելլես»,
 պիտ' ուզէի», եւն: «Խիստ է ձեզ ընդդէմ
 խթանի արացել»:

«Հ. Արսէն կը փափաքէր որ կու տայ գրեմ՝
 երբ 'այգ բաժանումը արտասանութեան դան-
 զաղութիւն մը միայն յառաջ կը բերէ»...

Ինչ հիանալի տրամաբանութիւն. բայց

ինչո՞ւ դանդաղութիւն յառաջ պիտի բերէ. այն ատեն ինչո՞ւ կը յերեւ, կը տակի, չի յերեր, չի տակիր կը բաժնէք իրարմէ. ասկէ վերջ ամէն բառ իրարո՞ւ կ'պցուցէք. ջնջեցէք բացատները (espace):

Եթէ այսպէս ամէն ոք՝ ըստ բիմն՝ դանդաղութիւն կամ երագո՞թիւն պատճառեալով ուզածն ընէ՝ ի՞նչ կ'ըլլայ լեզուն. եւ այն ատեն ինչո՞ւ մեղադրել Հայ կառավարութիւնը, եւ ինչո՞ւ ամպարիշտ կը կոչէք իր փորձը: Լեզուական օրէնքները պիտի թագաւորեն՝ թէ քմահաճոյքները...

Հ. Արսէն կը փափաքէր որ կը զգամ գրեմ, երբ ընթերցողին կը ըզգամ կարգացնելու վտանգը կայ »:

Ինչո՞ւ կոչուամ գրած ատեննիդ չէք մտածեր որ կ'ոչուամ գրելու վտանգ կայ՝ երբ չբաժնէք իրարմէ, ինչպէս որ իրապէս կայ, եւ շատ տգէտներ կոչուամ, կոչում, կոչում բայերը անբաժան գրուած տեսնելով՝ կը գրեն կ'ոչուամ, կ'ոչում, եւն: Եւ ինչէն գիտէք թէ ընթերցողը կը ըզգամ պիտի կարդայ: « 1914էն ի վեր հայերէնի մէջ յետադիմած ըլլալս կը նշմարէցաւ » կը գրէք. իսկ հիմա ես պիտի

Ըսեմ թէ 1901-է՛ն սկսեալ յետադիմութեան մէջ էք: Ձեր «Հոգեր, 1901» գրքին մէջ կը գրէք ուղիղ կերպով: Ու կը սպասեմ էջ 22, երկիցս. կը գրամ 23, կը զգայ 42, եւն, մինչ «Հրաշալի Յարութեան» եւ «Կէս-Գիշերէն մինչեւ արշալոյս»-ի մէջ կը գրէք կ'զգամ, կ'զգիս», եւն: — Ձ, ս, շ բաղաձայն գրեր են եւ չեն թոյլատրեր որ իրենցմէ առաջ ոեւէ գիր գեղչուի: Երէկ Ս. Ռ. վարժարանի ֆրանսացի ուսուցչին առջեւ թուղթի մը վրայ le style գրեցի, կարդա՛ ըսի. լըս դի կարգաց, եւ ոչ թէ լը ըս կամ ետիդ. մեր ստիպելն ալ style-ին պէս բառ մըն է. հայը ինչո՞ւ կըս տիպէ, կըզ գայ պիտի չկարգայ: Պ. Թէքէեան իր այդ գաղափարը յայտնելու է ֆրանսական կանառին, առաջարկելով որ իրենք եւս իրեն նման l'style, l'spectacle, l'spectre, գրեն:

Սյտնեան, Արփիար, Զօպանեան, Օտեան, Վարուժան, Ահարոն, Օշական, Գ. Ֆէնէրճեան եւ զեռ ուրիշ շատ գրագէտներ կը գրեն ուղիղ, առանց նախապաշարումներու կամ վախճանալու թէ ժամկոչ մը կը ըզգայ պիտի կարգայ: Եթէ ժամկոչներու համար կ'զգամ, կ'ստիպէ պիտի գրէ Պ.

Թէքէեան, զգալ, տոկո՛ւ ալ պէտք է զրէ
լզգալ, սլտել, որպէս զի միեւնոյն ժամ
կոչները զրգալ, ըստել չկարդան...

« Ուրիշ քանի մը մեղքեր ալ գործած ենք,
Օշական եւ ես, Բարձրավանքի մէջ հրատարա-
կած մեր թատերական գրութիւններուն մէջ:
Ես պառաւ կնոջ մը բերանը դրեր եմ փոխանակ
«կ'ելլեմ»ի կ'կրամ, «տեսնես»ի՝ տեսնաւ...
նշմարած չէ որ հոտ խօսողը պառաւ մըն է՝
որ կ'կրամ պիտի ըսէ անպատճառ եւ ոչ թէ
կ'եղեմ, կը տեսնաւ եւ ոչ թէ կը տեսնես»:

Լաւ. այո՛, Սուրբիկ հանձմը կ'կրամ,
կը տեսնամ կ'ըսէ. բայց ինչո՞ւ Մաքրունի
հանձմը « մտնելը տեսնելուն պէս » կ'ըսէ
(էջ 7. վերէն 7րդ տող), եւ ոչ թէ մըտ-
նալը տեսնալուն պէս, քանի որ անպատճառ
կը մտնամ, կը տեսնամ պիտի ըսէ՝ Չեր
ըսածին պէս: Ինչո՞ւ Չեր պատահներն ալ
միաբան չեն իրարու: Թէ՞ արդեօք գի-
տունը՝ տգէտը կայ մէջերնին: Եւ յետոյ,
Չեր ոտանաւորներն ալ արդեօք պառաւ-
ներու խօսակցութիւններ են. « ըսպասեցի
որ իջնակ » (Հրաշ. Յար. 134). — կ'իջնայ
վըրաս մըտածումն » (Կէս-Պիշերէն, եւն,

38). — Կ'իճայ վար.» 40. Էւն, թողլով
յանգի համար դրուածները:

«Իսկ Հ. Ղազիկեան կը չափազանցէ պարգա-
պէս՝ երբ ինձմէ ոտանաւորի տող մըն ալ կը
սրբագրէ սապէս. Ամեն բանէ (ը)զգածուող...ը
որպէս թէ գէշ կը կարգացուի եղեր, որով «ե, լի
ցաւագարութիւնը դարմանելու» եւ պակսած
վանկը լեցնելու համար, ան կը հաճի նոյն տողը
«ուղղել» եւ ընել.

Ամէն բանէ զգածուող միշտ, ուրախացող ու լացող...

Այս ՄԻՇՏը միշտ պիտի յիշեմ ես...»

Մեր զրածը շատ պարզ էր. ըսած էինք
«կրնար է, լի ցաւագարութիւնը դարմա-
նել, բառ մը աւելցնելով. զոր օրինակ». Էւ ըրած էինք վերեւ դրուածին պէս: Մեր
բանաստեղծ բարեկամը շատ վիրաւորուեր
է սակայն՝ որ մեզի պէս ոչնչութիւն մը
ժպրհներ է է, լի ցաւագարութիւնը դարմա-
նելու, եւ իրարու ետեւ երեք ող—երու
խաղտախուղտ խռպոտ խզուրբութիւնը քչիկ
մ'ողորցելու համար՝ իբր օրինակ՝ միշտ
բառը ցուցնել. ու «այս Միշտը, կ'ըսէ,
միշտ պիտի յիշեմ ես...»: Այո՛, այո՛,

միշտ յիշեցէք, յիշելը կ'ունենայ իր օգուտները, եւ ես Ձեզի այդ Միշտէն զատ՝ ուրիշ շատ յիշելիքներ ալ պիտի տամ երբ քչիկ մը թեթեւնայ Մատենագիտութիւնս եւ մանրակրկիտ ուսումնասիրեմ Ձեր գործերը:

Բանաստեղծութիւնը՝ մեր գիտցածով՝ իր բանաստեղծական խորքէն զատ՝ պէտք է ունենայ նաեւ իր բանաստեղծական կեղեւը, որ Ձեզի պէս ճշմարիտ բանաստեղծներուն յայտնի է. այդ կեղեւը ունի իր օրէնքները: Կ'երեւի Ձեր խորքով հաշուատ, ուժեղ բանաստեղծութիւնները երգիծուցեր, պայթեցուցեր են այդ կեղեւը, որով երբ մարդ կը կարդայ՝ լեզուն փոթ փոթ կ'ըլլայ, եւ իրաւունք չունինք միթէ մեր չարչարուած լեզուին ցաւն յայտնելու.... Cet hiatus blesse l'oreille! L'hiatus n'est point admis dans notre poésie, կ'ըսէ՝ ֆրանսացին, եւս աւելի հայը...

« Գալով ոտանաւորի մէջ վանկ հաշուել տուողը երուն, եթէ Հ. Արսէն կը թոյլաւորէ, զանոնք այսուհետեւ ալ պիտի չգործածեմ՝ բառերուն օկիզը »:

Հոս եւս՝ ինչպէս չըսեմ թէ յետադիմութեան մէջ է մեր բարեկամը. Հոգեւորուն մէջ ուղիղ կերպով կը գրէ. «Ըստուերին մէջէն 11. «Ես կը հալիմ ըսպասելով» 13. «Առանց ըստուերիս» 15. «զոր ըստեղծեցիր» 41. «... եւ ըստփարար» 41, եւն, եւն: Հրաշ. Յար. «Զի ըստացայ» 9 (ուրիշ ցաւագար տող մը). «Եւ կը նայիս միշտ երազի մը ըսպիտակ 116 (զլուի գործոց ցաւագարութեան), բայց գոնէ ըերը զրած է: Կես-գիշերեկ մինչեւ Արշարոյս. «... քիչ մ'ըստփանք ու կորով 10. - «...քու ըստրուկի» 11. (ցաւագար). - «Երբ ըզգացին 27. - «Այս ցուրտ ըսկիզբն». 33. - «Եւ զայն ըզգաս պիտի դուն» 34, տես եւս էջ 47, 53, 55, 63, 64, 66, 69, 70, 82, 83: Իսկ հիմա ինք իր ու ողջմտութեան ղէմ է որ կ'ոգորի: Շնորհալիէն սկսեալ՝ որ մեր առաջին մեղրածորան տաղաչափն է, Բազրատունի, Հիւրմիւզ, Զօպանեան, Վարուժան, Ահարոն, եւ, եթէ հաճիք, անարժանաբար այս տողերը զրոյր, եւ 1901էն մինչեւ 1919ի Պ. Թէքէեանը թէ՛ սկիզբը թէ՛ մէջը զրած են ըերը: Եթէ ըն՝ ըզգործածէր Բարձրախանի Պ. Թէքէեանը,

ինչպէս կան շատեր որ չեն գործածեր, կը հասկնայի բան մը, բայց մէջերը դնել, սկիզբը չդնել, խելքս չի հասնիր ասոր...

Եւ ասա կը վերջացնեմ: Խնդիրը շատ պարզ է. ինչպէս վերեւ ըսի, ես քերականական երկաթէ կանոններ մէջ բերի. եթէ համոզուեցաք՝ պէտք է գործադրէք. եթէ ոչ՝ դուք պէտք է զիս համոզէք: Ես լռելիք չունիմ ոչ այսօր ոչ վաղը. ամէն գրագէտ պէտք է նախանձախնդիր ըլլայ ուղիղ գրելու. մանաւանդ հիմա՝ երբ մեր հրաշակներտ լեզուին հիմերը փորելու կը ձգտին նորօրինակ վանդախներ, մենք ցուցընելու ենք անոնց թէ զուր է իրենց ջանքը. այդ լեզուն Երեւանի բամպակը կամ ծիրանը չէ՝ որ ուզածնին ընեն անոր...

Մենք Բարձրախանքի մասին գրած մեր յօդուածին սկիզբն ըսած էինք թէ պարզ լեզուական տեսակէտով է որ պիտի քննէինք զայն, որով երբ քրէիքուր ոճիրը գործեցինք փափագելու որ զայն զարդարուած տեսնէինք նաեւ Ահարոնի ոտանաւորներով, զանոնք որակեցինք ներդաշնակ ու անուշ ըստ մեր առաջադրութեան, այսինքն լեզուական տեսակէտը միայն նկատի ունենալով: Այս մեր փափազը քիչ մը

զկծեցուցած է մեր բանաստեղծ բարեկամը, Ահարոնի նախադիւնը ըրած ըլլալնուս համար... անշուշտ. ուստի պէտք է հոս զարմանենք մեր պակասը: Ուրեմն՝ Ահարոն իր բանաստեղծական, սահուն եւ դաշնակաւոր լեզուին վճիտ մաքրութեամբը, իր անսխալ ուղղագրութեամբը, ճոխ բառամթերքովը, նուրբ ճաշակովը, կուռ եւ խտացած նուագներուն համակրելի հոլովոյթովը՝ այսօր՝ մեր լաւագոյն բանաստեղծներէն եւ լաւագոյն տաղաչափներէն մէկն է, եւ ան իրապէս կարող է բարձրացնել Բարձրավանքը... Զարմանք չէ որ Պոլսոյ վարժարաններէն ոչ մէկը զիտցաւ ճանչնալ անոր յարգը, պատճառը անշուշտ ազգական՝ խնամի չունենալն է Պոլիս, ուր արժանիքէ աւելի՝ այդ բաներն հնոր կը փնտռուին...

Յունիս 7-ի Ճակատամարտը՝ շնորհիւ մեր աննման Օտեանին՝ երկու մեծ ուրախութիւն պատճառեց ինծի. տեսայ հոն վերազարթում, եւ պոլշեիկ, պոլշեիկեան ուղիղ ձեւերը... Ո՛րքան երջանիկ պիտի ըլլայի եթէ Բարձրավանքը եւս, եւ ուրիշ ամէն թերթ քչիկ մ'աւելի մտահոգութիւն ուղղագրութեան եւ հետեւէին ուղիղ ճանապարհին:

Անցնինք « Բագմավրէսի դասախօսութիւն մը Բագմավրէսի մէջ » տոմսակին. (Ժող. Չայքը Թ. 1095):

Չեմ յիշեր որ արեւուն տակ աւելի անհեթեթ բան մը տեսած ըլլամ երբեք... կարդանք.

« Կը գրէ (Հ. Արսէն). « Կարելի չէ չբողիկ ի բարկութիւն »: Իսկ ուրիշ տեղ մը կ'ըսէ. « Դժուարաւ կը փրթի շրթներէն »:

« Ասիկա կարծեմ թէ առ նուազն... Սահարայի ֆիկիկի ովասիսին մաւրիտանացի բնակիչներուն հայերէնն է: Հ. Արսէն ուրիշներուն գրածին համար կ'ըսէ. « Աւղիղը եւ չուղիղը նոյն էջին մէջ, նոյն տողին մէջ իրարու քթին կը կը խնտան »: Իր վերոյիշեալ գրածին մէջ ալ Բ. ը Փ. ին եւ Դ. ն Թ. ին քթին չէ՞ն խնտար:

Ամէն ասեա, կը խնտան, բայց որո՞ւ քթին՝ ընթերցողը թող մտքէն ըսէ:

Յիկիկի ովասիսին ծանօթ գրագէտ Եղիշէն կը գրէ. « Ի մեծ բարկութիւն բողիկք գառաջին տէրն ձեր » (Գ. Յեղ.) : — Մաւրիտանացի Կոբրին յայտնի գրագէտ՝

մտերիմ Նիկերիոյ Ապէշքութա քաղաքին ապունա Վարդանին՝ Մակարայեցւոց զըրքերուն մէջ կը գրէ. «Ի սրտմտութիւն թրղեցաւ թագաւորն: Ի նախանձ բարկութեան թրղեցաւ»: Քաֆրաստանցի մըն ալ կը գրէ. «Որով թրղեցին զանբարկանալին ի բարկութիւն» (Գնձ.):

Մենք ալ համշիրակ Եղիշէի եւ Կորեան՝ գրած էինք՝ «Երդիլ ի բարկութիւն»:

Ներսէս Լամբրոնացի, ֆիկիկի իշխանին տղան կը գրէ. «Ոք ի զօրաւորաց ուժգնութեամբ բազկի ըմբռնէ զմանուկ տղայ առ ի կապել. իսկ նա հնարեալ փրքանի ի ձեռաց նորա»: — Մխիթար Այրիվանեցի՝ պատմագիր Քաֆրաստանի արքայական տան՝ կը գրէ. «Բագում ինչ զերծաւ եւ փրքաւ ի մտաց նորա»:

Մենք ալ՝ մտերիմ Ներսէսի եւ Մխիթարի՝ գրած էինք. «Ղժուարաւ կը փրթի շրթներէն»: Ո՞րն է մեր սխալը:

«Յուսալով օգտակար ըլլալ գոչե եւ ուրիշներու» կ'ըսէ (անշուշտ մեր տգիտութիւնը): Ասիկա ըստ իս, ... Քաֆրաստանի՝ հայերէն է: Գոչեին մէջ վախի, չկամութեան արտայայտութիւն մը կայ: «Գուցէ մեռնի», կրնանք ըսել, հասկցնելով որ չենք ուզեր որ մեռնի: Բայց

մէկը, որ կը յուսայ օգտակար ըլլալ ուրիշներուն, գոչեին տեղ քերեալը գործածելու է»:

Մենք գրած էինք. «Այդ պաշտօնը... ես ինքս կը ստանձնեմ, յուսալով օգտակար ըլլալ... Բարձրավանքցիներուն, գոչե եւ ուրիշներու», (կարելի է, պէ՛ւրի), որովհետեւ յոյս չունէի որ օգտակար ըլլամ, եւ այդ չքնաղ տոմսակը գրողն ինք կ'արդարացնէ գրութիւնս, բնաւ չօգտուելով գրածէս. «Անշուշտ ինծի չիյնար պատասխանել» կ'ըսէ. մինչ ես այդ չիյնարին վրայ այնքան խօսեր եմ թէ պէտք է ապաթարցով գրել. չ'իյնար:

«Բարձրավանք» ի միարաններուն իսկ չօգտուիլն անկէ յայտնի է որ Պ. Թէքէեան հազար ձորէ ջուր բերել փորձեց, թէ եւ բոլորն ալ պղտոր: Գոչեն գուցէ երբեք այնքան լաւ տեղին չէ գործածուած ինչպէս հոս:

Յամենայն դէպս՝ «Բարձրավանք» ի միարանները շատ յաջող պաշտպան մը չեն ընտրած իրենց, եւ սակայն այդ չքնաղ տոմսակը շատ հրճուեցուցեր՝ ճխացուցեր է սիրտը մեր Պ. Թէքէեանին, որ մինչեւ իսկ կը գրէ. «Հայր Արսէնի մեղմ մենա-

մուլութիւնը « Հայր Վարդան » երգիծեց, երգծեց կամ երգիծանեց... չքնազ չէք գտներ աս ալ, եւ ինչ շարադրութիւն... կ'արժեն իրար...

Մեր երրորդ սխալն ալ է եղեր բութեւրու անկանոն գործածութիւնը...:

Բութի շատ մօտիկ ազգական մտքերու հասկնալի ըլլալու համար գործածուած են անոնք, բայց զժրախտաբար նորէն հասկնալի չենք եղած...

Մեր ոճը տարօրինակ կը գտնէ յիշեալ իմաստունը. ամէն ոճ իր բնականին մէջ շնորհ մը ունի. բայց երբ այդ ոճը կեղծուի (քախլիդ ըլլուի), անհամ, անժուր, անշնորհ բան մը կ'ըլլայ... ինչպէս յայտնի կը տեսնուի սոյն տոմսակէն: Մեզի համար ո՛վ որ հայ լեզուն կը սպաննէ՝ քիչրտ է, պուխարացի է, ավխազ է, մաւայեցի է...

Իսկ թէ ինչո՞ւ ժամկոչ կը գործածենք եւ ո՛չ տնտես պատասխանը թող Սեծ պահոց Տնտեսի կիրակիին աւետարանը տայ մեր իմաստունին...

2

Հայ լեզուի Այբուբենը:

Հայերէն տառերը 36 հաստ են.

ա, բ, գ, դ, ե, զ, է, ը, թ, ժ, ի, լ,
 խ, ծ, հ, հ, ձ, ղ, ճ, մ, յ, ն, շ, ո,
 չ, պ, ջ, ա, ս, վ, տ, ը, ց, լ, փ, ք.

Ասոնցմէ զատ կան օ և ֆ տառերը,
 որոնք օտարներէ առնուած են. օ = աւ.
 իսկ ֆ գրին տեղ ալ ունինք ֆ գիրը. և
 գիրն ալ միացումն է և եւ չ գրերուն, ու
 բով առանձին գիր չէ, եւ սկսած է արդէն
 անհետանալ եւ իրաւամբ:

Չայնաւոր գրերն են.

ա, ե, է, ը, ի, ո, լ, օ:

Մնացած գրերը բաղաձայն կը կոչուին,
 որոնց զլիսաւորները կը բաժնուին նորրոյ,
 միջակ եւ քառ գրերու:

Նուրբերն են. պ, կ, տ, ծ, ճ, ժ, զ.

Միջակներն են. բ, գ, դ, ձ, ջ.

Թաւերն են. փ, ք, թ, ց, չ, շ, ս,

Նայերն են. լ, ղ, մ, ն, ը, ա:

Ա ա ա

Այբ՝ Չայնաւոր գիր որուն ուղղագրութիւնն ու հնչումը ունէ դժուարութեան չի բախիր: Լծորդ է գրեթէ ամէն ճայնաւորի:

ե-ի. արագ՝ երագ. գրահ՝ գրահ. երախայ՝ երեխայ. աղտիւր՝ եղտիւր. Արաքս՝ Արասխ. հաղ՝ հեղ. եւն, եւն:

ը-ի. անկողին՝ ընկողին (ընկողնիմ կամ ընկողմանիմ բայէն), անկանիմ՝ ընկենում. անդաճել՝ ընդաճել. մարգարտայեռ՝ մարգըրտայեռ. վերամբարձ՝ վերմբերձիկ. եւն: Աշխարհաբարի մէջ աւելի շատ. ասել՝ ըսել. առնել՝ անել՝ ընել. օրուանէ՝ օրուրնէ. փախուցանել՝ փախցընել. ուղարկել՝ ղըրկել. եւն, եւն:

ի-ի. ատակել՝ ատիկիլ. ապակի՝ ապիկի՝ թէև տարբեր նշանակութեամբ:

ո-ի. առգանել՝ ուռգել. խահարար՝ խոհարար. մոլար՝ մոլոր. փաղփաղել՝ փողփողել. եւն:

Ա. գիրը գործածուած է երբեմն իբր ժըխտական հաւասարագոր տ-ի չ-ի. ինչպէս կամայ՝ ակամայ. ախմար՝ տխմար. ծուխ՝ ածուխ, անծուխ. ապուխտ, հում, անեփ, զի պարսկերէն յախտ եփուած ըսել է. ախորժ՝ իբր անխորշ, անխորշելի:

Երբեմն ալ կը դրուի ոչ իրը ժխտական կամ եղծական, այլ թարմատար. որով և նշանակութիւնը անփոփոխ կը թողու. ինչպէս պատ՝ ապատ. կումբ՝ ալումբ. նօսը՝ անօսը. նօթի՝ անօթի. սպարակետ՝ ասպարակետ. ախոյեան (կամ ախոյան), խոյանալ բայէն, եւն:

Հայ լեզուն այբով վերջացող ոչ մէկ գոյական ունի: Ունի հետեւեալ զերանունները. սա, դա, նա, (սորա, դորա, նորա, սմա, դմա, նմա, սոքա, դոքա, նոքա, սոցա, դոցա, նոցա):

Ահա, հապա, ապա մակրայները. հիմա, որ կը գրուի նաև հիմայ և հիմակ ձեւերով, և աշխարհաբարի ասիկա, ատիկա, անիկա, դերանունները: Առաջին և երկրորդ լծորդութեան հրամայականները. ազա՛, կարդա՛, (աշխարհաբարի մէջ ալ), սիրեա՛, գրեա՛:

Ասոնցմէ զատ կան անձի և տեղւոյ յատուկ անունները. Աննա, Ամերիկա, Սինա, Սահարա, և այլն: Օտար լեզուներէ առնուած բառեր. ակադեմիա, լուրիա, պանքա, եւ այլն:

Բայց այս յատուկ անունները հոլովիլու ատեն պէտք է անպատճառ յ գիրը

զնեւ այրէն վերջ, որովհետեւ ա զիրը իրմէ
վերջ չի կրնար և, և, ի, ո ձայնաւորներն
ընդունիլ առանց յ—ի, այս սխալը շատ կը
տեսնուի գրեթէ մեր բոլոր թերթերուն մէջ.

Աննա, Աննայի, Աննայէ, Աննայով, եւ
ոչ թէ Աննաի, Աննաէ, Աննաով:

Եւրոպական aër բառը ըրած են նախ-
նիք այեր, Israëլը իսրայէլ: Ուէ առաջ
յ ալ կը դնեն ռ ալ. Մենեւառոս կամ Մե-
նելայոս, Լիկառոն կամ Լիկայոն, Նիկո-
ղայոս, Սաւուղ, Փարաւոն, քառոս (և ոչ
քառոս ինչպէս կը գրեն հիմա), Կափառ-
նայում կամ Կափառնաում, Նաում. ոչ
երկբարբառը կրնայ գալ այրէն վերջ,
օտար անուններու մէջ, որովհետեւ մեր
լեզուին մէջ չի տեսնուիր այդ երեւոյթը:

Ահա մեր այ վերջացող բառերէն գըլ-
խաւորները, որոնց մեծ մասը օտար ծա-
ղում ունի:

Այ

բայ

Աբբայ

խաբեբայ

սողոբայ

ապագայ

պարագայ

անդգայ

ագուգայ

անդեայ

քաղդեայ

քաւդեայ

բացօթեայ

մագաղաթեայ

ծաղկեայ

դժնեայ

աւետչեայ
 առհաւատչեայ
 փախստեայ
 միջօրեայ
 քուեայ
 դուզնաքեայ
 հրեայ
 քուսիթայ
 շղթայ
 ստնդեայ
 կրիայ, կրայ
 կապեւայ
 խիլայ, խլայ
 բակլայ
 օսլայ
 երախայ
 նուսխայ
 չուխայ
 քնծայ
 շրջակայ
 հսկայ, սկայ
 վկայ
 ներկայ
 շուկայ
 առարկայ
 Հայ
 գուբդայ
 անդեղայ
 արեղայ
 կթղայ
 տղայ
 շափիղայ
 ծնծղայ
 անուղղայ
 կամայ

մաղղմայ
 հմայ
 լումայ
 նայ
 քահանայ
 մանսնայ
 սատանայ
 ովսանայ
 հեզենայ
 փեզենայ
 ծեզենայ
 մեքենայ
 մնինայ
 սարփինայ
 անխնայ
 մաննայ
 մամոնայ
 գոպայ
 անոսպայ
 սպայ
 կապայ
 գուրպայ
 ծառայ
 փոսուռայ
 փեսայ
 կատսայ
 վայ
 պողոտայ
 աշկարայ
 կասկարայ
 աշարայ
 մաշարայ
 վերայ, վրայ
 վարսավիրայ
 դաբիրայ

որայ
կալորայ
արտորայ
չեփորայ
աղուրայ
քուրայ, քրայ

լուայ
անլուայ
ափափայ
փիլիսոփայ
արքայ

եւ դարձեալ աւ, աւաւ և եւաւ վերջացող
բայերուն ներկայի եզ. երրորդ զէմքերը.
կու տայ, կը զարմանայ, կը մերձենայ,
եւ աշխարհաբարի ապառնի եւ ստորա-
դասական եզ. երրորդ զէմքերը. պիտի
տայ, եթէ տայ, թող տայ, եւն, եւն:

Յիանօթ է արդէն որ ռուսահայք այրին
այս այնքան կարեւոր զգեստը փրցուցած
նհտած են եւ բոլոր այրերը տկլոր թո-
ղուցած են. զրեւով վրա, ընծա: Եւ իր-
բեւ թէ այս չբաւէր, բայերուն մէջ ալ
այս այլանդակ կրճատումը ի գործ դնել
սկսան, եւ, ցաւ է ըսել, ունեցան հետեւող-
ներ ալ թրքահայոցմէ. քանի մը նորա-
սէր իմաստականեր որդեգրեցին այդ անհե-
թեթու թիւնները եւ զրեցին կու տա, կը
դառնա, եւն, եւն:

Ուրիշ նոյնքան տգեղ եւ հայերէն լեզուի
ոգույն բոլորովին հակառակ երեւոյթ մըն
ալ կը տեսնուի բաւական ատենէ ի
վեր նոյնպէս ռուսահայոցմէ փոխ առ-

նուած, եւ է ժամանակ ցուցնող բառերու սեռականին առայ յախնթոր ձեւը, ժամուայ, տարուայ, գիշերուայ, ցերեկուայ, երէկուայ, օրուայ, վաղուայ, առտուայ, ամսուայ, շաբթուայ, ատենուայ, ամառուայ, ձմեռուայ, առաջուայ, հերուայ, եւն: Հայերէն լեզուն բաց ի առաջին հոլովման յատուկ անուններէն՝ որոնց սեռականը ալ կամ եւայ կ'ըլլայ ինչպէս Հայկայ, Հոփիսիմեայ, եւ քանի մը օտար բառերէ, ինչպէս դարիր-դարիրայ, շեփոր-շեփորայ, (աւելի ընտիր շեփորայ-շեփորայի), քովթար-քովթարայ, ոչ մէկ գոյական բառ ունի, որուն սեռականը ալ կամ եւայ վերջանայ, այլ միշտ աւ կամ եւան: Այն բառը՝ իբր քաղաքի անուն՝ կ'ըլլայ Ակնայ. բայց իբր գոյական՝ ական: Եւայ ձև մը ունինք իբր ածականավերջ. երկաթեայ, եւն, որուն սեռականը կ'ըլլայ երկաթէի, ինչպէս եւայ վերջացող գոյականները քրիստոնեայ, հրեայ, քրիստոնէի, հրէի. անդեայ բառը կ'ըլլայ անդէոյ:

Ուստի պիտի յորդորէի որ մեր արեւմտեան լեզուով զրոյները բնական եւ ընտիր ձեւով զրէին այդ բառերը. օրուան, ժամուան, վաղուան, եւն:

Մեր լեզուն երբեք իրարու կիս երկու
այր չունի. և մը կամ յ մը կ'ուզէ ան-
պատճառ. անա. քահանայ. զարմանայաք:
Քանի մը օտար անուններ ունինք. Սե-
նաար, Աքաար, Արրամ, բայց ասոնց
մէջ իսկ և կամ յ կը մտնէ. Աքայար,
Արրահամ, Գաղաադ, Գաղայադ:

Այր գիրը նշանագիր է առաջին հոլով-
ման. Հայկայ, սերման. ինչպէս նաև ա-
ռաջին լծորդութեան. հաւատամ:

Այր գիրը շատ անգամներ սղման կ'են-
թարկուի, ոչ միայն հոլովմանց եւ լծոր-
դութեանց, այլ նոյն իսկ արմատներուն
մէջ. բղեաշխ՝ բղեշխ. ղեակ՝ ղեկ. սեաւ՝
սեւ. սեամ՝ սեմ. վսեամ՝ վսեմ:

Բոլոր կան, կար, կակ, կայ վերջա-
ւորութիւնները հոլովելու և կամ բար-
դութեանց պարագային կը կորսնցնեն
այրը. վայրկեան, վայրկենի, վայրկենա-
կան. մատեան, մատենի, մատենագիր.
սենեակ, սենեկի, սենեկապան. առաքեալ,
առաքելոյ, առաքելութիւն, որեար, որերոյ,
եւն, եւն: իսկ զրարարի շատ բայեր աշ-
խարհարարի փոխուած են կորսնցնելով
այրը, տեսանել՝ տեսնել, մտանել՝ մտնել,
եղանել՝ ելլել, եւն, եւն: Միայն պէտք

է հոս հրաւիրել մեր գրողներուն ուշադրութիւնը որ այսպիսի պարագաներու մէջ զրարարի և գիրը աշխարհարարի մէջ այրի չփոխեն և չգրեն. տեսնալ, մտնալ, ելլալ, իջնալ, այլանդակ ձեւերով. ուշ դնելով որ լեզուն ինքնին արդէն իսկ այբը կորսնցնելու հետամուտ է կրցած պարագային, ինչպէս տեսանք վերեւ լծորդատառութեանց մէջ, եւ զի ալ եւ աւելի վերջով շատ բայեր ունինք արդէն, եւ նորեր ստեղծելու հարկ չկայ:

Այբ գիրը յօդակապի պաշտօն կը կատարէ, որուն վրայ պիտի խօսինք բարդութեանց մէջ:

ա' կը գործածուի իբր ձայնարկութիւն. ա' թշուառական. նաեւ ա' ա', տէր տէր:

Իբր թուանշան կը նշանակէ 1: Գլխադրով, իբր դասական. Գլուխ Ա. այսինքն առաջին: Եւրոպացւոց & գրին կը համապատասխանէ. Asia. Ասիա:

Է

Բ Բ Բ

Բեն. արմատ և միջակ տառ, բաղա-
ձայն, շրթնային — պայթուցիկ.

Նուրբն է պ. թաւը փ:

(Այս գրին անունը սխալ կը գրեն
շատերը, նոյն իսկ քերականութեանց հե-
ղինակները. կը գրեն այբուրեն, մինչ պէտք
է գրէին այբուրեն: Լեզուն իրաւ է թէ նու
գրէն առաջ է կ'ուզէ վերջին վանկին մէջ,
բայց քանի մը բացառութիւններ կան,
որոնցմէ մէկն է բեն գրին անունը. բեն,
մեն, կեն. (բ. մ. կ.) որոնց մասին պիտի
խօսուի և — ի և և — ի դասերուն մէջ):

Երբեմն կը փոխանակուի իր նուրբ
լծորդին պ ի հետ, մանաւանդ մ եւ և
նայ տառերէն վերջ. ամպ, ամբ. ըմպել՝
ըմբել, ըմբան. ամպարիշտ՝ ամբարիշտ.
ճանապարհ՝ ճամբայ: — Մեսրոբ՝ Մեսրոպ.
Ուրմբոս՝ Ուրմպոս:

Լծորդ է նաեւ 2 գրին հետ. կաշառառեկ՝
կաշառաբեկ. գուցէ նաեւ բաւիղ բառին
մէջ որ կը գրուի նաև բաւիլ՝ իրը բարիլ՝
Babyle, խառնակութիւն:

Լծորդ է դարձեալ վ - ի հետ. Բարսեղ,
Վասիլ, Բասիլիոս. Վոսփոր, Բոսփոր -
Բանտ՝ վանդ(ակ), եւն.

(Հմմտ. Թիբեաքեան՝ «Արիահայ բա-
ռարան» էջ 344), ուր պահլաւերէն ب
գիրը՝ մեր մէջ եղած է վ. بھاء վատախտար
بھاء վատա բախտ, ڤھاء վատթար, եւն,
եւն: Պահլաւերէն նոյն գիրը բեն ալ
եղած է. ڤھاء բազմական. بھاء բախտ,
բաստ. ڤھاء բազուկ, եւն, եւն:

Գրերու լծորդութեանց մէջ սովորաբար
նուրբերը միջակներուն հետ, կամ նուր-
բերը նուրբերուն, միջակները միջակներուն
եւ թաւերը թաւերուն հետ կը փոխանա-
կուին. քիչ անգամ միջակները թաւերուն
հետ. ինչպէս դափր՝ դարբ, փաղ՝ բաղ
(մասնիկ կից. համ.) դափնի՝ դարնի, դլփին՝
դլրին, խառնափնդոր՝ խառնաբնդոր:

Երբեմն այրին նման եղձական իմաստ
ունի. ինչպէս ողջախոհ՝ բղջախոհ, իբր
պղծախոհ. ողոր՝ բողորք. ողջ՝ բողջ, որմէ
ամբողջ. ոստ՝ (արմատ ոստնուլ բային),
շարժող՝ տեղի տուող, բոստ՝ անոստ, ան-
շարժ, որմէ՝ ըմբոստ. ոյծ՝ բոյծ, ոլոր՝
բոլոր, եւն, եւն:

Իրմէ ատաջ զայ գիրը կ'ուզէ. զրա-
ղում. զրօսանք, եւն:

Առաջին, երկրորդ եւ վեցերորդ՝ խառն
(սուղ վանկ) հոլովմանց մէջ, որոնց սե-
ռականը ն, ր, ղ, բաղաձայններով կը
վերջանայ՝ գործիական կը կազմէ.

սերման = սերմամբ

համեր = համերբ

աստեղ = աստեղբ

անձին = անձամբ

Սերմանին նուն բենէն առաջ մենի կը
փոխուի, որ է ըսել՝ իրմէ առաջ մեն
գիրը կ'ուզէ, ըլլայ բառերուն սկիզբը՝ ըլ-
լայ մէջը՝ ըլլայ վերջը. ինչպէս

ամբառնալ

ամբոխ

ամբողջ

ամբուռք

բամբասել

գմբեթ

դամբան

զամբիկ

զամբիղ

զամբուռ

ըմբան

ըմբոն

ըմբոշխ

ըմբոստ

ըմբոնել

թմբիր

թմբուկ

խմբել

կմբեայ

համբակ

համբառնալ

համբար

համբաւ

համբերել

համբոյր

համբուն

համբար

շամբշու թիւն

շամբուշ

շամբուռ

ստամբակ

ամբ

բամբ

պատշգամբ

թամբ

լամբ

կաղամբ
օղակամբ
շամբ
շամբ
ողջամբ
ապստամբ
ումբ

թումբ
խումբ
ագբախումբ
ծծումբ
ակումբ
ոումբ

եւ առաջին, եւ վեցերորդ խառն հոլով-
ներուն բոլոր գործիականները արեամբ,
ակամբ, մատամբ, մասամբ, եւն, եւն:

Ան ածանցով կազմուած անրիծ եւ ան-
բառ բառերը կը գրուին աւելի սովորա-
բար ամբիծ եւ ամբաւ. բայց ասոնք մի-
այն, ուրիշները կը մնան իրենց բնական
ձեւով, անբնական, անբուժ, անբռնարա-
րելի, եւն:

Մեն գրէն վերջ ինչ ինչ բառերու մէջ
կը գեղչուի, թմբրիմ՝ թմբիմ, զմբրիմ՝
զմբիմ. շամբշիմ՝ շամշիմ:

Ուրեմն մենը իրմէ վերջ միշտ բն-
կ'ուզէ, բաց ի հետագայ քանի մը բառերէն,
որոնց մէջ փոխանակ միջակին, եկած է
թաւը. շամփուր, որ շամփուր ձեւով ալ
կայ. գամփու. եմփորտ (եմփորոն) եւ ամ-
փոփ, զոր թիրեաքեան պարսկերէն انبوب
բառը կը համարի, բուն انبوب բայէն ելած,
որ՝ կ'ըսէ հաւաքաբար իրարու վրայ

զիգեւ կը նշանակէ, որով մեր բառին
կը զուգակցի: Յայտնի է թէ նուն մենի
է փոխուած ըստ օրինի բենին ներկայու-
թենէն, ինչպէս կը տեսնուի օր. ۱۱۱
ամբար եւ ուրիշ շատ բառերու մէջ:

Հայերէն աբ սկիզբով գրեթէ բառ
չունինք. քանի մը հատը որ կան արբայ,
աբեթ (յուն. անպօ վառել ըսել է), օտար
լեզուներէ անուած են: Իսկ ափով մէկէ
աւելի, զորս տես փիւրի դասին մէջ:

Աբ վերջով բառ ալ գրեթէ չունինք.
եղածները կամ օտար անուններ են՝ ինչ-
պէս Աքաար, Յովար, կամ օտար բառեր.
ինչպէս արգար կամ երգար (երբ, տեղ
մը, դիրք մը, ծառ մը) մերն ըլլալով ունինք
գար, (ոամկ. գարին տակն, զեղ մը).
բարար (կկոց), եւ խար, (խարէութիւն):

Ափ վերջով եւս բաւական բառեր ու-
նինք, տես իր կարգին:

Աղբ վերջով՝ ազրն բառ. ազր վերջով
բառ չունինք:

Աղբ. աղբ, հաղբ, ջաղբ: — Իսկ աղփ
վերջով՝ փաղփ. շաղփաղփ:

Ամբ սկիզբով եւ վերջով՝ տես վերեւ:

Այբ, միայն այբ գրին անունք:

Արբ, խարբ, (անիրաւ, անզգամ). քարբ
(վիշապ օձ): Իսկ արփի վերջով՝ տարփ,
արփ, գերարփ:

Եր, գոյութիւն չունի. իսկ եփ. եփ,
անեփ, թեփ, ծեփ, խեղեփ (կտոր, մաս),
խեցխեղեփ, (գրի՝ տառի կտոր. գիծ, նշան).
կանեփ, երեփա (յն. քահանայ). շերեփ:

Եղր, դեղր (դեղին), շեղր (սուրին բե-
րանը): Եղփ գոյութիւն չունի:

Եմբ, բեմբ (բեմ):— Եմփ գոյութիւն չունի:

Երբ, երբ, գերբն (ջնջոց, քուրջ), ցերբ.
երփ, կայ միայն երփն բառը:

Էբ, եփ գոյութիւն չունի:

Իբ, բիբ բառը միայն: Իսկ իփ, աղիփ,
զաղիփ (առնուլ. տկարանալ. որմէ զաղ-
փաղփուն). թլիփ:

Իմբ, արմատ բառ չունինք. եղածները
գործիական հոլովներ են. ազգովիմբ. բո-
լորովիմբ, ենն. իմփ չկայ:

Ոբ. բոր (կողով). արգոր (տոպրակ).
կողոր (կարճ զգեստ): Իսկ ոփ, ոփ (խոռոչ,
ծակ), խոփ, կոփ, կողոփ, տրոփ, ցոփ,
ամփոփ, սփոփ:

Ողբ, միայն ողբ բառը: Ողի գոյութիւն
չունի:

Ովբ, Սերովբ, քերովբ: Ովի չկայ:

Որբ, որբ, բորբ: Որի չկայ:

Ուր, գութ, քերութ: Իսկ ուրի, թութ,
խութ, ծութ, ճգութ, (որմէ ճղփիւն,
ճղփումն), ոութ (մածուն, փէքմէզ), կը-
ռութ, տութ:

Ուրբ, աղբախութ, (աղտեղութիւն),
կութ (ջրչուն). Իսկ ուրի, ուղփ, ուղփեան
(երկնային, լուսաւոր):

Ումբ, տես վերեւ: Ումի գոյութիւն
չունի:

Ուրբ, նութ, սութ: Ուրի չկայ:

Սկզբնական բն զրէն վերջ եկած
բաղաձայններ.

Բրիւն, բրչալ.

Բդեշիս, բդեդ (փաթեթ, ծրար):

Բզզալ.

Բթեւ (բութ արմատէն).

Բժաբեր (բիժ արմատէն).

Բժժանք (բժիժ արմատէն).

Բժիշկ (բուժ, այս ալ բոյժ արմատէն)։

Բլիթ, բլթակ։

Բղիւն, բխն. (բուղիս կամ բուխ արմատէն),

Բնական (բուն արմատէն)։

Բշամ, բնշնմ։

Բշիջ։

Բռածեփ (բուռ արմատէն)։

Բռնաւոր (բուռն արմատէն)։

Բքարեր (բուք արմատէն)։

Հայ լեզուն բենի կրկնութիւն չունի. արբայ, ոսրբի հայերէն բառեր չեն։

Իսկ բառերուն մէջն ու վերջը, իրմէ տառ չկամ նուրբ եւ կամ նայ տառ կ'ուզէ, ինչպէս կը տեսնուի արդէն մէջ բերուած օրինակներէն։

Բենին (ինչպէս եւ միւս գ, դ, ձ, ջ, միջակներուն) բուն հնչումը գրեթէ կորսուած է. բուն հայ զաւառացին մաքուր կ'արտասանէ, անջատ եւ որիշ պ'նուրբէն եւ փ թաւէն. բայց քաղաքներու մէջ կորսուած է. հոն ռամիկը պէ կ'արտասանէ, զրազէտը փիւր. յայտնի է թէ

հնչումը աւելի պէի պէտք է մօտենայ
քան փիւրի, բայց բուն ձայնը արտա-
բերել ղիւրին չէ քաղքենիներու համար:

Եւրոպական Ե գրին կը համապատաս-
խանէ ըստ հին տառադարձութեան.

Brutus, Բրուտոս. Babylon, Բաբել-
լոն. Danube, Դանուբ. barbare, բար-
բարոս, ըստ արդի հնչական տառադար-
ձութեան պ-ի. Béanger, Պերանժէ.
Bossuet. Պոսուէ:

Ը.

Գ Գ Գ

Գիւմ, բաղաձայն, արմատ եւ միջակ
գիր՝ կոկորդային: Նուրբն է կ. թաւը ք:

Լծորդ է իր նուրբին հետ՝ մանաւանդ
նայ տառէ վերջ:

Յանգ, ցանկ (միշտ). խորամանգ, խո-
րամանկ. անգիւն, անկիւն. ժանգ. ժանկ.
գայթաղիլ, գայթակղիլ, պաղշոտ, պակշոտ:

Երբեմն իր թաւին հետ ալ կը լծորդուի.
փափագ, փափաք. թագչիլ, թաքչիլ. չո-
գայ, չոքայ. յոգնակի, յոքնակի. պատրի-
արգ, պատրիարք, հէգ, հէք, թարգմանիլ,
թարքմանիլ, եւն: Բուն ուղիղը գիմոֆէ է:

Լծորդ է դարձեալ ձ եւ ժ գրերուն՝
թէ մեր եւ թէ մանաւանդ օտարներէ մեզի
փոխաբերուած բառերուն մէջ:

Ճ-ի, ոռձիկ, հոոգ, օգն (աւգն), օճան (աւ-
ճան), մոյգ, մուճակ. վէզ, վէձ: Պարսկերէն
تاجور تاجکي բառերը անշուշտ մեր թագ,
թագաւոր եւ թագակիր բառերն են: եւ -
թերճիման (թարգման) բառը:

Ժ-ի տոյժ, տուգանք. բազ, բաժին.
ոյժ, (առ)ոյգ. յարզ, արժէք, պարսկ. چار

Ճ-ի, ժ-ի Լծորդութիւնը կը տեսնուի
նաեւ Եւրոպական լեզուներու մէջ. Gré-
goire, Գրեգոր, Georges Ժորժ, Giorgio
ճորճիոյ, ճորճ, Գէորգ. որով եւրոպական
ց գրին կը համապատասխանէ:

Արտաբերումը պէտք է աւելի կենի
մօտենայ քան թէ քէի. ոամիկը արդէն
կեն կը հնչէ: Գիմի բուն հնչումն ալ՝
նման բենին՝ կորսուած է. ոամիկը կեն
կը հնչէ, ոչ - ոամիկը քէ:

Այ սկիզբով բառեր չունինք շատ.

ագահ
ագանիլ
ագապ (յ.)
ագարակ
ագի

ագոյցք. ագու-
ցանեւ
ագոն (յ.)
ագուգայ (յ.)
ագուռ
ագոսա

Իսկ ազ վերջով հետեւեալները

բագ (բերնի կապ, եւ բաժին).	եղագ (դեղ. հնարք. (ճար:
հագագ	յագ
դագ (դնել). նենգու~ թիւն ընել.	անագ
օթեագ, բացօթեագ	սլագ
թագ	սագ
ծագ	արագ
կագ	մարագ
չահագն	սլատարագ
ձագ	երագ
աղագ (ճար, հնարք, սլատառ)	վիրագ
ճաղագ (անտառ)	ճրագ
	վայրագ
	ուրագ
	փափագ

Ազգ վերջով միայն ազգ բառը. ուր
կը տեսնուի որ գիւմ միջակ գիրը իրմէ
առաջ գայ կ'ուզէ, ինչպէս իր ընկերներն
ալ յեւ յ, զբօսանք, ազրն, ազդ, եւն:

Այգ վերջով՝ այգ, ցայգ, տայգը (տագը):
Քէն ալ չունի այս վերջով բառ, եղած
ները յոգնակի ձեւեր են, հմայք, բաղ-
բաղայք, եւն:

Անգ վերջով հետեւեալները.

գանգ	գանգ, քրտնա~
արձագանգ	զանգ
դանգ	ժանգ

փաղանգ
նահանգ
պահանգ
հրահանգ
յանգ
ղրասանգ
վանգ (վանկ)

ասպատանգ
(ասպանդակ)
խոշտանգ
վտանգ
երանգ
ցանգ
առեսանգ
անգղ

Անք վերջով շատ բառեր կան, որոնց
ամենուն ալ մէջ անք յոգնականացուցիչ
մասնիկ է. պարծ-անք, մաղթ-անք, դր-
ժանք, որոնք հոլովուելով կ'ըլլան պար-
ծանաց, մաղթանաց, դրժանաց, պարծիլ,
մաղթել, դրժել: Մինչ անգին զիմը կը
մնայ. գանգ, գանգիւն, արձագանգել, հրա-
հանգել, վտանգաց, եւն, եւն: Փոքրիկ
մտադրութիւն մը կը բաւէ բառավերջի
գիմն ու քէն զանազանելու:

Եզ վերջով ունինք միայն հեգ, հեգել,
եւ արեգ բառերը: Իսկ ևք վերջով, երեք,
երբեք, ուրեք, ուստեք, չորեք, բարեք,
եւն, զորս տես Քէի դասին մէջ:

Եղզ վերջով հեղզ բառը միայն. իսկ եղբ՝
ճեղք, մեղք, որոնց քէն յոգնակիինն է:

Ենգ. նենգ, հենգն. ևնք վերջով բառ
չկայ:

Երգ, երգ, պղերգ: Երբ արմատ բառ
չկայ:

Էգ վերջով. էգ, հէգ, եղէգ, մէգ, սէգ, վէգ,
տէգ, եղէգն:

Էք վերջով արմատ բառ չկայ. եղած
ները յոգնակիներ են, այծէք (այծեայք,
եայ = է), խաչօրհնէք, քօղէք, եւն:

Իգ վերջով ունինք. ձիգ, հրձիգ, նիգ,
սիգ, վիգ, գօրավիգ:

Իք վերջով շատ բառեր ունինք, որոնք
գրեթէ ամէնքը յոգնակիներ են. բաց ի
կնիք, հերիք բառերէն:

Իզն վերջով ճիգն, վիգն, գօրավիգն:

Իղդ, շիգդ: Իքն եւ իքդ վերջով բառ չկայ:

Ինգ վերջով՝ հինգ, սրինգ, ցինգ, ինք
վերջով արմատ բառ չկայ. յոգնակիներ են
աջինք, նախատինք, երկինք, եւն:

Իրգ վերջով. գիրգ, միրգ, վիրգ. Իրք
վերջով յոգնակիներ միայն. գիրք, կիրք,
արհաւիրք, եւն:

Իռգ, սիռք բառը միայն: Իռք գոյութիւն
չունի:

Ո գ

Ո ք

Քոգ (խոտ մը)	բորբոք
զոգ (ծոց, խորշ) և	չէզոք
զոգցես	թոք
հոգ	բարիւթք
մոգ	ողոք
շոգմոգ	ողոք
շոգ	բողոք
առաշոգ, առողշոգ. (առանձին)	ամոք
հոռոգ (սոճիկ)	ստամոք. ստամոքս
առոգ, ոռոգ	մորմոք
նորոգ	անոք
ստորոգ	ատոք
յոգն	բոք
	փորոք (փոս, ծակ)
	բարոք
	յոքն (յոգն)
	փոքր

Այս բառերուն քէն արմատական ըլլալով կը մնայ. բորբոքում, թոքատապ, բողոքեւ, ևւն:

Ոյգ վերջով. զոյգ. նժոյգ. մոյգ, առոյգ, պոյգ (օժիտ), ստոյգ, պատրոյգ. — Ոյք վերջով արմատ բառ չկայ, եղածները բոլոր յոգնակի են. գոյք, հաճոյք, խըշոյք, ևւն:

Որգ վերջով ունինք. գորգ, խորգ, տորգ. իսկ որք վերջով. ցնորք, չորք յոգ. բառերը:

Ուզգ վերջով՝ սուգ, արուգ, յանդուգն-
իակ ուր վերջով.

բուք

թուք

անկնուք

շուք

գլխաշուք

սալաշուք

շարաշուք

գինրմպուք

պասուք

արտասուք

այրուք

մօրուք

փուք

քուք

Ունգ վերջով ունինք. ունգ, (մղեղ,
մաղուք), սպունգ, վարունգ: Ունք վերջով
եւս կան բառեր՝ բայց ամէնքն ալ յոգնա-
կի են, կոչունք, ճգունք, ուլունք, սը-
րունք, են. տես Քէի դասին մէջ:

Ունգն վերջով ունինք ծունգն (ծունկն)
եղունգն, ոռունգն, սրունգն (սրունկն, ական-
ջը սուր):

Գլմէն վերջ կամ առաջ եկած բաղա-
ձայններ.

գարգմանակ

գգուանք

գգակ

գգաթ

գժաթիլ

գլուխ

գձձեկ

գղթոր

ընգղայ

հանգամանք

հանգանակ

հանգոյց

հանգչիլ

մանգաղ

մարգարէ

մարգարիտ

գմբէթ
գնդակ
գոռհ
գտակ
գրատ
գրական
զգալ
զգեստ

զգոյշ
զգօն
նարգէս
շաղգամ
պագշոտ
պփգալ
վարգել
տագնապ

ինչպէս մէջ բերուած օրինակներէն կը տեսնուի, զիմ գիրը իրմէ առաջ՝ բաց ի ձայնաւորներէն՝ ընդհանրապէս կ'ուզէ ն, ր, զ, ժ, գ. իսկ իրմէ վերջ զ, ժ, ւ, զ, մ, ն, ո, տ, ր զրերը. այսինքն նայ եւ նուրբ գրեր, արմատներու մէջ: Կրնայ սղմամբ թաւ գիր ալ գալ. ինչպէս զրած, որուն արմատը գռք է, եւ ու երկրարբառին սղմամբը կամ ըթի փոփոխմամբ եկած միացած է:

Բառավերջի զիմը վերեւ ցուցուած ու հով կարելի է գրելթէ անսխալ կերպով ճշդել, հեղզ, մեղք, հեղգութիւն, մեղաւոր, մտացի աշակերտը սոյն գործողութիւնը պիտի կրնայ ընել ամէն պարագայի եւ անմիջապէս իմանալ զիմ կամ քէ ըլլալը, անխտիր թէ ձայնաւորէ եւ թէ բաղաձայնէ վերջ: Կենի եւ ֆէի դասերը եւս պիտի օգնեն սոյն գրին ուղղագրութեան,

ինչպէս եւ աս անոնց փոխադարձաբար:

Իբր թիւ Յ. Երբորդ: Ըստ հին տա-
ռադարձութեան ինչպէս տեսանք վերեւ
կը համապատասխանէ ց գրին. ըստ արդի
տառադարձութեան կ'ըլլայ ժ, կ, ճ, ժորժ,
ճորճ, կալոռշ, եւն:

Թ.

Դ Դ Դ

Դայ, բաղաձայն, ատամնային պայթու-
ցիկ, արմատ եւ միջակ գիր, նուրբն է
տ, թաւը ր:

Լծորդ է իր նուրբին՝ տ—ի հետ, իր
թաւին՝ թ—ի հետ նայ տառերէն վերջ.
գունդ, գունտ, բանդ, բանտ, զինդ, զինտ,
ընդանի, ընտանի, ընդասուն, ընտասուն:—
Սաղարր, սաղարդ, քերրող, քերդող, թա-
կարդ, թակարր, շողորորթ, շողորորդ,
անհերեր, անհեղեղ:

Լծորդ է եւ ջ—ի ստերջ, ստերդ բառին
մէջ:

Դ դիմորոշ յօդ է, գրաբարի մէջ երեք
նշանակութեամբ. իբր անձնական դերա-
նուն, իբր ցուցական ածական, եւ իբր

ստացական ածական. տէրդ. դու ինքդ
տէրդ. այդ տէրը, քու տէրը. աշխարհա-
բարի մէջ խափանուած են նախընթաց
երկուքը, այս վերջինը կը գործածուի:
Ս-ի, Ն-ի վրայ պիտի խօսինք իրենց
կարգին:

Պարզ արմատ է դնեմ բային: — Երբեմն
ինչ ինչ արմատ բառերու ծայրը կը կպչի.
ինչպէս սպանդ, գուցէ — աւանդ կամ — անդ
վերջացող բառերուն մէջ ալ նոյն երե-
ւոյթով ըլլայ, ինչպէս պարաւանդ, ար-
գաւանդ, դանդանաւանդ, եւն, ինչպէս եւ
հնազանդ, եթէ նազ արմատէն համարինք:
Նոյն երեւոյթը կայ նաեւ կեն — դ — անի,
եւ անջը — դ — ի, գուցէ վտարան — դ — ի,
դրան — դ — ի, չանար — դ — ի, եւն, բա-
ռերուն մէջ ալ:

Բնոյ նախդրով կազմուած բառերուն մէջ
ձայնաւորի քով կը մնայ, բաղաձայնի
քով կ'իյնայ. ընդունիմ. ընկալայ, փո-
խանակ ընդկալայ. ընկեր. փոխանակ ընդ-
կեր ըլլալու, եւն, եւն: —

Հայ լեզուն ադ սկիզբով ոչ մէկ բառ
ունի, եղածները բոլոր օտար բառեր են.
Աղամ, աղամանդ, Աղար (Հրէից վեցերորդ
տոմսը), Աղեն, Աղին, Աղովնայ, եւ ուրիշ

օտար անուններ: Իսկ իր թաւով ունինք
քանի մը հատ. աթար (քակոր), աթեր
(ցորենէ կամ խմորէ կերակուր), աթոռ,
աթութայ, աթուր (ոտք, առ աթուր), եւն:

Մէջ բերուած օրինակներէն կը տեսնուի
որ հայ լեզուն չի սիրեր աղ սկիզբը, եւ
ամէն ոք կրնայ իր լեզուին վրայ փոր-
ձել եւ հասկնալ չսիրելուն պատճառը:
Հակառակ ասոր, մեր մէջ պակաս եղած
չեն միշտ գերզգօններ որ ուզած են լե-
զուին ոգւոյն դէմ կոուիլ, այլանդակ ձե-
ւեր ստեղծելով:

Բացէք աշխարհարար լեզուի նոր քե-
րականութիւն մը եւ պիտի տեսնէք աղ,
աղի, աղիկա, աղոնք, աղոնց ճիւղային
ձեւերը, մինչ աշխարհարարի քերականու-
նութեան Մագիստրոսը, (Սյտնեան), գի-
տակ լեզուին ոգւոյն, զրած է ատ, ատի,
ատիկա, ատոր, ատկէ, ատով, ատոնք,
ատոնց, ատոնցմով, եւն. (տես յէջսն 42-
43) ինչպէս կը հնչէ ժողովուրդը: Հին լե-
զուն դան պահած է միայն յի զրին քով եւ
ասկէ ածանցուած կամ բարզուած բառե-
րուն մէջ. այդ, այդր, այդրէն, այդպէս,
այդքան, եւն: Ուրիշ պարագաներու մէջ
փոխած է տ-ի. այս, այդ, այն, աստ

անդ, այդը, աստի անտի, այտի, չէ
ըսած անդի, այդի խուժողւժ ձեւով, այլ
փոխեր է դան տիւնի:

Նոյն իմաստունները հոտ մակրայն ալ
դայով կը գրեն հոյ, զանազանելու հա-
մար հոտ բառէն. չեմ գիտեր կարելի՞ է
գտնել այնքան թանձրամիտ եւ տխմար
հայ մը՝ մարդ թէ տղայ, որ երբ «վարդին
հոտը անուշ է» ըսուի՝ հոտ մակրայը հաս-
կընայ, կամ երբ «հոտ կեցիր» ըսուի՝
ծաղկի մը հոտը հասկնայ...

Յայտնի է թէ հոս, հոտ, հոն, կազմուած
են անառաւիկ, անառաղիկ, անառանիկ մակ-
րայներէն, որոնց մէջ կան ս, դ, ն, գրերը,
բայց տեսանք որ այդին եւ անդին դայե-
քը տիւն եղան. նոյնպէս հոս հոյին դան
տիւն պէտք է ըլլայ՝ վասն զի հայ լե-
զուն ոյ վերջով բառ չունի, եւ ամէն
հայ բերան տիւնով կը հնչէ այդ բառը:

Այ վերջով ունինք բազ բառը միայն,
եւ ստադ կամ ստադիոն յունարէն բառը՝
հրապարակ նշանակութեամբ: Մինչ որ
վերջով ունինք

ուրբաթ
շաբաթ
գազաթն

գզաթ
թաթ
փաթաթ

փոխաթ
մախաթ
արծաթ
կաթ
խանդակաթ
խանդաղակաթ
չողակաթ
սրտակաթ
մաղասկաթ

հրակաթ
կղկաթ
երկաթ
մագաղաթ
բակեղաթ
մաթ
շաղամաթ
սաթ

Ազդ. ազդ, Աբամազդ. ազդը: Ազր վեր-
ջով կամ սկիզբով ունէ բառ չունինք.
անոր փոխարէն ունինք աւտ, որուն
ուղղագրութիւնը դիւրին է:

Արտ. ար. գոյութիւն չունի ոչ սկիզբը
ոչ վերջը:

Ախդ, ախք, նոյնպէս:

Ածդ, ածք, նոյնպէս:

Ակդ, ակք, նոյնպէս:

Անդ, անք, նոյնպէս:

Աղդ, գոյութիւն չունի. թաղ սխալա-
գրութեան մասին, տես իս եւ ղ գրերուն
մէջ: Կան միայն բաղ-դատեմ, բաղ-
դատութիւն, բաղ-դատական բառերը,
որոնք կազմուած են թաղ մասնիկով, եւ
ունէ առնչութիւն չունին մեր բախտ

բառին հետ: — Այր սկիզբով ունինք՝
յաղթ — ել, մաղթ — ել, զաղթ — ել
աղթաման (ասպարանջան):

Աձդ, Աձր ?

Աճդ, աճր ?

Այդ

Այր

այդ
այդը
այդըէն
այդչափ
այդպէս
այդքան

գոյթ
հառագայթ
որոգայթ
խայթ
խղիւսայթ
ծայթ
կայթ
հայթ, բարկա-
հայթ
մայթ
սլայթ
ցայթ, արեւա-
ցայթ.

Այր սկիզբով այթիւ բառը:

Աճդ վերջով շատ բառեր ունինք:

Անդ
բանդ, բանտ
արզանդ
հնազանդ

վկանդ, անվը-
կանդ
աղանդ
տաղանդ

Հայ Ազգոս

8

կաղանդ
աղամանդ
խանդումանդ
մարմանդ
շանդ, շանթ
սպանդ
եռանդ
սանդ
վարսանդ (աւ-
կան, հավան)
վանդ, անվանդ
պատանդ
դրանդ
աւանդ
արգաւանդ
գահաւանդ
աշխարհ —
դարան —

դար —
պար —
օար —
կար —
բարձ —
բարձր —
դանդան —
մանաւանդ —
արգեւանդ
դարւանդ
դարեւանդ
հիւանդ
բահուանդ (զարդ
ապարանջան,
ձեռքի կապ):
քանդ, դիւրաւ —
քանդ
եռանդն

Անդր վերջով. անդր, աւլամանդր, Աղեր-
սանդր: Իսկ Անր վերջով ունինք միայն
անթ (անութ), շանթ և թաղանթ
բառերը:

Անդ սկիզբով ալ շատ բառ ունինք, որոնց
մեծագոյն մասը աւ ժխտական ածան-
ցով կազմուած է. արմատները կը դնենք
հոս:

Անդ
անդամ
անդաստակ
անդաստան

անդեայ
անդեղայ (դեղ-
թափ)

անդէորդ
անդոհ (մամբ-
տուք)
անդորր
անդունդ
անդրանիկ
անդրի

անդրոյթք (փլս-
խուք)
անդրուար, ան,
դրուվար
անդւորդ (անդէ-
որդ)

Իսկ անք սկիզբով նոյնպէս շատ բառ
ունինք, բայց զրեթէ բոլոր ան ժխտա-
կանով կազմուած են. իբր արմատական
բառ՝ ունինք. Անթ (անութ), անթեղ (տաք
մօխիր)է անթեմ (երիցուկ, օշօշ):

Աշտ. աշտ (յաշտ), զոհ, նուէր: Աշդահակ.
կայ դարձեալ եւ նշդեհ (նժդեհ): Աշք
բնաւ գոյութիւն չունի. ունինք աւելի
շտ — ով բառեր, որոնք պիտի տեսնուին
իրենց կարգին:

Աշդ, Աշք, Ապդ, Ասք, Ադդ, Ադք, ?

Առդ. արմատ բառ գոյութիւն չունի.
կայ ածանցաբար առդնեմ բայը, եւ
առդրութիւն բառը: Առք ալ չկայ ար-
մատի մէջ. սղմամբ առթեւ, առթիւ
(առիթ) բառէն:

Ասդ. Ասք ? Դան իրմէ առաջ երբեք սէ
չ'առներ, այլ միշտ զայ, ինչպէս տե-

սանք վերեւ (ազդ) եւն, թոն կ'առնէ
սէ, ինչպէս սթափ, սթար, զորս պիտի
տեսնենք իրենց կարգին, բայց ասր
վերջով կամ սկիզբով բառ չունինք:

Արդ սկիզբով ունինք

արդ (հիմա)
արդ (զարդ)
արդակ (շիտակ)
արդար

արդեօք
արդիւնք
արդն (աէգ)
արդու (չափ մը)

Իսկ արդ վերջով

բարդ
նեարդ
լեարդ
զարդ
կորնթարդ
գմբեթարդ
զիարդ
կախարդ
թակարդ
մակարդ
գեղարդ
մարդ
վիմարդ
երդումարդ

յարդ
խորանարդ
անարդ
չանարդ
պուտնարդ
ջուրդ
սարդ
նաւասարդ
երիտասարդ
աւսարդ
վարդ
արդն
գեղարդն

Իսկ Արդ վերջով ունինք.

թարթ

ակնթարթ

կարթ
հարթ
սաղարթ

մարթ
գուարթ

Այդ. Այր ?

Այդ ? Այր վերջով ունինք նաւթ բառը :
Ափդ, Ափթ, Աքդ, Աքթ ?

Եդ. ունինք անհեղեղ եւ բղեղ բառերը,
որոնք լծորդատառութեամբ դույով են
գրուած. բուն ձեւը անհեթեթ, փաթեթ
է : — Եր վերջով ունինք

աբեթ,
գմբեթ
հեթեթ
անհեթեթ
փաթեթ

ամեթ (հաստատուն)
երեթ (երիթացեալ. հա-
լած մաշած)
հեթ
սեթեթ

Եղդ. խեղդ արմատը միայն. իսկ Եղր վեր-
ջով՝ կեղթ (չափ մը) եւ անփեղթ (կաշի)
— (արջառաջիւ) :

Ենդ. խենդ, տենդ. — Ենր, ենթ, խենթ :

Երդ. Երդ (Երդիք), բերդ, եղբրդ : — Երր.
երթ, զերթ, թերթ, մերթ, փերթ :

Էդ ? Էր. գմբէթ, գէթ, խէթ, ձէթ,
բակեղէթ, բոնխէթ :

Իդ. Ասիդ (արագիւյ յոսուս), ծղրիդ, սփրիդ
(խսիր, զամբիւղ) :

Իր. փթիթ, քթիթ, բլիթ, փլիթ, խիթ, ծա-
կախիթ, կիթ, մզկիթ, կովկիթ, կողկողիթ,
կնճիթ, խրճիթ, սամիթ, շիթ, առիթ, վիթ,
ձանձախարիթ, երիթ, գաւիթ, դաւիթ. քիթ.
միթ ր.

Ինդ

գինդ	երկաթ ապինդ
թինդ	կշտա —
լերինաթինդ	գօտէ —
լին (լնտդ երթ)	շոինդ
մոլիխինդ	դրինդ
փոխինդ	ափսինդ
պինդ	
երիգա —	

Իսկ ինք վերջով լամբրինթ, (լաբրերին-
թոս):

Ինդր. լինդր, կղմինդր, օշինդր: Ինքր ?

Իշդ. գիշդ, որ եւ գիշտ, եւ ճիշդ, որ ճիշտ.

Իշք. գոյութիւն չունի. Իշտով ունինք.

նաժիշտ վիշտ	միշտ դժպարիշտ
երաժիշտ ամբարիշտ	ոիշտ անպարիշտ
փղիշտ պարիշտ	

Իրդ. ջիւղ, քաղիւղ, ցիւղ: — Իրք, կիւթ,
քաղիւթ:

Իւդ. ? Իւք. դիւթ, ճիւթ, ձիւթ, նիւթ:

Ող. Պողիպող: — Որ. փոթոթ, կոթ, սու-
նակոթ, մոթ, (մոթխոթեւ, խոթմըթեւ).
անփոթ, շփոթ, գոթ, դոթ:

Ողղ. յողղողղ: — Ողր ?

Ոյղ. ? — Ոյր

բոյթ
լերդաբոյթ
աւագոյթ
փաթոյթ
երեսելոյթ
խոյթ
ծկոյթ
ծածկոյթ
ճկոյթ
մոյթ
բազմոյթ (Սայլ)
նմանոյթ, ան-
նմանոյթ
էշբնոյթ
գոոյթ

դոոյթ
հասոյթ
ծերոյթ
ճաշկերոյթ
հացկերոյթ
ձանձրոյթ
զայրոյթ
սովորոյթ
ալեւոյթ
երեսոյթ
փոյթ
շփոյթ,
բազմաշփոյթ
անքոյթ

Ուղ. Պոնղ: — Ուր ?

Ովղ ? Ովր

Արիովթ
ամասարակովթ
բեհմովթ
ագանովթ
մեքենովթ

ափուսովթ
քութարովթ
սաբաւով
ապփովթ

Որոնք բոլոր օտար բառեր են:

Որդ .

Բագորդ
 զուգորդ
 Ժառանգորդ
 Հանապագորդ
 անդէորդ
 անդիորդ
 օրիորդ
 աւելորդ
 այլորդ
 սայլորդ
 խորդ
 ձախորդ
 խաղախորդ
 նախորդ
 փոխորդ
 լծորդ
 այծորդ
 կորդ
 հակառակորդ
 հասարակորդ
 ցանկորդ
 կռկորդ
 ճանապարհորդ
 ռահահորդ
 նախանձորդ
 խաղորդ
 հաղորդ
 ուղղորդ
 շոշորդ
 դղորդ
 ուռնադղորդ
 յորդ
 թղբայորդ

բաժանորդ
 փոխանորդ
 պահանորդ
 նմանորդ
 տասանորդ
 կանգնորդ
 բերդնորդ
 պահնորդ
 ձայնորդ
 առաջնորդ
 միջնորդ
 խառնորդ
 յետնորդ
 պարապորդ
 յաջորդ
 քառորդ
 եռորդ
 կշորդ
 պակասորդ
 սոսորդ
 որսորդ
 նախատորդ
 հաւասարորդ
 վարորդ
 երկրորդ
 երրորդ, եւն.
 մնացորդ
 կցորդ
 անցորդ
 ցանցորդ
 անդւորդ
 որդն

Իսկ որքով ունինք.

Որթ
խորթ
խառնախորթ
օտարախորթ
հորթ
մատաղորթ

մորթ
խեցեմորթ
զրահամորթ
չորթ
դեղնաչորթ
չողոքորթ

Ոչդ, Դրուզ բառը միայն: — Ոչքով ունինք.

Ութ
բութ
գութ
թութ
փաթութ
անաթութ
թութ
խոչ եւ խութ
կութ

ակութ
գաղութ
մութ
խանութ
գոութ
դոութ
յոռութ
թաւութ

Ոչդ ? Ոչդք. թութ թութ բառը միայն:

Ունդ.

Ունդ.
գունդ
անդունդ
խորանդունդ
թունդ
սրտաթունդ
անթունդ

ելունդ
կունդ
ակունդ (յաւ
կինթ)
հունդ
դեղահունդ
ծնունդ
սնունդ

սերունդ
անթրունդ
ցունդ
բազմացունդ

Ուրդ․

բուրդ
չանարդագուրդ
յագուրդ
խլուրդ
արձակուրդ
խորհուրդ
անկանուրդ
անկարուրդ

խառնուրդ
անխուրդ
ժողովուրդ
ցուրդ
կացուրդ
նաւակացուրդ
կցուրդ

Իսկ ուրթ վերջով լուրթ, շուրթն։

Օդ

օդ
զօդ
յօդ
ստայօդ
թօնօդ
միջնօդ
վառօդ

Օր

օթ
բօթ
լալօթ
ամօթ
նօթ
անօթ
թնդանօթ
շննօթ
ծանօթ
չօթ
տօթ
եօթն
աղօթք
եերկօթ

Բացօթեայ բառը շատերը յացօղեայ
կը գրեն սխալմամբ. ուշ զնեւու են որ
օղ բառէն չ'եկեր, այլ օր արմատէն,
յացօրեայ, յացօրեաց:

Դայէ վերջ եկած բաղաձայններ.

դգալ	զլփին
դղըչել	զկորդ
դղնչել	դղորդ
դղըչին	զմակ
դղըչում	դնդէր
դղում	դշխոյ
դղշուտ կամ	զպիր
դղշուտ	զոնչին
դժխեմ	դօրով
դժպհի	զրանդ
դլալ	

Դան ալ դժուարահնչելի գրերէն մէկն
է, նման իր միւս միջակ ընկերներուն.
ոսմիկը աւելի տին կը հնչէ, որուն պէտք
է մօտենայ, բայց ոչ նոյնանայ հետը.
իսկ գրագէտը թոյ:

Վերի օրինակները կը ցուցնեն ըստ
բուսականի դայէն առաջ ու վերջ եկած
բաղաձայնները:

Եւրոպական ձ գրին կը համապատաս-
խանէ՝ ըստ հին տառադարձութեան.

Damoclès. Դամոկլէս, Démosthène.
Դեմոսթենէս, Danube. Դանուբ, ըստ
արդի հնչման տ. Delacroix, Տըլաքրուա.
Delile. Տըլիւ:

Իբր թիւ 4. գլխագրով Չորրորդ:

ժ

Ե Ե Ե

Եչ. Չայնաւոր, արմատն է Ե զիրը:

Լծորդ է Ե — Ի, երէ, երէ, գմբեթ,
գմեթ, Եւն:

ը — Ի. հրեշտակ, հրըշտակ, Լնթագրել,
ընթագրել, Եւն:

Ի — Ի. մանանեխ, մանանիխ, շառա-
ւիդ, շառաւեղ, շաւիդ, շաւեղ, ուղիդ,
ուղեղ, զիդջ, զեղջ, լեզում, լիզում, երե-
կուն, երիկուն, իրիկուն, Եւն:

Ո — Ի. ռիւրիմ, ռիւրիմ: Լծորդ է Ե
այրի ինչպէս տեսանք. զարձեալ քսանա-
մեակ, քսանամեան, Եւն, Եւն, եղած են
քսանեմեակ, քսանեմեան, Եւն:

Բառերուն մէջ երբեմն մուտ կը գործէ
այրէն առաջ. ջայլամն Եւ ջայլեամն. զեն-

ջակ եւ դենջեակ, ախոյան եւ ախոյեան,
կայան եւ կայեան, եւ զբարարի մէջ
կըկնակի ալ կը հոլովի. դենջակի եւ
դենջեկի, ախոյանի եւ ախոյենի, կայանի
եւ կայենի, եւն: Երկեամ, երեամ, քառ-
եամ, փոխտնակ երկամ, եռամ, քառամ:
Հոլովներու մէջ եւս. անկողնեաց, ի լըր-
ջեաց, մեհենեաց, առասպելեաց, եւն. փո-
խանակ անկողնեաց, ի լըջեաց, մեհենեաց,
առասպելեաց: Գրարարի բայերուն մէջ եւս.
զրգեայ, փրփրեայր, զառածեայ, զառան-
ցեայ, անկեայց, փոխանակ զրգայ, փըր-
փրայր, զառածայ, զառանցայ, անկայց:
Չեռեալ տեղեալ, տտեալ, փոխանակ զե-
ռալ, տեղալ, տտել:

Ե գիրը միայն ու եւ շ ճայնաւորները
կ'առնէ եւ երկբարբառ կը կազմէ, եւ, եւ:

Եւ միայն վերջին վանկերուն մէջ կը
գտնուի, եւ-ին նման. մատեան, տեսեալ,
հրեայ, սեւաւ. բայց հոլովելու միջոցին
այբը կ'իյնայ, մատենի, տեսելոյ, սեւոյ,
եւ եայ ե- ի կը փոխուի:

Եւ ըծորդ է իւ եւ կաշի. ալեւր, ալիւր,
աղբւր, աղբիւր, եղջեւր, եղջիւր, գեղ,
գիւղ, գեղ եւ գեւաղ, ստորեւ, ստորեւաւ,
հաւաստեաւ, հաւատեաւ, զառաջեաւ, զա-

ռաջեւ, եւն: Ասկէ յայտնի կը տեսնուի որ հիները եւ երկրաբառով կը գրէին մեր արդի ալիւր, աղբիւր, միւս, հարիւր, բիւր, եղջիւր, երկիւղ, եւն, բառերը, ալեւը, աղբիւր, եւն, եւ սեռական հոլովին մէջ եւը կը փոխէին իշի. մեւս, միւսոյ, եւն, այսպէս արդի մեօք, ձեօք, հօթն, արդեօք ձեւերը կը գրէին՝ մեւք, ձեւք, եւթն, արդեւք, եւ նոյն իսկ մեաւք, ձեաւք, հաւթն ձեւերով:

Եւ երկրաբառը լծորդ է աւ երկրաբառին ալ. իջեւան, իջաւան, մայրաւոր, մայրեւոր, հարկաւոր, հարկեւոր, Արտաւան, Արտեւան:

Ինչպէս աւ երկրաբառը օ ի կը փոխուի հոլովմանց յոգնակի զործիականին մէջ քաղաքաւք, քաղաքօք, այսպէս եաւն ալ եօքի կը փոխուի, եկեղեցեաւք, եկեղեցեօք, եւն:

Այի օ ի փոփոխումը միայն հոլովմանց յատուկ չէ, այլ նաեւ բառերու, երբ աւէն վերջ բաղաձայն գայ, թէ ոչ՝ կը մնայ, ինչպէս օր (աւր), աւուր: Օգոստոս (Աւգոստոս), եւն:

Եւ գիրը նշանրագիր է երկրորդ հոլովման. համր, համեր, աստղ, աստեղ. նոյպէս երկրորդ լծորդութեան սիր — եմ:

Եւ զիրը հին հայերէնի պարզ արմատ
ունեցող բայերուն կատարեալ եզ. գ.
դէմքին սկիզբը կը դրուի՝ իբր նեցուկ.
թող — ում, թող կամ եթող. բեր — եմ, բեր
կամ երբ. տես — ան — եմ, տես կամ
եսես. եւր կը փոխուի ե — ի՝ եթէ այդ
դէմքը ձայնաւորով սկսի. առ — ն — ում,
առ կամ էառ, օծ — ան — եմ, օծ կամ
եօծ, եւն: Այս յաւելումը աւելի եւս ճո-
խաբար կը գործածէ յոյնը՝ ունէ բայի
թէ՛ անկատար ե թէ՛ կատարեալ ժամա-
նակներուն վրայ: Սակայն մերինը աւելի
բանաւոր է, միավանկ դէմքին վրայ է որ
տեղի կ'ունենայ աճումը:

Այդ միավանկութիւնն է պատճառը որ
մեր տամ եւ ղեմ զարտուղի բայերուն
կատարեալ ժամանակի միավանկ դէմքե-
րուն վրայ եւս եկած հանգչած է այդ եւր.
Եամ բային կատարեալը ըստ օրինի պէտք
է ըլլար.

տու, տուր, տ. տուաք, տուք. տուն.
եւր եկեր կերպաւորեր է. եաու, եաուր,
ետ. տուաք, եաուք, ետուն, տուաքը երկա-
վանկ ըլլալուն չէ ընդունած եւր. նոյնը
եւ ղեմ բային կատարեալին մէջ. եզի,
եղիր, եզ, եղաք, եզիք, եզին, եզից,
զեցես, եւն:

Եւ զիրը օտարներէ մեզի հասած շատ
բառերու առջեւն ալ աւելցած է՝ հայեցի
երանգ մը տալով անոնց. այսպէս

Երան (ք) (մէջք
եւ առնականք)

ران

Երանգ

رنك

Երաշխ(ք)

رنش

Երասան

رسن

Երակ

رك

Երամ

رم

Երամակ

ومك

Երիտասարդ սարդ (ամ, տարի), ré-
tak, ريدك գեռահաս:

Կառասարդ (ամանոր, նոր տարի) ա-
սորդ (պառաւ), եւն, եւն, (հմմտ. թի-
րեաքեան, Արիահայ բառարան):

Ե զիրով բառ չի վերջանաւ, հին ձե-
ռագիրներու մէջ կը տեսնուի երբեմն թե,
եթե, զրե, եւն, բայց խափանուած է:
Եւր իրմէ վերջ հոյ կ'ուզէ այդ պարա-
գային, ինչպէս զեհ, հրդեհ, նժդեհ, վեհ,
նսեհ, պատեհ, եւն:

Եւ զիրը բառերուն սկիզբը պէտք է
հնչեւ կարճ իե, երազ, երես, երկինք, եւն:
Այս եւն ուղղագրութիւնը ոեւէ դժուա-
րութիւն չի ներկայացներ, եւ ես չեմ

կարծեր որ ուսուցչական երկայն կեանքիս մէջ պատահած ըլլամ սխալի մը: Պոլսոյ թերթերէն ոմանք Եւտի գուլէ, Եհնի ճամի գրեւով՝ անհեթեթ սխալ մը կը գործեն. եսեւ, եկթակայ գրած ատեննիս ե գրին պէտքը չենք զգար. Ետի, Ենի պէտք է գրել՝ առանց ե - ի:

Բառավերջի եւ բառամիջի եչերուն պիտի ջանամ քանի մը ընդհանուր կանոններ դնել հոս:

Վերջավանկի՝ մէջ երկու բաղաձայնէ առաջ միշտ եչ. հեղգ, խեղդ զեղի, եղծ, եղկ, գեղծ, մեղմ, թիթեղն, զեղջ, կեղտ, մեղր, յեղց, երբեմն, նենգ, տենդ, տենչ, շեշտ, շաւշտ, հեշտ, զգեստ, բարձրաբերձ, պերճ, ջերմ, ծերպ, վերջ, աղերս, աշակերտ, սերմն, յաւերժ, եւն, եւն:

Սխալ է մեղր գրել, զի երկու են բաղաձայնները, պէտք է գրել մեղր, ինչպէս մեղր, տեար, եզր, եւն: Նոյնպէս շատերը յաւերժ կը գրեն. երբ մէկ է բաղաձայնը ե կը դրուի յաւեժ, բայց երբ երկու է, յաւերժ, որմէ յաւերժահարմն:

Բացառութիւն ըլլալով միայն եղեգն բառը կայ որ երկու բաղաձայնէ առաջ ե ունի փոխանակ եչի, եւ բեշկ բառը

(բէշկ մշկոյ. մուշկի կատու), չհաշուելով թեկն բառը՝ որ անշուշտ սխալ է եւ պէտք է իր ուղիղը թեկն գործածել, ինչպէս կը տեսնուի մեր հին մատենագրութեան մէջ. կան դարձեալ ի մենջ եւ ի ձենջ յոգ. բացառականները:

Բայց երկու բաղաձայն ըսելով՝ յոգնա-
կի ի բէն պէտք չէ հասկնալ. այդ բէն
բաղաձայն չի համարուիր. արմատական
երկու բաղաձայնէ առաջ է որ հչ կու
գայ. ուստի չենք կրնար օրէն(ք)ը օրենք
գրել, շէնքը՝ շենք, զէմքը՝ զեմք, եւն. այդ
բէները յոգնակի շշաններ են որով եւ մէկ
բաղաձայնով կը համարուին այդօրինակ
բոլոր բառերը:

Բառավերջի մէկ բաղաձայնը կրնայ
հչ ալ առնել եւ ալ:

Տես Գիմի դասին մէջ եզ եւ էք վեր-
ջերը. Դայի դասին մէջ եղ եւ էք վերջերը:

Եզ

Եզ (մէկ, մէկ
հատ)

գեզ (ճեղք)

հեզ

բեհեզ

մեզ

քեզ

Էզ

գէզ (ճեղք. բիծ.
զգած).

դէզ

բգէզ

արալէզ

կէզ

ողջակէզ

ձգե

Եժ

?

Ել

Ել
 գել
 արգել
 ընդեւ, ընտեւ
 թեւ
 վայեւ
 անեւ
 ցեւ
 աւեւ
 առաւեւ
 ելեւեւ
 ել(ք)
 խեւ(ք)
 վայեւ(ք)
 արեւեւ(ք)

մէզ
 գոմէզ
 քարտէզ
 սլարտէզ
 աստարտէզ
 երէզ
 շրէզ (սինձ, քիշ
 րիշ).

Էժ

Բէժ (ծածկոցք,
 վարագոյր).
 խէժ
 կռէժ (խէժ)
 զէժ
 յաւէժ
 զրէժ

Էլ

Սադայէլ
 Սամայէլ
 Միքայէլ
 Գաբրիէլ
 Ռաբիէլ
 ապրիէլ

Դարձեալ եմ վերջացող բոլոր բայե-
րուն անորոշ դերբայները. մտնել, տես-
նել, ելլել, եւն, եւն:

Ինչպէս կը տեսնուի վերեւ դրուած
օրինակներէն՝ հայ լեզուն էլ վերջացող
բառ չունի, եղածները հայազգի անուն-
ներ չեն:

Ե/ս

Ջելս (զեղիս)

մեղելս

սեղելս

մեղմելս

նելս

մանանելս

կեռնելս

մառելս (չրատ)

տառելս

սելս

մարելս

սլարելս

մորելս

տրելս

ցելս

ախցիփելսց

Եծ

Էծ

Եւեծ

ասղնածեծ

հեծ

մեծ

ցեծ (քաջահաւ)

անէծ (ք)

Եկ

Էկ

Եկ

բեկ

չեկ

ատրաչեկ

չորաբեկ
 սաբեկ
 աղբբեկ
 ծնեբեկ
 խեցբեկ
 իրագեկ
 պահեկ
 դեկ
 դղեկ
 փեճեկ
 ճալեկ
 ինքնեկ
 սեկ
 աշեկ
 սարեկ
 պարեկ
 երեկ
 սերեկ (սեկ, կա-
 շիէ խուփ)
 ցերեկ
 նորեկ
 երթեւեկ
 թեկն
 բեւեկն

երէկ
 պատշէկ

Ե՛

Ե՛ն (ն՛, ո՛վ)
 Գե՛ն (փոս, վի՛ն
 հօտ ոչխարաց)
 դե՛ն
 նժդե՛ն
 հրդե՛ն

սլե՛ն (ամկ. գէնք
 յե՛ն (վա՛ն)
 վե՛ն
 նսե՛ն
 պատե՛ն

Է՛ն (Չալնարկութիւն):

Եղ (բլլալը, քս-
տեղծում

բեղ, բազմաբեղ)

գեղ (գեղեցկու-
թիւն)

գեղ (գիւղ)

գառագեղ

տգեղ

գեղգեղ

ոգեղ

քաղցկեղ

ասեղ

հեղ

գահեղ

փառահեղ

բաղեղ

հեղեղ

օիղեղ

մղեղ

ուղեղ

ճեղ

մեղ, անմեղ

չքմեղ

յեղ, խելայեղ

անյեղ

բազմայեղ

գոյեղ

նեղ

անեղ

բանեղ

անձնեղ

գազանեղ

շեղ

տաշեղ

ուշեղ

աշեղ

քնշեղ

պղպեղ

կոճապղպեղ

դարապղպեղ

ջեղ

առեղ

տեղ

ետեղ

գետեղ

անկաստեղ

պաստեղ

սկուտեղ

հանճարեղ

բորեղ

բիւրեղ

գօրեղ

ցեղ

հաւեղ

շառաւեղ

փեղ (փիղ)

չքեղ

ազատքեղ

Իսկ Էղ, գէղ (դեղ, թեղ, շեղջ) – թէղբ
(շաբբ թեւերու):

Ե՝

?

ԵԸ

Եմ
 բեմ
 Եդեմ
 թեմ
 դժխեմ
 կեմ
 ճեմ
 համեմ
 շեմ
 Եեմ (ոխ, Եեմա,
 կալ,
 նսեմ Եիմակալ,
 ոխակալ)
 վսեմ
 կոտեմ
 սքեմ
 Եւ բոլոր Եւ վեր,
 ջացող բայերը

ԵԹ

Բեն (բ)
 այբուբեն

Ե՜

Բճէ (ջուհակի
 սանտրին բըռ,
 նեկիբը)

զէճ
 դուռէճ (սալամբ,
 թռչուն մը)
 վէճ
 բուէճ

Ե՝

դէմ
 ապադէմ (անե,
 րես)
 վէմ
 էմք (դրան բա,
 նալիին ծակը)

ԵԸ

դէն (ձայնարկ,
 ապրիս)

դեն
ադեն
զեն (զոհ)
կեն (կ)
մեն (մ)
ատեն (ատեան)
գեհեն (գեհեան)
իրեն (իրեան)
ցորեն (ցորեան)
եւ բոլոր եւ մ վեր
Նաքոզ բայերուն
սահմ. ներկ. յոգ.
գ. գէմքերը. կը
բերեն. ապառնի.
պիտի բ ե ռ ե ն .
թէական. ե թ է
բերկե. ստոր. բե
րեկ. թող բերեկ.
եւն, եւն :

բաղէն (կտաւէ
ճերմակ շապիկ)
անդէն
արդէն
շէն
ապագէն
առնազէն , աս
պագէն
մեզէն
ձեզէն
քեզէն
հելլէն
ոմբկէն
հիկէն (հիբար.)
ինչպէս
ճղճկէն (չատ ճիւ
ղերով)
կոճկէն
թաշկէն
քաշկէն (գարե
հաց)
հիւսկէն
որկէն (ինչպէս)
ուղկէն (ուղկեան.
չորս մատնա
շափ)
հէն
արծէն
երեքարծէն
մտեղէն, եւն,
պատճէն
ամէն
հիմէն
շէն
կապէն, նք.

ԼԵ

Արտէն
 աստէն
 փոխարէն
 նկարէն
 պարէն
 անդրէն
 այդրէն
 խորէն
 այսրէն
 օրէն
 տնօրէն
 համօրէն
 զօրէն
 անօրէն
 Չաւէն
 ապաւէն
 ժապաւէն
 ծուէն
 քէն
 ապաքէն
 արքէն (խաթերը
 համարը)

Եւ վերջով բառ չկայ. այլ կայ եւտ
 վերջով:

Եւտ

ԼԶ

հրաժեշտ
 կեշտ
 պարկեշտ

էշ
 գէշ
 գեղաղէշ

հեշտ
շեշտ
երեշտ
զաւեշտ
պերեւեշտ

ուղէշ
գումէշ
խենէշ
պատնէշ
կիսէշ (ջորի)
հրէշ
խերեւէշ

Էշտ վերջով բառ չի կրնաւ ըլլալ, որով-
հետեւ երկու բաղաձայնէ առաջ՝ ինչպէս
ըսուեցաւ վերեւ՝ և չի գար:

Եւ

Եւ

Եւ (ե)

խէշ
առէշ

Եպ

Էպ

սեպ
ասպղեպ (բերել).
(ողբալ, սիրալ
խշխշալ)

դէպ
հանդէպ
երաշխէպ
վէպ
ստէպ
հապստէպ
վրէպ
անվրէպ

Եջ

Էջ

?

էջ
բէջ (բէճ)
գէջ (գէճ)

մէջ
 սնամէջ
 ամամէջ
 ազամէջ
 շէջ, անշէջ
 առէջ
 ելեւէջ
 ցօղէջք
 աչամէջք

Ե^ռ

Եռ
 գեռ
 դեռ, մինչդեռ
 թեռ
 ժեռ
 խեռ, անխեռ
 կեռ
 հեռ
 մեռ
 յեռ
 ջեռ, դիւրաջեռ
 սեռ
 տեռ (քող)
 շղաշատեռ
 քեռեռ

սեւեռ
 կոնքեռ
 բեռն
 բնդեռն
 թիթեռն
 ծիծեռն
 ձեռն
 եղեռն
 ձմեռն
 նեռն
 սեռն
 լիսեռն
 տիտեռն
 բաստեռն

Է^ռ վերջով բառ չունինք

Ե^ս

Ես
 լես

Է^ս

գէս
 ախաւեղա գէս

տես
լրտես
տնտես
երես
գոգցես
կը տեսնես
պիտի, եթէ տես
նես, եւն:

նարգէս
հանդէս
ծէս
կէս
իշակէս (Ջորի)
թիւրակէս
կրկէս
մողէս
կոմէս (կոմս)
մեցամէս
պէս, այսպէս,
եւն:
քարտէս
Արէս
ասպարէս
աղուէս

Եւ վերջ գոյութիւն չի կրնար ունենալ,
վասն զի ինչպէս պիտի տեսնենք վ — ի
դասին մէջ՝ վեր իրմէ առաջ միշտ ո
կ'ուզէ: Բառերու մէջ կրնայ եչը վեր
զրացի ունենալ՝ երբ բարդ է բառը եւ
յաջորդ բառը վերով կը սկսի. ինչպէս
կարեւորէր:

Իսկ եւ վեր երբեք գոյութիւն չունի ո՛չ
բառերու մէջ եւ ոչ բառերու վերջը: Եւ
ժպնելով հեթանոս ձեւը զոր կը գրէին ու
կը գրեն հայ թերթերը, ուղղակի հայհոյ
յութիւն է լեզուին ոգւոյն դէմ. պէտք է
զրուի ժպնել, ինչպէս վերեւ, արեւ, բարեւ,

անճրեւ, եւն, եւն — տեա քիչ մը վար
 Եւ ին տակ:

Եւտ

Հատարեստ
 զգեստ
 հեստ
 պահեստ
 արհեստ
 շահեստ
 համեստ
 հատամեստ
 գաղտամեստ
 քսեստ
 գովեստ
 ուտեստ
 արուեստ
 սոփեստ

Ետ

Ետ
 Ետ ընդ ետ
 գետ
 հետ, զհետ
 ձետ
 ճետ
 համետ
 ստմետ
 յետ
 նետ
 պետ

Էտ

Ձի կրնար ըւ-
 լալ, որովհետեւ
 երկու բաղադայ-
 նէ առաջ է չի
 գար. ինչպէս տե-
 սանք վերեւ:

Էտ

գէտ, խորագէտ
 աղէգէտ
 հանգէտ
 գանգէտ
 տգէտ
 դէտ
 նենգաժէտ
 ախտաժէտ
 խեղաժէտ
 աշխէտ
 կէտ

վարդապետ
 վարժապետ
 մարդպետ
 դեհպետ
 շպետ (հովիւ)
 ասպետ
 անջրպետ
 ցետ
 աւետ
 փետ
 ահափետ
 դատափետ
 ետդ
 յետս
 տետր
 Սանդարամետք

Եր

Ե՞ր
 այեր
 բեր, ձիւնաբեր
 համբեր
 վշտամբեր
 խտտամբեր
 զժոխմբեր
 անըմբեր

անկէտ
 աղէտ
 պաղէտ (պաղա-
 տանք)
 խայտաբղէտ
 մէտ
 առնէտ
 պէտ, ա՛ն պէտ
 աղպէտ
 աղապէտ, (ապ-
 բելու չափ կե-
 րաակուր)
 ումպէտ
 պարսէտ
 վէտ, վէտ վէտ
 պարէտ
 բրէտ
 աւէտ, շահաւէտ
 գեւնեւէտ
 յաւէտ
 արեգաւէտ
 բնակաւէտ
 բոլորաւէտ

Էր

Է՞ր
 գէր
 բնդէ՞ր
 սէր
 վէր (թ)
 կարեւէր
 տէր
 ունետէր

բանքեր
 պարքեր
 տարքեր
 տարուքեր
 գեր
 դեգեր
 դեր
 աղանդեր
 դնդեր
 տղնդեր
 թեր
 աթեր
 եթեր
 մթեր
 քնթեր
 առքնթեր
 ապալեր
 քաջալեր
 սօլեր
 խեր
 ծեր, անծեր
 կեր
 աղօթակեր
 պահակեր
 խոհակեր
 երդմնակեր
 աղօթկեր
 ընկեր
 պատկեր
 հեր
 վեհեր
 խոհեր
 ձեր
 եղեր
 ճենճեր

տանուտէր
 հրաւէր
 փեսաւէր
 նուէր
 աննուէր
 վատչուէր
 չարաչուէր
 պատուէր

սատեր
 լապտեր
 երեր
 աւեր
 վաւեր
 ստուեր
 սոփեր
 մեր
 ներ
 աներ
 վաներ
 ծնկներ
 զիշեր
 եպեր, անեպեր
 ջեր, արեգջեր
 սեր
 կրսեր
 վսեր
 սուսեր
 վեր
 զառիվեր

Եց

խեց
 նշանախեց, գրա-
 խեց

հեց
 յեց
 որմայեց
 վեց
 ցեց
 քեց

Էց

ընկեց, քողընկեց
 գէնընկեց
 մէց
 երէց
 հացերէց
 ձեռներէց
 վաներէց
 բարձերէց
 արքերէց
 եղէց (եղանիմի
 ապառնին)

Ե՝

Եւ
աղբէւ(ք)
ալարգէւ
ներգէւ
դէւ
անդեղէւ
թէւ
թեթէւ
ձէւ, տձէւ
կեղէւ
քասղէւ
մինչէւ
սէւ

տէւ
ստէւ
արէւ
բարէւ
արդարէւ
իբրէւ
դերբէւ
տերբէւ
վերբէւ
երբէւ
ակներբէւ
անձրբէւ
ստորբէւ

Եփ

Տես Բենի դա~
սին մէջ

Էփ

գոյութիւն չունի

Եք

Տես Գիմի դա~
սին մէջ

Էք

Տես Գիմի դա~
սին մէջ

Համառօտելով, վերջավանկին մէջ երկու
բաղաձայնէ առաջ՝ և, մէկ բաղաձայնէ
առաջ կրնայ ըլլալ թէ՛ և, թէ՛ և. վերեւ
արդէն բազմաթիւ օրինակներ ղրուեցան,
ուր կան զրեթէ բոլոր և եւ է վերջերը
մէկ բաղաձայնով: Աշակերտները սակայն

պիտի կրնան հոս եւս փոքրիկ գործողու-
թեամբ մը ճշդել ձայնաւորին և եւ է ըւ-
լալը. պատկեր, պատուեր, պատկերա-
զարդ, պատուիրան. եչը ընդհանրապէս
անփոփոխ կը մնայ. ե՛ն կը փոխուի ի-ի.
տգետ, տգիտութիւն. պետ, պիտանի. գետ,
գետաբերան, պետ, պետութիւն. այսպէս
առհասարակ բոլոր բառերը:

Եչ գիրը ինչպէս ըսինք՝ հոլովմանց
և բարդութեանց առեն չի փոխուիր, բայ
ի քանի մը չնչին բացառութիւններէ. ինչ-
պէս, դեւ, դիւի, դիւական. ճետ, հո-
լովման մէջ ճետի կ'ըլլայ, բայց բային
մէջ կը փոխէ ի-ի. անճիտել, թեկն,
թիկան, թիկունք, եւն. եթէ րեկն ձեւը
սխալ համարինք: Արնայ նաեւ անձայն
ըթի փոխուիլ. լիսեռն, լիսռան, թիթեղն,
թիթղան. ասեղն, ասղան. թիթեռն, թի-
թռունք, եւն:

Երկու եչ իրարու քով չեն զար երբեք.
մէջերնին սնպատճառ հոյ գիրը կը մտնէ.
Բեհեզ, գեհեհ, մեհեհլան, մեհեհական, մե-
հեհանդ, եւն:

Կամ ինչպէս կը տեսնուի երբայական
անուններու մէջ՝ և եւ է կրնան մօտ
գալ իրարու, Բեթղեմ (Բեթղեհեմ) Բեհղ-

զերուղ, Գեկզի, եւն. կամ են առաջ եւ
ապա ե. եւ կամ նոյն իսկ երբեմն երկու
և. Բեկլմառն. Բեկլսար. երեւոյթ մը՝ որ
անսովոր է մեր լեզուին մէջ, որ ոչ ձայն
նաւորի, եւ ոչ ալ բաղաձայնի կրկնութիւն
կը սիրէ:

Աշակերտները պէտք է լաւ ուշ դնեն
որ վերջին վանկէն առաջ զրեթէ միշտ ե
է. (կան քանի մը չնչին բացառութիւններ,
տերութիւն, անօրէնութիւն, տնօրէնութիւն,
ալեկոծ, ոսկեզօծ, աղէքեկ, ամենօրհնեալ,
վրեժխնդիր, եւն, որոնց մասին պիտի խօս
ինք ե-ի դասին մէջ). ասոնցմէ զուրս միշտ
և. եկեղեցի, զեղեցիկ փերեւերտել, եւն, եւն:

Բայերու լծորդութեանց մէջ և ալ ու
նինք, ե ալ: Երբ բայէն առաջ կը, պիտի,
երե, րոյ մասնիկները գտնուին՝ միշտ ե է.
կը բերեր, պիտի չբերեր, եթէ չընէր,
թող չուտեր, եւն, եւն. իսկ երբ բայէն
առաջ կամ վերջը էական բայ մը կայ
իրը օժանդակ, այսինքն բաղադրեալ ժա
մանակ մըն է, միշտ ե. չեմ գիտեր, չի
գիտեր, չէին գիտեր, չեմ ուզեր, չ'ուզեր,
չէիր ուզեր. տեսեր եմ, չեմ տեսեր, ուզեր
էի, չէի ընէր, ըրեր էի, եւն, եւն: Պատ
ճառը, որովհետեւ կազմուած են բային

անորոշ ու անցեալ դերբայներովը. չեմ ի գիտել, չեմ գիտել, չեմ գիտեր. տեսեալ եմ, տեսել եմ, տեսեր եմ. լիւները բէի փոխուած են, որոնց մասին տես լիւնի դասը:

Ուրեմն ե — ը բառերուն սկիզբը կարճ իւ — ի ձայնն ունի, եւ երբեք շփոթութեան տեղի չի տար, բառերուն մէջ կարճ ե — ի. ուղղագրութիւնն ալ՝ եթէ նկատի առնուին զրուած զիտողութիւնները՝ շատ զիւրին է:

Եւրոպական e, é գրերուն կը համապատասխանէ, եւ ձայնաւորի քով եւ բառերուն վերջը ե — ի կը փոխուի, Énéas Ենէաս. Europe. Եւրոպե. Mentor. Մենտոր. Mérope. Մերոպե:

Իբր թիւ 5. հինգերորդ:

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ե Ր Ո Ի

Ա. Ձայնաւոր զիր. լծորդ է ե - ի, ը - ի. ի - ի, ո - ի.
84. իբր ժխտական. 84. այբով վերջացող բառեր. 85.
ե՛րբ յ կ'ուզէ անպատճառ. 85. այ վերջով բառեր 86-88.
սուտաշայոց յ-ի կրճատոււմը. 88. ուսայ սեռականավերջ.
89. երկու այբ իրարու կիւ. 90. ա - ի կորուստը. 90-91.

Բ. բաղաձայն. արմատ զիր. 92. լծորդ է պ - ի, ռ - ի,
վ - ի. 92-93. իբր ժխտական. 93. իրմէ առաջ զ զիր
կ'ուզէ, 93. իրմէ առաջ լ կ'ուզէ. 93-95. լ զրէն վերջ
կը գեղչուի. 95. աք սկիզբով եւ վերջով բառեր 96.
ազք վերջով, 96. աղք. 96. արք, եղք, եմք, երք, իք,
խմք, ոք վերջով. 96-97. ողք, ովք, որք, ուք, ուղք,
ուռք, ուրք վերջով. 97-98. Բ զրէն վերջ եկած բա-
ղաձայններ. 98-99. — Բրդիւ եւ փրթիւ. 79.

Գ. բաղաձայն, արմատ զիր. 100. լծորդ է կ - ի ք - ի,
ձ - ի, ժ - ի. 100-101. ագ սկիզբով եւ վերջով բառեր.
101-102. ազգ, այգ, անգ, եգ, եղգ, ենգ, երգ, էգ, էք,
իգ, իք, իգն, իգդ, ինգ իրգ, իւգ վերջով. 102-104.
ոգ եւ ոք, ոյգ եւ ոյք, որգ եւ ուք, ուգ եւ ուք, ունգ
եւ ունք, ունգն վերջով. 105-106. զիմէն վերջ կամ
առաջ եկած բաղաձայններ. 106-7. բառավերջի գ եւ
ք. 107.

Դ. բաղաձայն արմատ. լծորդ է տ - ի, չ - ի 108.
զիմորոշ յօդ. 108. երբեմն արմատ բառերու ծայրը կ'ա-
ւելնայ. 109. ադ եւ աք սկիզբով բառեր. 109-110.

ադ, ադի, ադիկա, եւն. 110. հոգ թէ հոտ 111. ադ եւ
ադ վերջով բառեր 111 — 112. ազդ եւ ազք, ադդ, ալդ,
ալք, անդ եւ անք, աշդ եւ աշտ, առդ եւ առք. 112
— 116. արդ եւ արք, եդ եւ էք, եղտ եւ եղք, ենդ եւ
ենք, էրդ եւ էրք, էդ եւ էք, իդ եւ իք, ինդ եւ ինք,
իլդ եւ իլք, իշտ, իյդ եւ իքք, իւք, ոդ եւ ոք, ոյդ
եւ ոյք, ով. 116 — 119. որդ եւ որք, ուդ եւ ուք,
ոչդ եւ ոչք, ունդ, ուրդ եւ ուրք, օդ եւ օք. 119 — 122.
բացօթեայ եւ ոչ բացօդեայ. 123. փայէ վերջ եկած բա-
ղաձայններ. 123:

Է. ձայնաւոր. լծորդ է կ — ի, ք — ի, ի — ի, ո — ի. 124.
բառերուն մէջ թարմատար. 124 — 5. եա, եւ երկբար-
բառները. 125. եւ լծորդ իւ եւ եււ եւ աւ երկբար-
բառներուն. 125 — 6. կ'աւելնայ իբր նեցուկ. 127 — 128.
ե զիրով բառ չի վերջանար. 128. իրմէ վրջէ հ կ'ուզէ.
128. ե — ք երկու բաղաձայնէ առաջ. 129 — 130. մէկ
բաղաձայնէ առաջ. 130. եզ եւ էզ, եծ եւ էծ, էլ եւ էլ,
էխ, էծ եւ էծ, էկ եւ էկ, եւ էճ եւ էճ, էդ եւ էդ, էճ եւ
էճ, էւժ եւ էւժ, էն եւ էն. 130 — 137. եշտ եւ էշ, էլ եւ էլ,
էպ եւ էպ, էք եւ էք, էռ եւ էռ, էս եւ էս. 137 — 140.
էվ եւ էվ, էստ եւ էստ, էտ եւ էտ, էր եւ էր, էց եւ էց,
էւ, էփ, էք. 140 — 145. ե — ք անփոփոխ. 145. ե՞րբ
փոփոխական. 145 — 146, երկու ե իրարու քով կու գան.
146. վերջին վանկէն առաջ միշտ ե. բացառութիւնները.
146. բայերուն մէջ ե՞րբ ե, ե՞րբ ե. 147.

Երբեք եւ ոչ թէ երբեք. 38.

Չարթում եւ ոչ թէ զարթում. 20.

Չեզ եւ ոչ թէ զեզ. 6.

Կարգաւով « Բարձրավանդ »-ը. 31 — 48.

Կը, կու. 56 — 7, 70 — 1.

Հայ լեզուի Այբուբենը. 83. — Հայ լեզուն եւ Հայ

Կառավարութիւնը. 48. Հայ կառավարութիւնը եւ Հայ
 Էկզոն. Թէքէեան - Հայր Արղան. 61.

Յ. 56.

Յանան. 20.

Յարգածածկ. 0.

Յենան. 20.

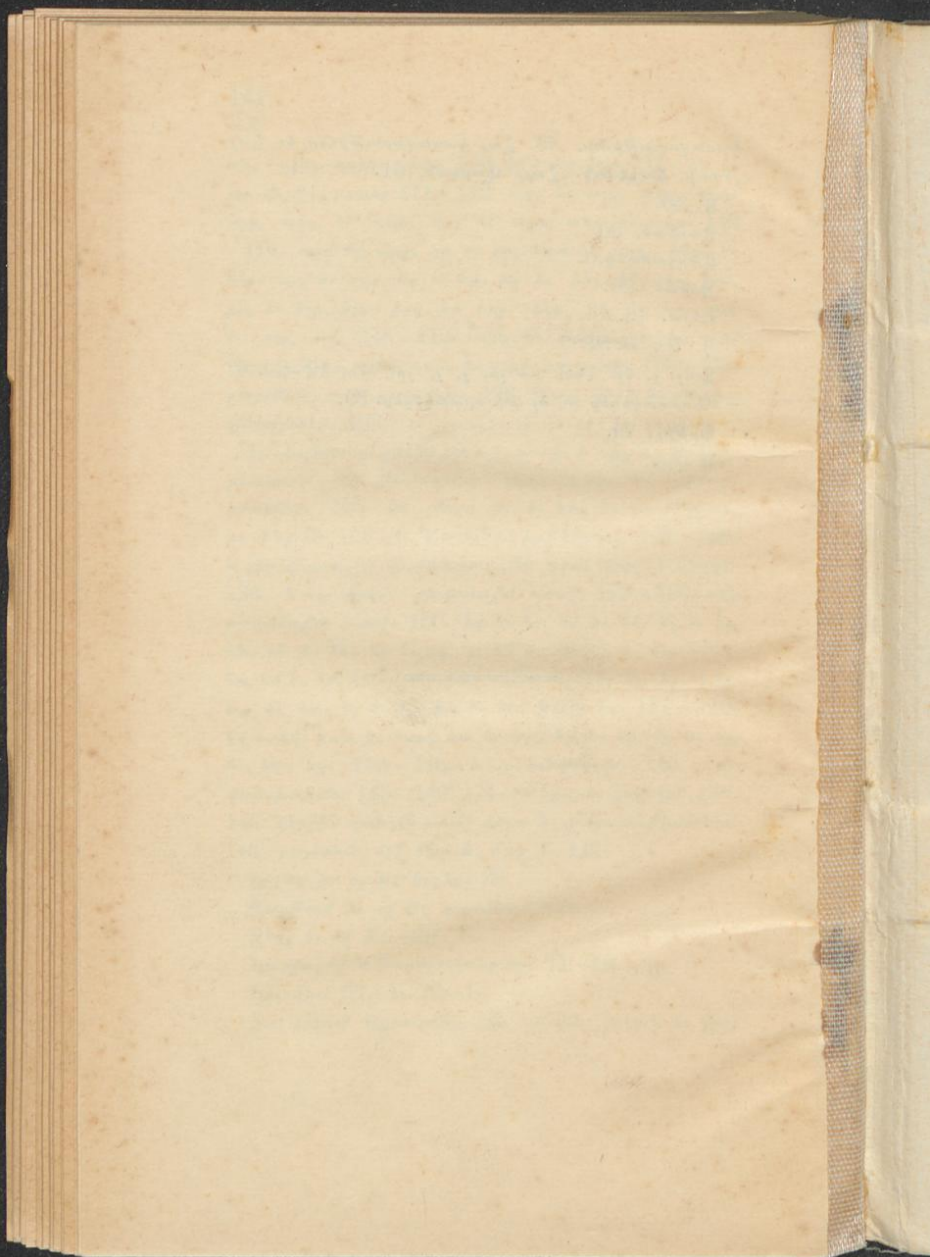
Շէշտ. 43.

Ո. 58, աւ 54.

Չ ԵԷ, Զ, ԵԶ. 4-8. — ԻԻ, Է, ԷԷ, ԷԷ, 12-20. 67
 - 70. սրտակեղեք աւ սչ ԹԷ սրտակեղեք. 39.

Փրթիւ, 79.

Օ զիրը, 59.

Bucheinband von
JOSEF ERDMANN
BONN, Dottendorferstr. 144

